

Den schweiziska modellerna

Björn Elsässer

SNS Förlag

Den schweiziska modellen

Den schweiziska modellerna

Björn Elsässer

SNS Förlag

SNS FÖRLAG
Sköldungagatan 2
114 27 Stockholm
Telefon 08-23 25 20

SNS Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.

(SNS – Center for Business and Policy Studies)

SNS vill sprida kunskap om ekonomiska och sociala förhållanden samt vara ett obundet forum för öppet utbyte av idéer i ekonomiska och sociala frågor mellan personer i näringsliv, politik och offentlig förvaltning, intresseorganisationer, media, universitet och högskolor.

SNS verkar genom forskning och utredningar, bokutgivning, seminarier och konferenser samt möten i lokala grupper i Sverige och utlandet. Verksamheten finansieras genom medlemsavgifter, företagsabonnemang, forskningsanslag, uppdragsarvoden och bokförsäljning.

SNS är fristående i förhållande till politiska partier och intressegrupper, men har nära kontakt med universitet och högskolor samt motsvarande forskningsorganisationer i andra länder.

SNS grundades 1948 som en oberoende sammanslutning av personer i näringslivet med intresse för samhällsfrågor. Organisationen har för närvarande 4 000 individuella medlemmar i 37 lokalgrupper (varav 6 i utlandet) samt ca 120 företagsabonnenter, däribland svenska börsbolag och banker, utlandsägda och kooperativa företag samt statliga företag och myndigheter.

Björn Elsässer
Den schweiziska modellen
1:a upplagan
1:a tryckningen
ISBN 91-7150-319-6

Omslag: Ingvar Bylund
Figurer: Roy Bäckbom

© 1988 Björn Elsässer och SNS Förlag
Bohusläningens Boktryckeri AB 1988

Innehåll

Utgivarens förord	7
Författarens förord	9
1 Den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige – en jämförelse	11
1.1 Introduktion	11
1.2 Likheter och olikheter mellan Schweiz och Sverige	12
1.3 Vad är ekonomisk framgång?	13
1.4 Den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige i ett internationellt perspektiv	16
1.5 Bokens uppläggning	21
2 Den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige mellan 1950 och 1985	22
2.1 Introduktion	22
2.2 Den ekonomiska utvecklingen mellan 1950 och 1973	23
2.3 Den ekonomiska utvecklingen mellan 1973 och 1985	32
3 Det politiska systemet i Schweiz	43
3.1 Introduktion	43
3.2 Olika politiska nivåer i den schweiziska förbundsstaten	44
3.3 Styrelseskicket på förbunds nivå	45
3.4 Partier och intressegrupper	49
3.5 Karakteristika för det politiska systemet i Schweiz	52
4 Den offentliga sektorn i Schweiz	57
4.1 Introduktion	57
4.2 Den offentliga sektorns storlek och tillväxt (utgifterna)	57
4.3 Socialförsäkringarna i Schweiz	63
4.4 Det schweiziska skattesystemet	65
4.5 Finanspolitiken i Schweiz	75
5 Den schweiziska arbetsmarknaden	77
5.1 Introduktion	77
5.2 Arbetslösheten i Schweiz	77

5.3	Utbud och efterfrågan på den schweiziska arbetsmarknaden	82
5.4	Arbetsmarknadsparterna och lönebildningen	92
5.5	Den schweiziska arbetsmarknadspolitiken	98
6	Strukturomvandlingen i den schweiziska ekonomin	100
6.1	Introduktion	100
6.2	Den schweiziska vägen till välstånd	100
6.3	Strukturomvandlingen 1950–1985	103
6.4	Den schweiziska näringspolitiken	113
7	De finansiella marknaderna och penningpolitiken	119
7.1	Introduktion	119
7.2	Schweiz som internationell finansplats	119
7.3	Den schweiziska penningpolitiken efter 1973	129
8	Den schweiziska och den svenska modellen – en jämförelse	138
8.1	Introduktion	138
8.2	Schweiz och Sveriges ekonomiska framgångar	138
8.3	Orsakerna till Schweiz och Sveriges ekonomiska framgångar	143
8.4	Vad kan Sverige lära av Schweiz?	157
	Litteratur	159
	Kartbilaga	163
	Sakregister	166

Utgivarens förord

I förhållande till alla jämförbara länder har Schweiz uppvisat anmärkningsvärda ekonomiska framgångar under efterkrigstiden. Såväl arbetslöshet som inflation har legat på en låg nivå.

De ekonomiska framgångarna kan inte i sin helhet tillskrivas strukturella egenheter hos den schweiziska ekonomin. Viktiga förklaringsfaktorer är också ett annorlunda system för ekonomisk-politiskt beslutsfattande, en mindre roll för den offentliga sektorn och en helt annan uppläggning av den ekonomiska politiken. Många lärdomar för Sverige finns att hämta från sådana jämförelser.

Björn Elsässer, universitetslektor i nationalekonomi vid universitetet i Linköping, har med sin schweiziska bakgrund en speciell kompetens vad gäller jämförelser mellan den svenska och schweiziska ekonomin.

Han vänder sig till den ekonomiskt och politiskt intresserade allmänheten och även till ekonomistuderande vid universitet och högskolor.

Författaren svarar som alltid när det gäller SNS publikationer ensam för bokens innehåll.

Stockholm i juni 1988

Hans Tson Söderström

VD i SNS

Författarens förord

Varför skriver man en bok om Schweiz? I det första kapitlet redovisas ett antal skäl till varför en bok om den schweiziska ekonomin bör kunna intressera en svensk publik. Ett ytterligare – mera personligt – skäl är att jag har en speciell anknytning till Schweiz. Min far, som själv var född i Schweiz, väckte på ett tidigt stadium mitt intresse för detta i många avseenden "annorlunda" land, där jag under 50-talet fick tillfälle att tillbringa några studieår och som jag sedan ofta återvänt till. Det är därför egentligen i första hand honom som jag är tack skyldig för att denna bok kommit till.

Många har bistått mig med råd och dåd under arbetets gång. Jag har gjort ett par studiebesök i Schweiz, varvid jag tillbringade större delen av tiden på Hochschule für Wirtschaft und Sozialwissenschaften i St Gallen. Under min vistelse där hade jag givande samtal med professorerna Heinz Hauser, Francesco Kneschaurek, Emil Küng, Alfred Meier och Alfred Nydegger samt med licentiaterna Yngve Abrahamsen och Heinz Kaplanek. Personalen på högskolans bibliotek hjälpte mig på olika sätt i mitt arbete. Förutom de ovannämnda personerna intervjuade jag också licentiat Rudolf Müller och doktor Rudolph Trepp vid Bundesamt für Industrie, Gewerbe und Arbeit (BIGA) i Bern, licentiat Angelo Fiala vid Bundesamt für Statistik i Bern, doktor Benno Hardmeier vid Schweizerischer Gewerkschaftsbund i Bern, professor Niklaus Blattner och doktor George Sheldon vid Forschungsstelle für Arbeitsmarkt und Industrieökonomik, Universitetet i Basel, Franz Ettlin, ekonomisk rådgivare vid Schweizerische Nationalbank i Zürich och doktor Beat Hotz-Hart vid Institut für Orts-, Regional- und Landesplanung, Eidgenössische Technische Hochschule i Zürich.

Franz Ettlin, professor Bengt Höglund i Lund, företagskonsult Gunnar Paulsson och universitetslektor Thomas Sonesson i Linköping har tagit del av hela manuskriptet och bidragit med konstruktiv kritik. Vidare har universitetslektor Ole Elgström i Linkö-

ping läst kapitel 3 och lämnat kloka synpunkter. Deltagarna i ett SNS-seminarium gav uppslag för det fortsatta arbetet. Assistent Monica Carton-Abrahamsson i Linköping och Gunilla Boström på SNS har på ett förtjänstfullt sätt varit behjälpliga med renskrivningen av manuskriptet. Personalen på KA-biblioteket i Linköping har visat prov på sin sedvanliga serviceanda. Min hustru, fil dr Gertie Elsässer, har på olika sätt hjälpt mig i mitt arbete. Ekonomiskt stöd har utgått från C. C. Söderströms fond, Magnus Bergvalls stiftelse och Universitetet i Linköping.

Till alla här uppräknade riktar jag ett varmt tack. För eventuella brister i innehållet bär jag naturligtvis själv det fulla ansvaret.

Linköping i juni 1988

Björn Elsässer

1 *Den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige – en jämförelse*

1.1 Introduktion

Vad kan en bok om den ekonomiska utvecklingen i Schweiz ha för intresse för den samhällsekonomiska debatten i Sverige? Det finns flera olika svar på den frågan.

För det första har Schweiz under efterkrigstiden uppvisat anmärkningsvärda ekonomiska framgångar inom flera områden. Såväl arbetslösheten som inflationen har legat på en mycket låg nivå relativt andra jämförbara länder. En analys av orsakerna här till har sitt givna intresse.

För det andra är kunskapen om schweizisk ekonomi och politik sannolikt ganska begränsad i Sverige. Schweiz utgör knappast ett land som står i centrum för massmedias uppmärksamhet. De åsikter som finns hos den svenska opinionen om detta land är ofta baserade på myter – inte minst gäller detta bakgrunden till de ekonomiska framgångar som Schweiz har uppvisat under efterkrigstiden.¹

För det tredje – och viktigast – kan ett studium av den ekonomiska utvecklingen i Schweiz under efterkrigstiden ge ett intressant perspektiv på den ekonomiska utvecklingen i Sverige under samma period. Det kan göra det lättare att bedöma hur framgångsrikt Sverige egentligen har varit i detta avseende. De båda länderna uppvisar nämligen såväl likheter som olikheter som gör dem intressanta att jämföra.

Vilka dessa likheter och olikheter är skall jag utveckla i det följande avsnittet. Avsnitt 1.3 ägnar jag åt att förklara vad som här avses med "ekonomisk framgång". I avsnitt 1.4 redovisas översiktligt de båda ländernas resultat när det gäller de utvalda kriterierna tillsammans med motsvarande resultat för några andra jämförbara länder, utan något försök till förklaring. Det avslutande avsnittet innehåller en redogörelse för bokens fortsatta uppläggning.

¹ Se dock Jan Erik Larsson m fl (1981).

1.2 Likheter och olikheter mellan Schweiz och Sverige

Låt mig börja med likheterna. Länderna är befolkningsmässigt ungefär lika stora. Schweiz hade 1985 ca 6,5 miljoner invånare, medan Sverige hade något under 8,5 miljoner. Som relativt små länder är deras välstånd starkt beroende av omvärlden. De utgör båda exempel på små och öppna ekonomier. Som sådana är de dock ingalunda unika. Danmark, Finland, Norge, Benelux-länderna och Österrike utgör några andra exempel i Europa.

Till skillnad från dessa länder lyckades Schweiz och Sverige undgå att dras in i det andra världskriget. Vid krigsslutet befann de sig i ett gynnsamt läge, eftersom deras human- och realkapital, till skillnad från de andra europeiska ländernas, var intakt. Det innebär att förutsättningarna för ekonomisk utveckling vid denna tidpunkt var relativt likartade för dem. De båda länderna tillhörde för övrigt redan vid krigsutbrottet Europas mest avancerade industrinationer.

Båda länderna har också stått utanför de politiska blockbildningar som uppstått i Europa under efterkrigstiden. Det torde för övrigt vara den viktigaste orsaken till att de valt att inte bli medlemmar i EG. Såväl Schweiz som Sverige var dock bland de länder som bildade EFTA, dit de fortfarande hör. Båda länderna har emellertid sedan dess slutit frihandelsavtal med EG samtidigt som debatten inom dem om formerna för det fortsatta samarbetet med denna organisation i dag är mycket intensiv.

Den materiella levnadsstandarden låg efter kriget på en mycket hög nivå – relativt andra länder – och har sedan förblivit på denna höga nivå. Om man jämför bruttonationalprodukten per capita, uttryckt i US-dollar till 1980 års priser och växelkurser, för samtliga OECD-länder, har Schweiz och Sverige varje år mellan 1960 och 1985 intagit de båda tätplatserna. Schweiz har därvid utgjort den ständiga ettan (se OECD, 1987 b). Dylika jämförelser är dock mycket känsliga med avseende på vilka priser och växelkurser man utgår från.²

Nu kan man naturligtvis hävda att BNP per capita – uttryckt i

² Om man t ex baserar jämförelsen på löpande priser och växelkurser, låg Schweiz 1985 på andra plats – efter USA – och Sverige först på femte plats. (Efter 1985 bör Schweiz ha passerat USA på grund av US-dollarens fall.)

gemensam valuta till faktiska växelkurser – inte är ett lämpligt mått vid internationella jämförelser av den materiella levnadsstandarden. Bortsett från att BNP-måttet inte fångar upp samtliga aspekter härav, borde man i stället basera jämförelsen på köpkraftsjusterade växelkurser. Tyvärr görs dock för närvarande inga sådana beräkningar för Schweiz. Hur man än räknar torde det dock vara svårt att förneka att Schweiz och Sverige under hela efterkrigstiden har tillhört OECD-områdets allra mest välmående länder.

Hittills har jag endast behandlat likheter hos de båda länderna. Olikheterna är emellertid väl så viktiga. Schweiz är som bekant ett till ytan litet land, där de geografiska variationerna är stora men naturtillgångarna få. 1985 hade Schweiz 158 invånare per km², medan motsvarande siffra för Sverige var 19. Samtidigt uppvisar Schweiz en betydande mångfald i kulturellt avseende. Medan ca 2/3 av befolkningen är tyskspråkig, talar något mindre än 1/5 franska, ca 1/10 italienska och mindre än 1 procent rätoromanska. Katoliker och protestanter svarar för ungefär lika stora andelar av befolkningen. Som framgår av kapitel 3 har Schweiz också ett styrelseskick som är mycket olikt det svenska.

I detta sammanhang mera intressant är dock att de politisk-ekonomiska systemen också i övrigt uppvisar stora skillnader. Medan Sverige under efterkrigstiden satsat på att bygga ut välfärdsstaten, har man i Schweiz varit betydligt mera återhållsam i detta avseende. Bland de europeiska OECD-länderna utgör de något av motpoler på detta område. Inte endast den offentliga sektorns – och därmed skattetryckets – storlek, utan också arbetsmarknadens funktionssätt, den ekonomiska politikens utformning och den politiska processen i övrigt uppvisar stora skillnader mellan de båda länderna. I lika stor utsträckning som man talar om den "svenska modellen" kan man tala om en "schweizisk modell". Kunskapen om den senare är emellertid mindre. Det gäller inte endast i Sverige utan förmodligen också internationellt.

1.3 Vad är ekonomisk framgång?

Vad finns det egentligen för kriterier på ekonomisk framgång för ett enskilt land? Svaret på denna fråga är långt ifrån självklart. Det beror bl a på vilket tidsperspektiv man har vid bedömningen. I

detta fall är perspektivet mycket långt, eftersom den ekonomiska utvecklingen för Schweiz, Sverige och ett antal andra länder skall jämföras för perioden 1950–1985. För en nationalekonom ter det sig vidare rimligt att välja sådana kriterier som är relaterade till de enskilda individernas välfärd i respektive länder. Jag har därför valt att utgå från följande tre:

- hög ekonomisk tillväxt
- låg arbetslöshet
- låg inflation.

Det är ganska självklart att "hög ekonomisk tillväxt" är en relevant indikator på ett lands ekonomiska framgång – särskilt när man betraktar den ekonomiska utvecklingen i ett så långt tidsperspektiv som det här är fråga om. Vilket tillväxtmått skall man då använda sig av? Jag kommer här att utgå från tillväxten i BNP – eller snarare i BNP per capita – som är det vanligaste måttet vid dylika jämförelser. BNP-tillväxten visar hur ett lands produktionsförmåga utvecklas, medan tillväxten i bruttonationalinkomsten (BNI) – som representerar ett alternativt mått – visar landets reala inkomstutveckling. (Som framgår av not 7 i detta kapitel kan dessa mått ge något olika resultat.)

Kriteriet "låg arbetslöshet" torde också vara lätt att acceptera. Arbetslöshet ger upphov till en kostnad för samhället, som bl.a. består av det produktionsbortfall som den förorsakar. Nu kan man kanske fråga sig om inte hög ekonomisk tillväxt förutsätter låg arbetslöshet. I så fall kan det senare kriteriet te sig överflödigt. Även om "hög ekonomisk tillväxt" och "låg arbetslöshet" delvis är komplementära mål, är det senare kriteriet ändå inte överflödigt. Ett land kan tex uppvisa en hög men instabil tillväxt med betydande arbetslöshet under konjunktur nedgångarna. Vidare kan hög tillväxt vara förknippad med en omfattande strukturomvandling, som kan leda till mer eller mindre långvarig arbetslöshet i enskilda branscher eller regioner. Härtill kommer att den samhällsekonomiska kostnaden för arbetslösheten inte endast kan mätas genom det produktionsbortfall som uppstår. Arbetslöshet utgör dessutom ett psykiskt lidande för merparten av dem som drabbas av den. Förekomsten av arbetslöshetsförsäkringar ändrar inte på detta faktum.

"Låg inflation" utgör det tredje och sista kriteriet. Varför utgör

då inflation ett samhällsekoniskt problem? Som svar på denna fråga får man ofta höra att den försvagar ett lands konkurrenskraft på de internationella marknaderna. En sådan försvagning uppkommer dock endast om prisnivån stiger snabbare än i utlandet. Inflationen kan också leda till snedvridningar i resursfördelningen, som får negativa effekter på produktionen. På motsvarande sätt som "hög tillväxt" till en del kan sägas förutsätta "låg arbetslöshet", föreligger ett samband mellan tillväxt och inflation. Först och främst utgör inflationen emellertid ett välfärdsfördelningsproblem. Den ger upphov till godtyckliga omfördelningar av välfärden mellan olika individer i samhället.

Någon läsare kanske frågar sig om inte "extern balans" borde utgöra ett ytterligare kriterium. Det är dock inte lika lätt att direkt relatera ett sådant kriterium till de enskilda individernas välfärd som i de tidigare behandlade fallen. Vad innebär egentligen "extern balans"? En tolkning är att bytesbalansen skall befinna sig i jämvikt. Ett (långvarigt) överskott kan ses som en samhällsekonisk belastning. Exporten motiveras nämligen av att den möjliggör import av varor och tjänster som det egna landet inte kan producera eller som utlandet producerar bättre. Att exportera mer än man importerar kan ju då knappast betraktas som meningsfullt. Hur skall då ett underskott betraktas? Att importera mer än vad man behöver exportera skall mot bakgrund av det ovan sagda närmast te sig som en fördel. Importöverskott måste emellertid finansieras genom upplåning i utlandet, som i reala termer endast kan betalas igen via exportöverskott. Ett importöverskott *kan* – om det tex används för att upprätthålla en högre konsumtionsnivå i dag – innebära en belastning för framtida generationer, som tvingas betala igen utlandslånen.

En annan tolkning av begreppet "extern balans" går ut på att valutareserven skall vara intakt. Den externa balansen omfattar då inte endast bytes- utan även kapitalbalansen. Att utgå från ett sådant kriterium kan dock på sin höjd vara relevant vid fasta växelkurser. Vid rörliga växelkurser skulle det – åtminstone teoretiskt – inte behövas någon valutareserv. Man kan därför konstatera att sambandet mellan den externa balansen och de enskilda individernas välfärd är tämligen komplicerat. Extern balans kommer i fortsättningen snarare att betraktas som en restriktion på de övriga här beskrivna kriterierna än ett kriterium i sig.

Så långt sammanfaller mitt kriterieval med de övergripande mål

som långtidsutredningen (LU 87) anger.³ LU betecknar emellertid även "jämn fördelning av levnadsstandarden" och "regional balans"⁴ som sådana mål. Det kan synas rimligt att inte endast studera tillväxten i den materiella standarden, utan också hur denna tillväxt fördelar sig på de olika individerna. Särskilt gäller detta om välfärdsfördelningen i utgångsläget varit mycket ojämn. Samtidigt är det svårt att med utgångspunkt från ekonomisk teori motivera varför en jämn välfärdsfördelning skulle vara att föredra framför en mindre jämn. Det rör sig här om en värderingsfråga. En annan viktig aspekt är om en utveckling mot ojämnare välfärdsfördelning innebär att de som har det sämst i utgångsläget får uppleva en försämring i absoluta termer eller om det rör sig om en relativ ökning av välfärdsflyftorna. I det senare fallet torde problemet ha mindre dignitet än i det förra fallet. Härtill kommer att internationella jämförelser inom detta område är särskilt svåra att genomföra. Av dessa skäl kommer jag här inte att betrakta välfärdsfördelningens utveckling som ett primärt kriterium på ekonomisk framgång. Välfärdsfördelningsproblematiken tas dock upp till diskussion i det avslutande kapitlet.

1.4 Den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige i ett internationellt perspektiv

I detta avsnitt skall den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige mellan 1950 och 1985 jämföras med motsvarande utveckling i de viktigaste OECD-länderna under samma tid. Det är två olika delperioder som studeras: 1950–1973 och 1973–1985.⁵ Denna uppdelning beror dels på svårigheten att konstruera konsistenta tidsserier för hela perioden, dels på att 1973, året för den första oljekrisen, utgjorde något av en brytpunkt. Det visar sig också att den andra delperioden för praktiskt taget samtliga länder utmärker sig genom lägre tillväxt samt högre arbetslöshet och inflation.

Jämförelsen redovisas i tabellerna 1:1–1:4. Materialet är hämtat från Angus Maddison (1982) – gäller delperioden 1950–73 – och

³ SOU 1987:3.

⁴ Eftersom "regional balans" kan ses som ett fördelningspolitiskt kriterium omfattas också det av den fortsatta diskussionen i detta stycke.

⁵ De siffror som presenteras nedan gäller inflation och tillväxt mellan 1950 och 1985, medan siffrorna för arbetslösheten gäller från 1951 till 1985.

OECD (1986 a).⁶ Resultatet av jämförelsen bör tolkas med försiktighet. Alla internationella jämförelser är vanskliga. Det gäller inte minst när de sträcker sig över en så lång tidsperiod som det här är fråga om. Förutom att t ex arbetslösheten mäts på olika sätt i olika länder, har ändringar i mätningarna inom enskilda länder ägt rum under den studerade perioden. Därför bör de här presenterade siffrorna ses som tämligen grova indikatorer på de olika ländernas ekonomiska framgångar.

Av tabellerna 1:1 och 1:2 framgår att såväl Schweiz som Sverige uppvisade en klart lägre tillväxt än genomsnittet för de övriga länderna. Under den första delperioden var BNP-tillväxten högre i Schweiz än i Sverige, medan BNP per capita ökade lika mycket i de båda länderna. Under den andra delperioden uppvisade Sverige högre tillväxt i båda fallen. Schweiz placerade sig under denna delperiod på sista plats bland de studerade länderna.⁷

Betyder detta att Schweiz och Sverige har haft en alltför låg ekonomisk tillväxt under efterkrigstiden? De här presenterade resultaten behöver inte nödvändigtvis tolkas på detta sätt. Tillväxten har varit låg relativt de här studerade länderna. Flera av dem har emellertid haft andra förutsättningar än Schweiz och Sverige i detta avseende. De länder som låg främst under den första delperioden har alla drabbats svårt av andra världskriget. På grund av ett delvis bevarat tekniskt och organisatoriskt kunnande (och i viss mån hjälp utifrån) kunde en ny produktionsapparat relativt snabbt byggas upp. Andra länder, t ex Finland och Italien, har under den aktuella perioden genomgått en omfattande industrialiseringsprocess, vilket säkerligen inneburit mera gynnsamma tillväxtförutsättningar för deras del. Vidare torde exploateringen av betydande naturtillgångar ha påskyndat tillväxten i några länder. Den relativt snabba tillväxten i Norge mellan 1973 och 1985 kan säkerligen förklaras på detta sätt.

⁶ Även Maddisons siffror är baserade på OECD-statistik.

⁷ Om man i stället jämför tillväxten av BNI och BNI per capita blir resultatet något annorlunda. Visserligen är ökningstakten för Schweiz del – för perioden 1973–85 – också här lägre än i flertalet övriga OECD-länder, men något högre än i Sverige.

Förklaringen är att BNI också omfattar nettot av faktorinkomster från utlandet samt att exporten i BNI-måttet deflateras med importprisindex, varför det påverkas av förändringar i "terms of trade". I båda fallen har utvecklingen i Schweiz varit mera förmånlig än i Sverige (Magnus Franzén, 1988).

Tabell 1:1 Årlig genomsnittlig tillväxt i BNP 1950–1985.

	1950–73	Rang	1973–85	Rang
Australien	4,7	(9)	2,8	(3)
Belgien	4,1	(11)	1,7	(13)
Danmark	4,0	(12)	1,6	(14)
Finland	4,9	(7)	2,8	(3)
Frankrike	5,1	(6)	2,1	(8)
Italien	5,5	(3)	2,0	(9)
Japan	9,7	(1)	3,8	(2)
Kanada	5,2	(5)	2,7	(5)
Nederländerna	4,8	(8)	1,7	(13)
Norge	4,0	(12)	4,1	(1)
Schweiz	4,5	(10)	0,9	(16)
Storbritannien	3,0	(16)	1,3	(15)
Sverige	3,8	(14)	1,8	(10)
USA	3,7	(15)	2,2	(7)
Västtyskland	6,0	(2)	1,8	(10)
Österrike	<u>5,4</u>	(4)	<u>2,4</u>	(6)
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	5,0		2,4	

Källor: Angus Maddison (1982) och OECD (1986a).

Tabell 1:2 Årlig genomsnittlig tillväxt i BNP per capita 1950–1985.

	1950–73	Rang	1973–85	Rang
Australien	2,5	(14)	1,3	(12)
Belgien	3,6	(7)	1,5	(10)
Danmark	3,3	(9)	1,7	(6)
Finland	4,2	(5)	2,3	(4)
Frankrike	4,1	(6)	1,6	(8)
Italien	4,8	(4)	1,7	(6)
Japan	8,4	(1)	2,9	(2)
Kanada	3,0	(12)	1,7	(7)
Nederländerna	3,5	(8)	1,1	(14)
Norge	3,1	(9)	3,7	(1)
Schweiz	3,1	(9)	0,8	(16)
Storbritannien	2,5	(14)	1,2	(13)
Sverige	3,1	(9)	1,6	(8)
USA	2,2	(16)	1,1	(14)
Västtyskland	5,0	(2)	1,9	(5)
Österrike	<u>5,0</u>	(2)	<u>2,4</u>	(3)
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	3,9		1,9	

Källor: Angus Maddison (1982) och OECD (1986a).

Sätter man i stället in de schweiziska och svenska tillväxttalen i ett historiskt perspektiv, blir bilden en annan. Om man jämför med perioderna 1870–1913 och 1913–1950 (se Angus Maddison, 1982) framstår såväl den årliga genomsnittliga BNP-tillväxten som motsvarande tillväxt i BNP per capita som relativt kraftig. Detta gäller inte endast vid en jämförelse med utvecklingen i Schweiz och Sverige under dessa perioder utan även jämfört med utvecklingen i de övriga här studerade länderna.

Vilka slutsatser kan man nu dra av denna diskussion? Är det över huvud taget meningsfullt att jämföra Schweiz och Sverige med övriga OECD-länder under perioden 1950–85? Man kan nog konstatera att en sådan jämförelse torde vara mera meningsfull för den senare delperioden än för den första. Båda länderna uppvisade då en tillväxttakt som låg under genomsnittet för de övriga länderna (gäller både BNP och BNP per capita) och framför allt den schweiziska tillväxttakten måste under denna delperiod betraktas som mycket låg.

Om nu de båda länderna haft begränsade relativa framgångar med avseende på den ekonomiska tillväxten, blir bilden en annan när man går över till problemområdena "arbetslöshet" och "inflation" (se tabell 1:3 respektive 1:4). Detta gäller inte minst Schweiz. Detta land uppvisar den i särklass lägsta öppna arbetslösheten under båda delperioderna och den lägsta inflationstakten under delperioden 1973–85. Sverige har under hela efterkrigstiden haft en arbetslöshet som legat klart under genomsnittet för de övriga studerade länderna, medan inflationstakten legat något över detta genomsnitt under den första delperioden och på samma nivå under den andra.

De schweiziska arbetslöshetssiffrorna ter sig osannolikt låga. Det bör redan här påpekas att de inte utan vidare kan jämföras med motsvarande uppgifter för Sverige. Emellertid skulle det här föra för långt att redan nu ge sig in på en diskussion av denna problematik. Jag skall återkomma härtill i kapitel 5.

Enligt de här presenterade siffrorna skulle Schweiz sålunda ha varit mer framgångsrikt än Sverige att bekämpa arbetslöshet och inflation men något mindre framgångsrikt när det gäller tillväxten i BNP per capita (se dock not 7, sid 17). Vad beror dessa skillnader på? Det är några frågor som ter sig särskilt intressanta för den fortsatta diskussionen.

Tabell 1:3 *Genomsnittlig arbetslöshet 1951–1985.*

	1951–73	Rang	1974–85	Rang
Australien	2,0	(6)	6,3	(9)
Belgien	2,8	(12)	9,3	(15)
Danmark	2,6	(10)	uppgift saknas	
Finland	1,8	(3)	5,0	(7)
Frankrike	2,0	(6)	6,4	(8)
Italien	5,6	(16)	7,9	(11)
Japan	1,5	(2)	2,2	(2)
Kanada	4,8	(15)	8,5	(14)
Nederländerna	2,1	(8)	8,0	(12)
Norge	1,9	(4)	2,2	(2)
Schweiz	0,0	(1)	0,5	(1)
Storbritannien	2,8	(12)	8,0	(12)
Sverige	1,9	(4)	2,4	(4)
USA	4,6	(14)	7,3	(10)
Västtyskland	2,3	(9)	4,8	(6)
Österrike	<u>2,6</u>	(10)	<u>2,5</u>	(5)
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	2,8		6,0	

Källor: Angus Maddison (1982) och OECD (1986a).

Tabell 1:4 *Genomsnittlig årlig inflation 1950–1985.*

	1950–73	Rang	1973–85	Rang
Australien	4,6	(8)	10,3	(12)
Belgien	2,9	(4)	7,7	(6)
Danmark	4,8	(12)	9,7	(11)
Finland	5,6	(16)	10,9	(14)
Frankrike	5,0	(14)	10,5	(13)
Italien	3,9	(6)	15,5	(16)
Japan	5,2	(15)	6,7	(5)
Kanada	2,8	(3)	8,6	(8)
Nederländerna	4,1	(7)	5,9	(4)
Norge	4,8	(12)	9,0	(10)
Schweiz	3,0	(5)	4,1	(1)
Storbritannien	4,6	(8)	12,2	(15)
Sverige	4,7	(11)	8,9	(9)
USA	2,7	(1)	7,7	(6)
Västtyskland	2,7	(1)	4,4	(2)
Österrike	<u>4,6</u>	(8)	<u>5,7</u>	(3)
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	4,2		8,9	

Källor: Angus Maddison (1982) och OECD (1986a).

- Finns det andra faktorer än de här diskuterade som har lett till den relativt låga tillväxttakten i de båda länderna?
- Vad förklarar den mycket låga tillväxten i Schweiz under delperioden 1973–85?
- Är de schweiziska arbetslöshetstalen rättvisande? Om så är fallet – vilka förklaringar finns det till den låga arbetslösheten?
- Hur har Schweiz lyckats hålla inflationen så pass väl i schack?

1.5 Bokens uppläggning

För att besvara de frågor som avslutar det föregående avsnittet är det nödvändigt med en analys av den schweiziska ekonomin. En intressant fråga är naturligtvis också om de resultat som uppnåtts när det gäller de här studerade kriterierna beror på olikheter i de exogena förutsättningarna⁸, på skillnader i den ekonomiska politik som de båda länderna bedrivit eller på skillnader i deras politisk–ekonomiska system.

Jag förutsätter att läsaren är betydligt mer bekant med det ekonomiska skeendet i Sverige än i Schweiz, varför diskussionen kommer att koncentreras till den schweiziska utvecklingen. Vidare ligger tonvikten i framställningen i viss mån på den andra av de delperioder som behandlades i föregående avsnitt: 1973–85.

Kapitel 2 innehåller en beskrivning av den ekonomiska utvecklingen på makronivå. I kapitel 3 behandlas det politiska systemet och maktförhållandena i det schweiziska samhället. Kapitel 4 tar upp den offentliga sektorn och finanspolitiken. I kapitel 5 behandlas arbetsmarknadens funktionssätt. Kapitel 6 tar upp strukturomvandlingen på branschnivå och den schweiziska näringspolitiken och kapitel 7 beskriver Schweiz roll som internationellt finanscentrum samt den schweiziska penningpolitiken. I kapitel 8 – slutligen – sker en sammanfattande analys.

⁸ Med "exogena förutsättningar" avses sådana förutsättningar som i huvudsak ligger utanför ländernas egen kontroll.

2 *Den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige mellan 1950 och 1985*

2.1 Introduktion

I 1.4 beskrev jag hur den ekonomiska tillväxten, arbetslösheten och inflationen utvecklats i Schweiz och Sverige samt i de viktigaste OECD-länderna under perioden 1950–85. Det visade sig att både Schweiz och Sverige hade en lägre tillväxt i BNP respektive BNP per capita än genomsnittet för de övriga studerade länderna och att Sverige uppvisade en något högre BNP-tillväxt per capita än Schweiz – sett över hela perioden. Skillnaderna mellan de båda länderna var dock små. Samtidigt har Schweiz haft en lägre öppen arbetslöshet respektive inflation än genomsnittet av de övriga studerade länderna och har på båda dessa områden klarat sig bättre än Sverige. Jämförelsen delades upp i två olika delperioder: 1950–73 och 1973–85. Det framgick att skillnaden mellan dessa perioder var betydande – inte endast för Schweiz och Sverige.

Nästa uppgift är att analysera de bakomliggande faktorerna till den konstaterade utvecklingen i de båda länderna. I detta kapitel skall analysen göras förhållandevis översiktligt. Jag skall här behandla det ekonomiska skeendet på makronivå under den studerade perioden – med tonvikt på de schweiziska förhållandena. I de följande kapitlen skall vissa av de frågeställningar som tas upp i detta kapitel studeras mera i detalj.

Kapitlet är så uppbyggt att de båda delperioderna studeras var för sig. I avsnitt 2.2 kommer sålunda utvecklingen mellan 1950 och 1973 att analyseras, medan avsnitt 2.3 behandlar utvecklingen mellan 1973 och 1985. Jag inleder båda avsnitten med en mera detaljerad beskrivning av det ekonomiska skeendet under de aktuella delperioderna genom att dela in varje tidsperiod i olika

mindre intervall. Efter denna inledning behandlas de viktigaste orsakerna till den konstaterade utvecklingen.

2.2 Den ekonomiska utvecklingen mellan 1950 och 1973

2.2.1 *Beskrivning av utvecklingen*

Av 1.4 framgår att den årliga genomsnittliga tillväxten i BNP under denna delperiod var kraftigare i Schweiz (4,5 %) än i Sverige (3,8 %), samtidigt som ökningen i BNP per capita var densamma (3,1 %). I båda fallen låg de båda länderna under genomsnittet för de övriga studerade länderna. Vad beträffar arbetslöshet och inflation låg Schweiz under detta genomsnitt i båda fallen, medan Sverige endast gjorde det i det förra fallet. Arbetslöshetssiffrorna för denna delperiod är dock för Schweiz del behäftade med relativt stor osäkerhet. Även om det först blir i kapitel 5 som den schweiziska arbetslösheten kommer att behandlas mera ingående, bör det dock redan här påpekas att de schweiziska arbetslöshetssiffrorna praktiskt taget genomgående är svåra att jämföra med motsvarande siffror för Sverige.

Jag har valt att dela perioden 1950–73 i tre intervall: 1950–60, 1960–70 och 1970–73. Denna indelning kan naturligtvis diskuteras. Uppdelningen mellan 50- och 60-talen ter sig ganska naturlig. Intervallet 1970–73 är betydligt kortare än de båda övriga men uppvisar – som framgår av 2.2.2 – vissa karakteristika som skiljer det från de båda föregående 10-årsperioderna.

Som framgår av tabell 2:1 var den årliga genomsnittliga tillväxten i Schweiz lika hög på 50-talet som på 60-talet, medan Sverige hade en klart högre tillväxt på 60-talet. Den var då i stort sett lika hög som i Schweiz. Den jämförelsevis snabba tillväxten i Schweiz under 50-talet är så mycket mera anmärkningsvärd som den schweiziska BNP sjönk 1958 med drygt 2 procent till följd av en relativt svår internationell recession. För båda länderna gäller vidare att en klar avmattning i tillväxten kan konstateras mellan 1970 och 1973. Avmattningen var dock mindre markant i Schweiz än i Sverige.

Istället för BNP per capita har här utvecklingen av arbetsproduktiviteten, mätt som BNP per antalet arbetade timmar, studerats. Man kan också i detta fall konstatera att såväl Schweiz som

Tabell 2:1 *Genomsnittlig årlig ökning i BNP och arbetsproduktivitet samt genomsnittlig årlig arbetslöshet och inflation för olika tidsintervall mellan 1950 och 1973 (%)*.

	1950–60	1960–70	1970–73	Hela perioden
BNP-tillväxt				
Schweiz	4,6	4,7	3,4	4,5
Sverige	3,4	4,6	2,3	3,8
Genomsnitt för övriga länder	4,9	5,2	5,1	5,0
Tillväxt i arbetsproduktivitet				
Schweiz	3,0	3,8	3,1	3,4
Sverige	3,5	4,9	4,0	4,2
Genomsnitt för övriga länder	4,0	5,1	5,2	4,6
Arbetslöshet¹				
Schweiz	0,0 ²	0,0	0,0	0,0
Sverige	1,8	1,7	2,6	1,9
Genomsnitt för övriga länder	3,3	2,3	2,8	3,0
Inflation				
Schweiz	1,4	3,3	7,3	3,0
Sverige	4,7	4,0	6,7	4,7
Genomsnitt för övriga länder	3,7	3,9	6,7	4,2

Källa: Egna beräkningar baserade på Angus Maddison (1982).

¹ Siffrorna för arbetslösheten gäller 1951–60, 1961–70 och 1971–73.

² Enligt beräkningar baserade på Manfred G. Schmidt (1985) skulle den genomsnittliga arbetslösheten för denna delperiod ha uppgått till 0,2%.

Sverige låg under genomsnittet för de övriga viktigaste OECD-länderna. Mellan 1950 och 1973 var den årliga genomsnittliga ökningen i arbetsproduktiviteten 3,4 procent i Schweiz, 4,2 procent i Sverige och 4,6 procent (i genomsnitt) för de övriga studerade länderna. Den klart kraftigare produktivetsökningen i Sverige (jämfört med Schweiz) bör noteras. För båda länderna var produktivetsökningen störst under 60-talet.

Inflationstakten accelererade i Schweiz mellan de studerade intervallen. För Sveriges del var inflationen under 50-talet betydligt högre än i Schweiz. Det svenska genomsnittet under detta decennium drogs upp kraftigt av den sk Koreainflationen vid 50-talets början med en prisstegring på över 15 procent mellan 1950 och 1951. (Under samma år steg priserna med 4,9 procent i Schweiz.) Den svenska inflationstakten var lägre under 60-talet för att sedan öka under intervallet 1970–73. Man kan konstatera att Sverige under dessa tre år hade en lägre inflation än Schweiz, vars prisstegring då låg över genomsnittet för de övriga länderna.

De här presenterade siffrorna ger upphov till ett antal frågor. Till att börja med kan man konstatera, vilket också påpekades i 1.4, att även om tillväxten i Schweiz och Sverige låg under genomsnittet för övriga studerade OECD-länder, var den under hela denna delperiod mycket hög i förhållande till tidigare perioder. Mellan 1870 och 1913 var BNP:s årliga genomsnittliga ökningstakt 2,1 procent i Schweiz och 2,8 procent i Sverige, medan motsvarande siffror för perioden 1913–50 var 2,0 procent respektive 2,8 procent.¹ Det kan därför vara lämpligt att först granska de tillväxtförutsättningar som gällt under denna delperiod och undersöka vilka karakteristika som var gemensamma för de båda länderna i detta avseende.

En andra – och mera intressant – fråga är i vilken utsträckning de båda ländernas tillväxtförutsättningar varierade under den aktuella perioden. Vi har ovan konstaterat att Schweiz hade en högre tillväxt än Sverige under hela delperioden och framför allt under 50-talet. Hur skall denna skillnad förklaras och varför var tillväxten i BNP per capita trots detta lika stor i de båda länderna?

En tredje fråga gäller orsakerna till den minskade tillväxten och den ökade inflationstakten under intervallet 1970–73. Även här rörde det sig om en internationell företeelse. Det kan dock vara intressant att undersöka hur olika förklaringsfaktorer som var specifika för de båda länderna inverkade. Trots att Schweiz nästan genomgående haft en lägre inflationstakt, var prisstegringen mellan 1970 och 1973 klart högre i Schweiz än i Sverige. Hur skall detta förklaras?

¹ Se Angus Maddison (1982).

2.2.2 Förklaringsfaktorer till den ekonomiska utvecklingen 1950–73

Världsekonomin repade sig tämligen snabbt efter krigets härjningar. Den efterkrigsdepression som många befarat uteblev. I stället fick de industrialiserade länderna uppleva en lång period med kraftig ekonomisk tillväxt. Orsakerna till detta uppsving var flera. De krigshärjade ländernas återuppbyggnad kom snabbt i gång – delvis med hjälp av amerikanskt bistånd. Det förelåg stora otillfredsställda behov av såväl konsumtions- som kapitalvaror, som också kunde föras tillbaka till den svaga ekonomiska utvecklingen under 30-talet. Ny teknik, som nu kunde få civil tillämpning, hade utvecklats under kriget. Den politiska spänningen i världen upphörde inte med krigsslutet; det kalla kriget innebar en stimulans för vissa delar av industrin. Många länder hade nu större ambitioner än tidigare när det gällde sysselsättningen och bedrev en expansiv finans- och penningpolitik. Världshandeln ökade också ganska snabbt och stimulerades av handelsliberaliseringen under 50- och 60-talen – inte minst tillkomsten av EG och EFTA.

Fr o m slutet av 60-talet visade sig allt fler tecken på avmattning i den ekonomiska expansionen.² På global nivå ledde USAs engagemang i Vietnamkriget och satsning på omfattande sociala reformer till ökade inflatoriska störningar i världsekonomin, vilket i sin tur framtvingade en kontraktiv politik i andra industriländer – en kontraktiv politik som medförde en svag ekonomisk utveckling, såväl i Europa som i USA, under 1970 och 1971. Denna lågkonjunktur följdes av en högkonjunktur 1972–73, som förstärktes av en expansiv politik i flera OECD-länder. Högkonjunkturen blev kort men intensiv. De inflatoriska spänningarna blev alltmer framträdande och förstärktes av stigande jordbrukspriser till följd av flerårig missväxt. Härtill kommer att det rådde en betydande oro på valutamarknaderna under dessa år. USA hade 1971 upphört att lösa in utländska dollartillgodohavanden i guld och 1973 följde Bretton Woods-systemets slutliga sammanbrott.

Mot bakgrund av den globala efterkrigsexpansionen är det inte svårt att förstå att möjligheterna var gynnsamma för de länder som hade varor att leverera – och det hade såväl Schweiz som Sverige. Båda länderna hade en intakt produktionsapparat. Under de närmaste efterkrigsåren innebar detta naturligtvis en bety-

² Se även Paul McCracken et al (1977).

dande fördel. Denna fördel bör emellertid inte överdrivas. Allteftersom återuppbyggnaden i de krigshärjade länderna kom i gång, minskade den konkurrensfördel som de båda länderna åtnjöt. Samtidigt innebar den mer eller mindre totala förnyelsen av produktionsapparaten i de krigshärjade länderna att dessa skaffade sig en produktionsutrustning som materialiserade den modernaste tekniken. Det förelåg sålunda en risk för att Schweiz' och Sveriges försprång relativt snabbt kunde ätas upp.

Man kan betrakta de båda ländernas expansion mellan 1950 och 1973 som i hög grad exportstyrd. Såväl Schweiz som Sverige kunde uppvisa kraftiga exportökningar. Detta var delvis valutapolitiskt betingat. Schweiz anslöt sig inte – rent formellt – till Bretton Woods-systemet men var i praktiken anslutet, eftersom den schweiziska francen var konvertibel mot guld till ett fixerat pris, vilket innebar att den indirekt också fick ett fast pris gentemot US-dollar och andra västvalutor. Allteftersom utvecklingen fortskred framstod schweizerfrancen som klart undervärderad. För Sveriges del torde den devalvering som företogs 1949 ha haft en stimulerande effekt ett antal år framöver. Under hela perioden 1950–73 hade Schweiz en genomsnittlig årlig ökning i exportvolymen³ på 8,1 procent, medan motsvarande siffra för Sverige var 7,0 procent. Genomsnittet för de övriga studerade OECD-länderna låg emellertid ännu högre (8,8 %) (Angus Maddison, 1982). Parallellt med exportökningen ägde en kraftig ökning av importen rum.

För Schweiz del var det dock varken exporten eller importen som uppvisade den kraftigaste ökningen i förhållande till BNP. Det gjorde i stället investeringarna. Av tabell 2:2 framgår att Schweiz hade en jämfört med Sverige låg investeringsandel vid delperiodens början men att denna sedan ökade mycket kraftigt för att vid delperiodens slut vara betydligt större än i Sverige, där den steg fram till 1960 för att sedan sjunka kraftigt. Tabellen visar också att, förutom exporten, importen och investeringarna, även den offentliga konsumtionen ökade sin andel i Schweiz, dock inte så mycket som i Sverige.

Som framgår av tabell 2:3 hade Schweiz 1960–69 och – framför allt – 1970–73 en investeringskvot som internationellt sett var mycket hög. (Även Sverige uppvisade en ökad investeringskvot

³ Uppgifterna gäller varuexporten.

Tabell 2:2 Procentuell andel av BNP för de olika posterna i försörjningsbalansen för Schweiz och Sverige 1950–73 (löpande priser).

	1950	1960	1970	1973
Schweiz				
Privat konsumtion	73,2	62,3	58,8	58,4
Offentlig konsumtion	10,3	9,0	10,6	11,4
Investeringar	17,6	29,0	32,3	31,3
Export	25,2	29,3	32,8	30,9
Import	<u>-26,3</u>	<u>-29,6</u>	<u>-34,5</u>	<u>-32,0</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0
Sverige				
Privat konsumtion	62,2	54,6	54,3	52,5
Offentlig konsumtion	10,2	12,6	21,6	23,0
Investeringar	27,0	33,6	24,7	21,5
Export	20,0	20,8	24,4	28,0
Import	<u>-19,4</u>	<u>-21,7</u>	<u>-24,9</u>	<u>-25,0</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0

Källor: Bericht der Expertengruppe "Wirtschaftslage" (1977) och olika årgångar av Statistisk årsbok.

sett över hela delperioden.) Bland de jämförda länderna var det endast Japan som i detta avseende överträffade Schweiz. Den snabba investeringsökningen var säkerligen till en del betingad av den kraftiga exporttillväxten. Samtidigt framgår emellertid också av tabell 2:3 att den del av investeringarna som gick till inköp av maskiner och annan utrustning var relativt begränsad. Schweiz och Sverige låg genomgående lägst bland de studerade länderna i detta avseende. Till en del förklaras detta av ett omfattande bostadsbyggande och stora offentliga investeringar.

En inte obetydlig del av de schweiziska investeringarna under 60-talet ägde rum inom den offentliga sektorn. Utvecklingen inom denna sektor hade varit svag under 50-talet, men vid slutet av detta decennium gjorde sig ett uppdämt behov av investeringar i infrastrukturen gällande. Den ekonomiska expansionen under 50- och 60-talen ledde till ett ökat behov av offentliga nyttigheter överhuvudtaget. Expansionen var främst koncentrerad till den kantonala och kommunala nivån. Däremot kan man inte hävda att höga finanspolitiska ambitioner låg till grund för den offentliga expansionen under 60-talet. Schweiz hör inte till de länder som med hjälp av en expansiv finanspolitik försökte att upprätthålla

Tabell 2:3 *Genomsnittliga (brutto) investerings- och utrustningskvoter¹ i några olika industriländer 1950–73 (%)*.

	1950–59		1960–69		1970–73	
	Inves- terings- kvot	Utrust- nings- kvot	Inves- terings- kvot	Utrust- nings- kvot	Inves- terings- kvot	Utrust- nings- kvot
Belgien	17,4	43,6	21,4	39,8	21,6	37,2
Frankrike	18,2	45,0	23,8	43,1	25,6	48,5
Italien	20,3	42,2	20,8	39,3	20,5	40,9
Japan ²	23,8	—	32,6	—	35,2	—
Nederländerna	22,5	47,6	25,2	45,9	24,4	41,5
Schweiz	19,1	32,7	26,9	34,1	29,0	35,3
Storbritannien	14,8	52,0	18,0	48,3	18,8	46,6
Sverige	20,4	35,0	23,5	33,2	22,0	34,6
USA ³	15,1	34,1	14,4	37,1	14,9	41,1
Västtyskland	21,2	52,5	24,9	46,3	25,8	44,7
Österrike	21,3	54,2	26,3	47,4	28,2	42,2

¹ Den del av investeringarna som går till maskiner och annan utrustning.

² Uppgift saknas om den genomsnittliga utrustningskvoten.

³ Endast privata investeringar ingår.

Källa: Bericht der Expertengruppe "Wirtschaftslage" (1977).

sysselsättningen under konjunkturedgångarna.

På utbudssidan var de båda ländernas förutsättningar i vissa avseenden likartade. Förutom den – åtminstone i Schweiz – omfattande kapitalbildningen hade såväl Schweiz som Sverige en krympande jordbrukssektor. Arbetskraft gick över från denna sektor till industrin, vilket underlättade den industriella expansionen. Ny teknik som utvecklats i andra länder, t ex USA, kunde komma till användning. Genom handelns tillväxt kunde produktivitetsvinster uppnås genom ökad specialisering och ökat utnyttjande av stordriftsfördelar.

I ett viktigt avseende skiljer sig utvecklingen i Schweiz från den i Sverige under den studerade delperioden. Som tabell 2:4 visar, var befolkningsökningen i Schweiz betydligt kraftigare än i Sverige – framför allt under 50- och 60-talen. Den var också vid en internationell jämförelse mycket hög. Bland de här studerade länderna kom Schweiz – efter Australien och Kanada – på delad tredjeplats (tillsammans med USA).

En stor del av befolkningsökningen utgjordes av nettoinvand-

Tabell 2:4 *Genomsnittlig årlig befolkningsökning 1950–73 (%)*.

	1950–60	1960–70	1970–73	Hela perioden
Schweiz	1,3	1,6	0,9	1,4
Sverige	0,6	0,7	0,4	0,6
Genomsnitt för övriga länder	1,1	1,0	0,9	1,0

Källa: Angus Maddison (1982).

ring. På 50-talet blev Schweiz en mycket stor importör av arbetskraft, och ökningen i den utländska befolkningen var under detta decennium och under första hälften av 60-talet mycket snabb. De utländska arbetarna, som till en början i stor utsträckning utgjordes av italienare, kom snart att svara för en mycket stor del av arbetskraften. Beräkningar av OECD-sekretariatet (OECD, 1985) visar att utlänningarnas andel av arbetskraften uppgick till 19,5 procent 1960, 26,3 procent 1970 och 27,9 procent 1973. Motsvarande siffror för Sverige var 2,7 procent, 5,7 respektive 4,9 procent.⁴ På grund av beräkningssättet blir emellertid de schweiziska siffrorna väl höga.⁵ Enligt Niklaus Blattner (1986) utgjorde andelen utlänningar av de förvärvsarbetande 16,4 procent 1960 och 25,0 procent 1970. Även enligt dessa beräkningar ligger de schweiziska siffrorna långt över de svenska. Redan 1950 skulle (enligt Blattner, 1986) utlänningarnas andel ha uppgått till 8,1 procent.

Denna mycket kraftiga invandring kan naturligtvis ses som en följd av den snabba expansionen under efterkrigstiden. Importen av arbetskraft tog fart när det började visa sig att den inhemska arbetskraften inte skulle räcka till för en fortsatt expansion. Naturligtvis hade det också stor betydelse att Schweiz gränsar till Italien, som hade en relativt stor arbetslöshet och en lägre lönenivå. Det föreligger här klara paralleller med den svenska importen av finsk arbetskraft under 60-talet.

Importen av arbetskraft fick naturligtvis betydande konsekvenser för den ekonomiska utvecklingen i Schweiz. Till att börja med fick den effekter på utbudssidan. Det stora tillskottet av arbets-

⁴ Gäller 1974.

⁵ Den säsongsanställda arbetskraften och de sk gränsgångarna ingår i täljaren men inte i nämnaren vid beräkningen av utlänningsandelen för Schweiz (se 5.3.2).

kraft innebar en resursökning, som möjliggjorde en snabbare ekonomisk tillväxt. Importen av arbetskraft är sannolikt den viktigaste förklaringen till att Schweiz under den studerade perioden uppvisade en klart högre BNP-tillväxt än Sverige, samtidigt som BNP per capita ökade lika mycket i de båda länderna (se 1.4).

Det uppkom emellertid också betydande effekter på efterfrågesidan. De nya arbetsplatserna krävde investeringar. Även om de utländska arbetarna överförde en stor del av sina inkomster till anhöriga i hemlandet, efterfrågade de naturligtvis också schweiziska varor och tjänster. Stora krav ställdes på bostadsbyggandet och andra investeringar i infrastruktur – framför allt när invandrarna började ta med sig sina anhöriga till Schweiz. Invandringen utgör en bidragande förklaring till den höga schweiziska investeringskvoten och ökningen av den offentliga konsumtionen på 60-talet.

Effekterna av den stora arbetskraftsimporten har självfallet gett upphov till en omfattande debatt bland de schweiziska ekonomerna. Enligt mångas mening, se tex "Wirtschaftslage" (1977), Silvio Borner (1980) och Niklaus Blattner (1986) var de negativa effekterna betydande. Den goda tillgången på arbetskraft kan ha gjort att företag avstått från rationaliseringsinvesteringar, vilket därmed skulle ha bromsat den tekniska utvecklingen. Bransch- och företagsstrukturen kan ha påverkats i konserverande riktning om branscher och företag, som vid en hårdare konkurrens om arbetskraften skulle ha slagits ut, lyckats förbli konkurrenskraftiga. Det är inte osannolikt att arbetskraftsimporten utgör en viktig förklaring till att arbetsproduktiviteten ökade långsammare i Schweiz än i Sverige under den studerade delperioden.

Vid slutet av 60-talet hade tillväxtförutsättningarna förändrats. Det berodde i stor utsträckning på de förändringar i den internationella miljön som beskrivits i inledningen till detta delavsnitt. Vidare var den konkurrensfördel som Schweiz och Sverige åtnjutit under efterkrigsåren nu borta. För Sveriges del uppkom underskott i bytesbalansen vid denna tid, vilket framtvingade en kontraktiv politik, som gjorde att den internationella konjunkturedgången 1970–71 blev relativt kraftig för vår del.

Samtidigt blev inflationstendenserna allt starkare. Att den schweiziska inflationen under 60-talet var högre än under 50-talet hade sannolikt såväl interna som externa orsaker. Vissa tecken på överhettning i den inhemska ekonomin började göra sig gällande,

eftersom det var svårt att öka resurserna i samma takt som tidigare,⁶ samtidigt som efterfrågan var fortsatt hög. Under andra hälften av 60-talet blev det allt tydligare att schweizerfrancen var undervärderad, vilket gav upphov till en kraftig monetär expansion. Under praktiskt taget samtliga år mellan 1960 och 1973 ökade den schweiziska valutareserven, som enligt Angus Maddison (1982) 1973 utgjorde 14,3 procent av de totala internationella reserverna (jämfört med 2,9 procent för Sverige). Under 60-talet var emellertid också den internationella inflationstakten högre än under 50-talet. De internationella prisstegringarna slog igenom snabbt, eftersom det vid fasta växelkurser är svårt att hindra spridning av utländsk inflation till det egna landet.

Skälet till att den schweiziska inflationen mellan 1970 och 1973 blev så kraftig har främst med oron på valutamarknaderna att göra. Sedan slutet av 50-talet hade Schweiz utvecklats till ett internationellt finanscentrum. Det var av flera skäl attraktivt att hålla sina tillgångar i form av schweizerfranc (se 7.2). När tilltron till dollarn började vackla, utgjorde schweizerfrancen sålunda ett av de tillgängliga placeringsalternativen. Detta ledde till ett kraftigt valutainflöde, som kulminerade under 70-talets inledande år och som i sin tur ledde till en motsvarande expansion av penningmängden med kraftiga prisstegringar som följd. Schweiz försökte att parera detta genom olika åtgärder. Bl a skrevs schweizerfrancen upp vid två tillfällen under 1971. De vidtagna åtgärderna visade sig dock vara otillräckliga, och när Bretton Woods-systemet slutligen bröt samman övergick Schweiz till rörliga växelkurser.

2.3 Den ekonomiska utvecklingen mellan 1973 och 1985

2.3.1 *Beskrivning av utvecklingen*

Under perioden 1973–85 låg den årliga genomsnittliga tillväxten i BNP respektive BNP per capita i Schweiz och Sverige klart under genomsnittet för de övriga OECD-länder som de båda länderna jämfördes med i avsnitt 1.4. Schweiz låg (med siffrorna 0,9 respektive 0,8 procent) i båda fallen på sista plats. När det gäller arbetslösheten och inflationen klarade man sig emellertid mycket

⁶ Ökningstakten i invandringen avtog under 60-talet beroende på att en successivt skärpt kontroll infördes från myndigheternas sida från 1963 (se 5.3.2).

bättre och Schweiz intog i båda fallen förstaplatsen. Sverige låg under genomsnittet för de övriga studerade länderna för arbetslösheten och lika med genomsnittet för inflationen.

Liksom i föregående avsnitt skall den studerade perioden delas in i kortare intervall. Även här föreligger olika möjligheter i detta avseende. Jag har valt att skilja mellan tre olika intervall också i detta fall. Det första sträcker sig från den första till den andra oljeprisstegringen, dvs från 1973 till 1979. De båda andra intervallen blir följaktligen kortare. Det ena omfattar åren 1979–82, medan det andra i stort sett sammanfaller med den konjunkturuppgång som skulle innebära en betydande återhämtning för de krisdrabbade OECD-länderna.

Som tabell 2:5 visar ökade den schweiziska tillväxttakten successivt under delperioden. Mellan åren 1973 och 1979 minskade dock BNP med i genomsnitt 0,4 procent per år. Den schweiziska nationalprodukten sjönk två år i rad: 1975 med 7,3 procent (!) och 1976 med 1,4 procent. Även i Sverige, som under detta tidsintervall uppvisade en genomsnittlig tillväxttakt på 1,8 procent, kunde man notera negativ tillväxt ett år. Året var 1977, då BNP sjönk med 1,6 procent – alltså en klart mindre nedgång än den som ett par år tidigare inträffade i Schweiz. Man kan också konstatera att Schweiz klarade sig bättre än Sverige under åren efter den andra oljekrisen, medan Sverige uppvisade en något högre tillväxt under återhämtningen på 80-talet.

Tyvärr är det endast möjligt att jämföra utvecklingen av arbetsproduktiviteten – mätt som BNP per antal arbetade timmar – fram till 1979. Det visar sig då att såväl Schweiz som Sverige under det första intervallet uppvisade en klart lägre produktivitetsökning än genomsnittet för de övriga studerade länderna. Schweiz hamnade för övrigt på sista plats. Enligt en jämförelse, som baseras på siffror från OECD⁷ och som redovisas i Jean-Pierre Dant-hine & Jean-Christian Lambelet (1987), har utvecklingen av arbetsproduktiviteten – mätt som BNP per anställd – i båda länderna varit klart långsammare än för hela OECD-området under perioden 1974–84. Medan den årliga genomsnittliga ökningen uppgick till 0,9 och 0,8 procent för Schweiz respektive Sverige uppgick den till 1,6 procent för hela OECD-området,

⁷ De källor som utnyttjas är OECD: National Accounts, 1986, och OECD: Labour Force Statistics, 1986.

Tabell 2:5 *Genomsnittlig årlig ökning i BNP och arbetsproduktiviteten samt genomsnittlig årlig arbetslöshet och inflation för olika tidsintervall mellan 1973 och 1985 (%)*.

	1973–79	1979–82	1982–85	Hela perioden
BNP-tillväxt				
Schweiz	-0,4	1,6	2,2	0,9
Sverige	1,8	0,7	2,9	1,8
Genomsnitt för övriga länder	2,8	1,1	2,9	2,4
Ökning i arbetsproduktivitet				
Schweiz	1,3	—	—	—
Sverige	1,9	—	—	—
Genomsnitt för övriga länder	2,8	—	—	—
Arbetslöshet				
Schweiz	0,4	0,3	1,0	0,5
Sverige	1,8	2,5	3,1	2,4
Genomsnitt för övriga länder	4,6	6,4	8,6	6,1
Inflation				
Schweiz	4,0	5,4	3,1	4,1
Sverige	8,0	11,4	8,1	8,9
Genomsnitt för övriga länder	10,0	10,1	5,5	8,9

Källor: Egna beräkningar baserade på OECD (1986a) utom för arbetsproduktiviteten där siffrorna är hämtade från Angus Maddison (1982).

vilket innebär en tydlig minskning i förhållande till perioden 1960–73.⁸

Utvecklingen av arbetslösheten i Schweiz under den studerade delperioden uppvisar märkliga drag. Trots den mycket kraftiga BNP-nedgången 1975 och den mindre kraftiga nedgången under det följande året överstiger arbetslösheten aldrig 0,7 procent mellan 1973 och 1979. Därmed låg den genomsnittligt sett högre

⁸ Motsvarande siffror uppgick till 3,0 % för Schweiz, 3,4 % för Sverige och 3,8 % för hela OECD-området. Man kan notera att Schweiz också enligt dessa siffror hade en lägre produktivitetsökning än Sverige mellan 1960 och 1973, även om skillnaden är mindre än vad som framgår av tabell 2:1.

under återhämtningsfasen 1982–85. Detta gäller också Sverige, där arbetslösheten successivt har stigit under delperioden. Inflationen var i samtliga tre intervall mycket lägre i Schweiz än i Sverige. I båda länderna var den högst åren efter den andra oljeprisstegringen.

Det är uppenbart att såväl Schweiz som Sverige påverkades mycket kraftigt av 70-talskrisen. Schweiz förefaller vara det av OECD-länderna som drabbades hårdast. En första viktig fråga som skall behandlas i följande delavsnitt är därför vilka specifika orsaker som vållade denna kraftiga nedgång och vilka skillnaderna var gentemot Sverige i detta avseende. Man kan i detta sammanhang också fråga sig hur det var möjligt att undvika en högre arbetslöshet under den starka konjunkturedgången. En andra intressant fråga rör olikheterna i krisens symptom respektive förlopp i de båda länderna.

2.3.2 Förklaringsfaktorer till den ekonomiska utvecklingen 1973–85

I 2.2.2 beskrevs några olika drag i den globala ekonomiska utvecklingen under 60-talets sista och 70-talets inledande år, som beredde vägen för den kommande krisen. Den korta och intensiva högkonjunkturen under 1972 och 1973, som också förstärkte de rådande inflatoriska spänningarna, bröts definitivt av de stora oljeprisökningarna, som inleddes i slutet av 1973. I ett slag fyrdubblades priserna på olja, vilket ledde till en markant konjunkturkantring. Flertalet icke-oljeproducerande länder fick kraftigt försämrade "terms of trade" med stora bytesbalansunderskott som följd. För att begränsa detta underskott och för att samtidigt bemästra den stigande inflationen slog många OECD-länder in på en kontraktiv stabiliseringspolitik, som förstärkte konjunkturedgången.

Redan 1976 började de flesta av de större OECD-länderna att på nytt uppvisa höga tillväxttal, och framför allt i Japan och USA var tillväxten ganska kraftig under de följande två åren. Detta uppsving bröts emellertid av den andra oljekrisen 1979, och några år med en tämligen svag utveckling följde. 1983 inleddes den tidigare omnämnda återhämtningen med markant ökad tillväxt i flertalet OECD-länder.

Under hela den aktuella delperioden var BNP-tillväxten, som

framgår av 1.4, betydligt svagare än mellan 1950 och 1973. Samtidigt hade den sedan 60-talet accelererande inflationstakten skruvat upp inflationsförväntningarna, som ytterligare förstärktes av oljeprisstegringarna. En stor del av tiden fram till 1982–83 präglades av uttalad stagflation. Under denna tid ökade också arbetslösheten markant över hela OECD-området. Medan inflationen avtog under 80-talet, har arbetslösheten fortsatt att stiga – åtminstone i flertalet europeiska OECD-länder.

För små och öppna ekonomier – som Schweiz och Sverige – som samtidigt uppvisade ett stort oljeberoende, fick naturligtvis den kraftiga oljeprisstegringen 1973–74 och den följande konjunkturedgången kraftiga återverkningar. Vid anpassningen till den nya situationen valde de båda länderna helt olika strategier. Medan Sverige satsade på den sk överbrygningspolitiken, som gick ut på att med hjälp av bl a lager- och utbildningsstöd upprätthålla sysselsättningen i väntan på en ny konjunkturuppgång, var man i Schweiz mera inriktad på att hålla inflationen i schack.

Överbrygningspolitiken i Sverige var framgångsrik vad sysselsättningen beträffar. Samtidigt medförde den en betydande överhettning med kraftigt ökade vinstnivåer. Detta ledde i sin tur till starkt ökade lönekrav, och åren 1975–76 steg lönerna betydligt kraftigare än arbetsproduktiviteten. Samtidigt deltog Sverige fram till 1977 i den sk valutaormen med D-marken som ledande valuta, vilket innebar en appreciering av kronan mot flertalet valutor utanför ormen. Följden blev nu att den svenska konkurrenskraften sjönk kraftigt, samtidigt som övriga OECD-länder började att ta sig ur krisen och, som framgick av föregående delavsnitt, den svenska BNP sjönk 1977. Nedgången blev dock ingalunda så djup som i Schweiz två år tidigare.

Varför blev konjunkturedgången så djup just i Schweiz? Det finns flera förklaringar till det.⁹ En av de viktigaste är att den schweiziska centralbanken, som tidigare nämnts, införde rörliga växelkurser under 1973. Detta gav banken möjlighet att hindra inflationsimpulser från utlandet att sprida sig till den schweiziska ekonomin och att föra en autonom penningpolitik. Denna möjlighet utnyttjades också. Medan penningmängden (M1) 1971 och 1972 steg med 16,4 respektive 17,9 procent, var ökningen under 1973 nere i 2,3 procent och 1974 i 0,1 procent.

⁹ Se även Bericht der Expertengruppe "Wirtschaftslage" (1977).

Framgången uteblev inte – med avseende på inflationstakten. Som framgår av tabellerna 2:1 och 2:5 sjönk den från 7,3 procent mellan 1970 och 1973 till 4,0 procent mellan 1973 och 1979, samtidigt som den fortsatte att accelerera i flertalet övriga OECD-länder. Med undantag för 1978 lyckades den schweiziska centralbanken även fortsättningsvis att begränsa ökningen i penningmängden, vilket torde ha varit den viktigaste orsaken till den låga inflationstakten under hela delperioden (se 7.3).

Den drastiska monetära åtstramning som inträffade 1973 och 1974 fick naturligtvis negativa effekter på den ekonomiska aktivitetsnivån i Schweiz under krisåren. Till följd av den restriktiva penningpolitiken steg också schweizerfrancen kraftigt, vilket vållade problem för delar av den konkurrensutsatta sektorn. Apprecieringen berodde på den relativt måttliga inflationen i Schweiz. Den låga inflationstakten skapade också förväntningar om fortsatt appreciering, varför det blev ännu mera attraktivt att hålla sina tillgångar i schweizerfranc.

En annan viktig orsak till att konjunkturedgången blev extremt kraftig i Schweiz har med den utländska arbetskraften att göra. Denna nådde sitt maximum under 1973, då det fanns ca 900 000 utländska arbetare i Schweiz. Samma år började antalet att sjunka, och fram till 1977 uppgick minskningen till betydligt över 200 000 arbetare. Minskningen var till en del betingad av konjunkturedgången. Men detta är inte hela sanningen. Den omfattande invandringen gav redan under 60-talet upphov till farhågor bland stora delar av den schweiziska befolkningen. Med tanke på den snabba ökningstakten befarades "överbefolkning av utlänningar" (Ueberfremdung). Detta framtvingade politiska beslut som innebar begränsningar i den utländska arbetskraften. Den minskning i den utländska arbetsstyrkan som inleddes 1973 utgör sålunda delvis en följd av dessa åtgärder. Detta innebar inte endast en betydande resursminskning utan fick också omfattande konsekvenser på efterfrågesidan. Det blev ett betydande inhemskt efterfrågebortfall – dels med avseende på den privata konsumtionen, dels med avseende på varor och tjänster relaterade till infrastrukturen.

Samtidigt innebar den kraftiga nedgången i den utländska arbetsstyrkan att Schweiz – trots den svåra konjunkturedgången – kunde undvika en större arbetslöshet. I själva verket låg den öppna arbetslösheten under de svåraste krisåren 1975 och 1976

på 0,4 respektive 0,7 procent. Det var dock inte endast utlåningar som lämnade arbetskraften. Som framgår av 5.3.3 var det också bl.a. ett stort antal kvinnor som vid denna tid lämnade arbetsmarknaden utan att registrera sig som arbetslösa.

Det fanns ytterligare orsaker till den kraftiga nedgången i Schweiz. Den offentliga sektorn, som expanderat kraftigt under 60-talet, hade vid 70-talets inledning fått underskottsproblem. Det föranledde i sin tur olika åtstramningsåtgärder som delvis sammanföll med krisen. Vidare hade bostadsbyggandet börjat minska redan 1973–74, och nedgången inom denna sektor blev mycket kraftig under de följande åren. (Även i Sverige förvärrades krisen som bekant på grund av att bostadsbyggandet sjönk.) Denna tillbakagång var för Schweiz del inte helt krisbetingad utan inleddes innan krisen bröt ut. Den drastiskt minskade befolkningsökningen till följd av begränsningarna i arbetskraftsimporten torde ha haft stor betydelse, men ökningstakten för den inhemska befolkningen hade också minskat under 60-talet.

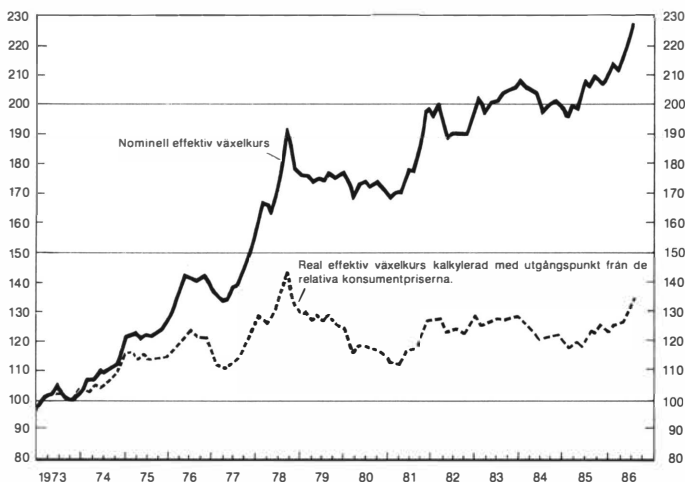
Förutsättningarna för ekonomisk tillväxt i Schweiz efter det de värsta krisåren hade passerat var radikalt annorlunda än under delperioden 1950–73. Importen av arbetskraft ökade på nytt efter 1977, men andelen utlåningar i arbetskraften nådde inte samma omfattning som tidigare. Sett över hela delperioden ökade den schweiziska befolkningen med i genomsnitt 0,1 procent per år, vilket var något mindre än i Sverige, som också hade en svag befolkningsökning under denna tid.

En annan skillnad i förutsättningarna var att Schweiz nu tillämpade rörliga växelkurser. Som framgår av figur 2:1 mer än fördubblades den nominella effektiva franc-kursen – medan den reala effektiva franc-kursen (kalkylerad med utgångspunkt från de relativa konsumentpriserna) steg med cirka 20 procent – mellan 1973 och 1985.¹⁰ Stegningen var särskilt kraftig 1977/78. Då dessutom den schweiziska produktivitetsutvecklingen under denna tid var relativt svag, kom detta att innebära en drastisk försämring av den schweiziska konkurrenskraften. Enligt en studie av Hans Tson Söderström (1985), som jämfört de små, öppna ekonomierna i Västeuropa¹¹ i detta avseende, uppvisade Schweiz

¹⁰ De olika valutorna har vägts med avseende på deras betydelse i den schweiziska utrikeshandeln.

¹¹ Belgien–Luxemburg, Danmark, Finland, Nederländerna, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike.

Figur 2:1 Effektiva nominella och reala växelkurser 1973–1986 (1:a kvartalet 1973 = 100).

¹ Priset på schweizerfranc uttryckt i utländsk valuta.

Källa: OECD (1987a).

den klart kraftigaste ökningen i de relativa arbetskostnaderna (uttryckt i gemensam valuta) bland dessa länder under perioden 1970–83.¹² I Sverige steg motsvarande kostnad markant 1975–76 (se ovan), men började sedan att sjunka och låg 1983 – till följd av de många devalveringarna – under nivån för 1970. Söderström konstaterar att den schweiziska utvecklingen under denna fas framstår som något av ett mysterium, eftersom arbetslösheten förblev låg (utan någon speciellt kraftig ökning av den offentliga sektorn) samtidigt som bytesbalansen så gott som varje år visade överskott.

Mot bakgrund av den försämrade konkurrenskraften kan det också te sig märkligt att – som framgår av tabell 2:6 – den schweiziska exportens andel av BNP ökade kraftigt under delpenoden. Mellan 1973 och 1979 steg exportvolymen med i genom-

¹² Se även figur 5:6 som visar utvecklingen av de relativa arbetskostnaderna i Schweiz mellan 1970 och 1985.

snitt 4,3 procent per år jämfört med 1,0 procent för Sverige¹³ (Angus Maddison, 1982). På grund av att BNP sjönk mellan 1973 och 1979 blev ökningen i exportandelen särskilt kraftig under dessa år.

Tabell 2:6 visar, att den schweiziska exportandelen och importandelen ökade relativt mycket i förhållande till BNP under hela delperioden, medan investeringsandelen sjönk betydligt. I stort sett var tendenserna desamma i Sverige. Investeringsandelen sjönk mindre kraftigt hos oss än i Schweiz, men låg hela tiden på en lägre nivå. Fallet i den schweiziska investeringsandelen inträffade mellan 1973 och 1979. (Under de efterföljande åren ökade den något.) Åren 1974, 1975 och 1976 sjönk de schweiziska investeringarna med 4,3, 13,6 respektive 10,5 procent. Därefter ökade investeringarna varje år utom 1982. För Sveriges del sjönk investeringsandelen fram till 1982, och 1977, 1978, 1981 och 1982 minskade investeringsvolymen.

De sk balansbrister som uppkom i Sverige som följd av krisen lyste i Schweiz i stort sett med sin frånvaro. Från 70-talets början hade den svenska statsbudgeten visat ett successivt ökat underskott. Detta underskott steg utomordentligt kraftigt under 70-talets andra hälft. Det var emellertid först 1978 som hela den offentliga sektorns finansiella sparande blev negativt. Dess andel av BNP förändrades successivt från 4,5 procent år 1976 till -6,3 procent år 1982.¹⁴ I Schweiz uppvisade den offentliga sektorn underskott från 1971 till 1979, som dock aldrig översteg 2 procent av BNP. Medan överskott förelåg åren 1980 och 1981, uppkom på nytt ett smärre underskott under de följande två åren.

Det andra stora balansproblemet i den svenska ekonomin utgjordes av underskottet i bytesbalansen. Ett sådant underskott uppkom praktiskt taget varje år mellan 1973 och 1985. Schweiz – däremot – uppvisade varje år utom 1980 ett bytesbalansöverskott. Handels- och transfereringsbalanserna har som regel visat underskott, men detta har mer än kompensrats av stora överskott på tjänstebalansen, för vilkas uppkomst kapitalinkomsterna i utlandet haft stor betydelse (se 7.2).

Det finansiella sparandet i den offentliga sektorn och bytesbalansen är inte oberoende av varandra. Summan av det totala

¹³ Genomsnittet för de övriga studerade OECD-länderna låg på 5,1 procent.

¹⁴ Siffrorna i detta stycke är hämtade från J. C. Choraqui & B. Montador (1985).

Tabell 2:6 Procentuell andel av BNP för de olika posterna i försörjningsbalansen för Schweiz och Sverige 1973–85 (löpande priser).

	1973	1979	1982	1985
Schweiz				
Privat konsumtion	58,4	63,5	62,3	61,7
Offentlig konsumtion	11,4	13,1	13,2	13,4
Investeringar	31,3	23,9	24,0	24,4
Export	30,9	35,3	35,5	39,1
Import	<u>-32,0</u>	<u>-35,8</u>	<u>-35,0</u>	<u>-38,6</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0
Sverige				
Privat konsumtion	52,5	52,2	53,2	50,9
Offentlig konsumtion	23,0	28,8	29,8	27,7
Investeringar	21,5	20,0	17,8	18,8
Export	28,0	30,7	32,6	35,3
Import	<u>-25,0</u>	<u>-31,7</u>	<u>-33,4</u>	<u>-32,8</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0

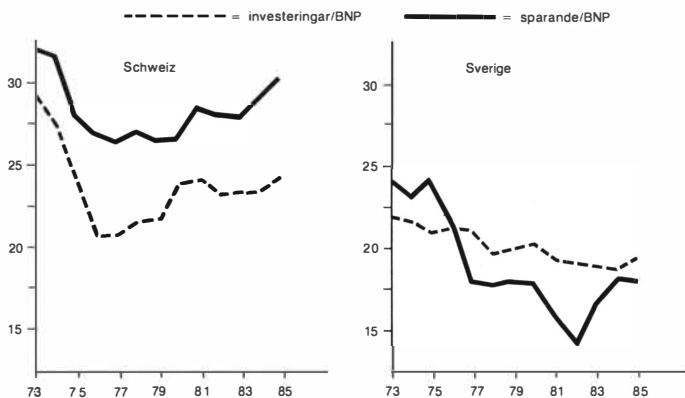
Källor: Olika upplagor av OECD Economic Surveys (för Schweiz) samt Statistisk Årsbok och Konjunkturläget.

finansiella sparandet måste för varje avslutad period vara lika med överskottet på bytesbalansen. Det privata sparandet och de privata investeringarna måste då också tas med i bilden. Det visar sig då, som framgår av figur 2:2, att Schweiz, som av tradition har ett högt privat sparande, 1973 hade en sparkvot som uppgick till 32,1 procent – jämfört med 24,1 procent för Sverige. Sett över hela delperioden sjönk den schweiziska sparkvoten för att sedan på nytt öka och 1985 vara tillbaka på i stort sett samma nivå som 1973. Den svenska sparkvoten låg däremot på en betydligt lägre nivå 1985 än 1973. Den schweiziska investeringskvoten (exklusive lagerinvesteringar), som minskade från sin höga nivå 1973, låg hela tiden under sparkvoten, medan det fr o m 1977 förhöll sig tvärtom för Sveriges del.

Åren efter den andra oljekrisen var den ekonomiska utvecklingen fortsatt svag i Sverige. Den var något gynnsammare i Schweiz, som 1980 uppvisade en tillväxt på 4,6 procent, vilket sannolikt berodde på att den reala effektiva franc-kursen var stabil under dessa år. 80-talets återhämtning kom snabbt i gång i Sverige, medan det i Schweiz gick något långsammare. I själva verket

drabbades landet av en ordentlig recession åren 1982–83 och under det förstnämnda året sjönk BNP med 1,1 procent.

Figur 2:2 *Investerings- och sparkvotens utveckling i Schweiz och Sverige mellan 1973 och 1985 (%)*.

Källa: OECD (1985).

Som framgår av tabell 2:5 har den svenska tillväxttakten varit något högre än den schweiziska mellan 1982 och 1985. Den schweiziska tillväxten ökade dock successivt under intervallet. En viktig orsak till att återhämtningen skedde så snabbt i Sverige var utan tvekan de devalveringar med 10 och 16 procent som genomfördes 1981 respektive 1982. De tidigare berörda balansproblemen i den svenska ekonomin mildrades klart under intervallet. Det är dock inte helt säkert att de är slutgiltigt övervunna. De svenska pris- och lönestegringarna var fortsatt höga, och inflationstakten låg vid delperiodens slut, trots en relativt kraftig nedgång, högt i förhållande till konkurrentländerna (se tabell 2.5). I detta avseende ter sig framtidsutsikterna för den schweiziska ekonomin med dess mycket låga inflationstakt ljusare.

3 *Det politiska systemet i Schweiz*

3.1 Introduktion

Det finns flera anledningar att ägna det politiska systemet i Schweiz ett eget kapitel. Som framhölls i föregående kapitel skall jag bla försöka avgöra i vilken utsträckning den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige under efterkrigstiden, med avseende på de i 1.3 och 1.4 behandlade kriterierna, kan förklaras av den ekonomiska politik som länderna bedrivit eller av egenskaper i det politisk-ekonomiska systemet. Den ekonomiska politikens förutsättningar bestäms till en del av det politiska systemet. Det gäller tex möjligheten att inom rimlig tid fatta beslut om ekonomisk-politiska åtgärder. Samtidigt bidrar det politiska systemet till att bestämma ramarna för den ekonomiska utvecklingen i stort – inte minst ekonomins funktionssätt via avvägningen mellan privat och offentlig sektor.

Härtill kommer, som redan antytts i 1.2, att det schweiziska styrelseskicket avviker kraftigt från det svenska. Sålunda är Schweiz – i likhet med tex USA, Västtyskland och Österrike – en förbundsstat. Till skillnad från Sverige utgör landet inte en parlamentarisk demokrati, och landet har i praktiken en permanent samlingsregering. Vidare finns det starka inslag av direkt demokrati, vilket innebär att man delvis använder sig av folkomröstningar vid politiska beslut. Maktfördelningen i det schweiziska samhället avviker också från de svenska, vilket till en del kan föras tillbaka på olikheterna i ländernas styrelseskick.

Jag skall i det följande avsnittet kortfattat beskriva den schweiziska förbundsstatens uppbyggnad, varvid också det kommunala självstyret kommer att uppmärksammas. I avsnitt 3.3 behandlas parlamentet, regeringen och den direkta demokratin. Avsnitt 3.4 ägnas åt partierna samt organisationerna och andra intressegrupper, varefter ett försök görs att peka ut några karakteristiska drag i det politiska systemets funktionssätt i avsnitt 3.5.

3.2 Olika politiska nivåer i den schweiziska förbundsstaten

År 1848 utgör ett viktigt årtal i den schweiziska historieskrivningen. Då bildades nämligen den nuvarande förbundsstaten. Dessförinnan utgjorde Schweiz ett förbund av olika kantoner, som successivt växte i antal sedan kärnan i det schweiziska edsförbundet (Eidgenossenschaft) formades av kantonerna Uri, Schwyz och Unterwalden vid slutet av 1200-talet.

I dag består Schweiz av 23 kantoner. Tre av dessa är indelade i halvkantoner (se avsnitt 3.3), varför man kan säga att det egentligen existerar 26 autonoma enheter med egen lagstiftningsrätt inom förbundsstatens ram (se bilaga). Kantonerna uppvisar sinsemellan mycket stora skillnader med avseende på befolkningsstorlek. En kanton, Zürich, har i dag över 1 miljon invånare, medan två, Bern och Vaud, ligger mellan 1/2 och 1 miljon. Inte mindre än 6 kantoner (om man räknar halvkantonerna) har en befolkning som understiger 50 000 invånare.¹

Inte endast kantonerna, utan även kommunerna, utövar ett betydande självstyre. Till skillnad från i Sverige har man i Schweiz inte genomfört någon kommunsammanslagning. Det finns i dag omkring 3 000 kommuner, vilket är mer än 10 gånger så många som antalet primärkommuner i Sverige. Även dessa uppvisar mycket varierande storlek. Samtidigt som det finns kommuner, som Zürich, Basel, Genève, Bern och Lausanne, med mer än 100 000 invånare, lever ungefär 40 procent av den schweiziska befolkningen i kommuner med mindre än 5 000 invånare.

Kompetensfördelningen mellan förbundet² och de olika kantonerna är svåröverskådlig. Kantonerna svarade ursprungligen för de uppgifter som enligt författningen inte tilldelats förbundet. Allteftersom den schweiziska samhällsstrukturen förändrats har arbetsfördelningen emellertid påverkats. När det gäller vissa områden, som tex utrikespolitik, tullar, post och telefon, har förbundet

¹ Flertalet kantoner är tyskspråkiga. Helt franskspråkiga är Genève, Neuchâtel och Vaud, medan Ticino är italienskspråkig. Det förekommer också kantoner, som tex Valais, där språkgränserna skär tvärs genom kantonen. Ungefär hälften av kantonerna har protestantisk majoritet.

² I fortsättningen använder jag begreppen "förbund" respektive "förbunds nivå" i stället för "förbundsstat" respektive "förbundsstatsnivå".

ansvaret för såväl lagstiftning som genomförande av lagarna. I andra fall stiftas lagarna på förbunds nivå, medan kantonerna står för tillämpningen. Det gäller tex vägväsendet samt civil- och straffrätten. På många områden stiftar kantonerna själva egna lagar. Exempel finner man inom kultur-, kyrko-, polis- och undervisningsväsendet, även om förbundet också här kan utöva ett visst inflytande. Självfallet har kantonerna egna finansieringskällor. Tidigare var tex den direkta beskattningen helt förbehållen kantonerna och kommuner.

Också kompetensfördelningen mellan kantonerna och kommuner är svåröverskådlig. Kommunernas ställning gentemot kantonerna är annorlunda än kantonernas gentemot förbundet, eftersom kantonerna i sig inte är federalt uppbyggda. Kompetensfördelningen varierar från kanton till kanton. Den kantonala lagstiftningen är här avgörande. Kommunerna har tex ansvar för socialvård och lägre undervisning. De utfärdar föreskrifter för byggnadsverksamhet odyll och förser invånarna med gas, vatten och elektricitet. Som ovan antytts har de också beskattningsrätt.

3.3 Styrelseskicket på förbunds nivå

Det schweiziska parlamentet, förbunds församlingen, består av två kamrar: nationalrådet och "ståndernas"³ råd. I den förra finns det 200 platser, som tillsätts i proportionella val, där kantonerna utgör valkretsar. Den senare har 46 platser, där varje kanton utser två representanter i majoritetsval. (Halvkantonerna får endast välja en representant.) Val till förbunds församlingen äger rum vart fjärde år.

Efter varje val utser förbunds församlingen formellt den schweiziska regeringen, förbunds rådet. Det består av 7 medlemmar, som kollektivt svarar för sina beslut. Varje enskilt förbunds råd⁴ förestår ett departement. Ordförandeskapet cirkulerar årsvis mellan de olika förbunds råden, och ordföranden, som bär titeln "förbunds president" och fungerar som statschef. Platserna i förbunds rådet fördelas i stort sett proportionellt mellan de fyra största

³ På tyska "Ständerat". "Stand" utgör en äldre benämning på en kanton.

⁴ Såväl själva organet som den enskilde medlemmen benämns "förbunds råd" (Bundesrat).

partierna (se 3.4). Hänsyn tas också till språk och kantonal hemvist. Ett förbundsråd nekas som regel inte omval. Det innebär att han/hon kan sitta kvar så länge som vederbörande själv önskar. Förbunds församlingen kan inte, genom att uttala sitt misstroende, tvinga hela förbunds rådet eller enskilda förbunds råd att avgå. Därför är Schweiz inte en parlamentarisk demokrati.

Förbunds rådet har sålunda en relativt stark ställning gentemot förbunds församlingen. Härtill kommer att medlemmarna i förbunds församlingen i större utsträckning än parlamentarikerna i andra jämförbara länder har politiken som bisyssla. Det kan förklaras med det sk "milissystemet" som genomsyrar det schweiziska samhället och som också återfinns på kantonal och kommunal nivå. Tydligast framträder det i organisationen av försvaret. I Schweiz förekommer mycket litet stamanställt befäl. Officerarna fullgör sina uppgifter vid sidan av sina civila arbeten. För ledamöterna i förbunds församlingen tar milissystemet sig bl a uttryck i att man sammanträder en förhållandevis liten del av året och i att man har relativt dåligt betalt – så dåligt att man inte skall kunna försörja sig som yrkespolitiker. Detta system har såväl direkta som indirekta effekter på förbunds församlingens kompetensnivå. De enskilda parlamentarikerna kan få svårigheter att sätta sig in i de olika frågorna, samtidigt som rekryteringen kan snedvridas.

Förbunds församlingens maktställning påverkas emellertid också av folkomröstningsinstitutet. Man bör här skilja mellan två olika typer av folkomröstningar: referenda och initiativ.

När förbunds församlingen stiftat en ny lag, kan krav på referendum ställas om detta krav stöds av minst 50 000 invånare och inlämnas inom 90 dagar. I detta fall rör det sig om ett fakultativt referendum, som – utom för lagar – också kan förekomma på grundval av andra beslut i förbunds församlingen, t ex vissa statsfördrag. Det bör påpekas att ett fakultativt referendum endast kan krävas av "folket". Förbunds rådet eller förbunds församlingen kan inte fatta beslut härom.

Vid författningsrevisioner blir referendum obligatoriskt. För att en författningsändring skall träda i kraft krävs inte endast en majoritet bland väljarna utan också bland kantonerna, varvid halvkantonerna endast har en halv röst. I det senare fallet väger alltså en kanton med mindre än 50 000 invånare lika tungt som kantonen Zürich med över 1 miljon invånare.

Förekomsten av referenda innebär ett dröjsmål. En ny lag träder

inte i kraft förrän folkomröstningen har ägt rum eller tidsfristen för referendumkravet har utgått. Detta kan naturligtvis vara problematiskt vid tex beslut om ekonomisk-politiska åtgärder. Om brådska ("Dringlichkeit") föreligger, kan ett beslut emellertid träda i kraft omedelbart. Röstar väljarna sedan vid referendum mot detta beslut, måste det upphävas efter ett år.

Hittills har resonemanget endast gällt referenda. Om 100 000 röstberättigade schweizare inom loppet av 18 månader kräver en total eller partiell författningsrevision, måste en folkomröstning om detta krav anordnas. I detta fall rör det sig om ett initiativ. Ofta ställer förbunds församlingen ett motförslag, som föreläggs väljarna vid sidan av det ursprungliga förslaget.

Följande siffror (hämtade från en undersökning av Hans Peter Hertig, 1984) ger en antydning om folkomröstningsinstitutets betydelse på förbunds nivå. Under perioden 1950–80 tog förbunds församlingen 667 beslut, som utgjorde potentiella underlag för fakultativa referenda. Härav blev 39 föremål för referendum, och 19 av dem blev antagna. Annorlunda uttryckt var det endast 3 procent av de potentiella referendumsfrågorna som förkastades av folket. Av 70 obligatoriska referenda gick förbunds församlingens beslut igenom i 52 fall.⁵ Detta tyder på att de beslut som förbunds församlingen har fattat sällan förkastas. Man bör dock samtidigt ha klart för sig att redan själva hotet om referendum kan ha en inte oväsentlig betydelse för beslutens utformning.

Under perioden 1950–80 presenterades också 79 initiativ, varav endast 36 kom upp till folkomröstning. Ett stort antal drogs sålunda tillbaka, i några fall till följd av att förbunds församlingen lade fram ett motförslag. Inte något av de initiativ som kom upp till folkomröstning gick igenom. Tre motförslag blev emellertid antagna.⁶ Även här krävs en viss försiktighet vid tolkning av de siffermässigt begränsade framgångar som initiativen uppvisar. Att så många initiativ dragits tillbaka kan bero på olika "motprestationer", bl a i form av presenterade motförslag, som tar fasta på vissa delar av det ursprungliga initiativet.

⁵ Under perioden 1981–85 har mönstret i stort sett varit detsamma. Av 4 fakultativa referenda antogs förbunds församlingens beslut av folket i 2 fall, medan 12 av de 14 beslut som var föremål för obligatoriska referenda antogs av folket och kantonerna.

⁶ Endast 1 av de 11 initiativ som kom upp till folkomröstning under perioden 1981–85 gick igenom. (4 av 5 motförslag antogs.)

Utöver de referenda och initiativ som ingår i de ovannämnda siffrorna förekommer också motsvarande aktiviteter på kantonal och kommunal nivå. Den röstberättigade schweizaren (och sedan 1971 även schweiziskan) röstar i genomsnitt 3–4 gånger per år. Vid varje tillfälle är det i genomsnitt 5 olika frågor som är uppe till avgörande. (Det genomsnittliga antalet folkomröstningar per år har ökat under efterkrigstiden – åtminstone på förbunds nivå.) Härtill kommer val till råd på olika nivåer samt till lokala politiska befattningar. Det är sålunda stora krav som ställs på den schweiziske medborgaren i detta avseende.

Röstdeltagandet är emellertid lågt. Sålunda är det inte ovanligt att endast 1/3 av de röstberättigade beger sig till röstningslokaler. Trenden har varit klart avtagande under efterkrigstiden. Från att 1944–47 ha uppgått till i genomsnitt något mer än 60 procent har det under perioden 1981–85 uppgått till 38 procent för folkomröstningarna på förbunds nivå. På kantonal nivå är röstdeltagandet ännu lägre.

Orsakerna till det låga röstdeltagandet är omdiskuterade. En positiv tolkning är att medborgarna avstår från att rösta för att de är tillfredsställda med de rådande förhållandena. En annan – och måhända mera plausibel förklaring – är att det beror på det stora antalet folkomröstningar, som ofta rör förhållandevis komplicerade frågor. Väljarnas tid skulle helt enkelt inte räckta till. En ytterligare hypotes är att det låga röstdeltagandet indikerar en allmän politisk frustration hos de schweiziska medborgarna.⁷

Diskussionen i detta avsnitt har i huvudsak berört förhållandena på förbunds nivå. Inte endast milissystemet utan också många av de övriga karakteristika för det schweiziska politiska systemet, som här har behandlats, gör sig gällande på kantonal och kommunal nivå. Även här är det vanligt att politiker i exekutiva organ återväljs så länge de vill stanna kvar i politiken. Likaså är ett brett samarbete mellan olika partier vanligt. Även folkomröstningar tillämpas på kantonal och kommunal nivå. I kantonerna har man i vissa fall gått längre än förbundet i detta avseende. Utöver de alternativ som förekommer på förbunds nivå har vissa kantoner infört initiativrätt för vanliga lagändringar. Flertalet kan-

⁷ Enligt Hans Tschäni (1986) skulle organisationernas stora inflytande i den schweiziska politiken (se 3.5) vara en viktig förklaringsfaktor. Att engagera sig i de olika folkomröstningarna skulle enligt Tschäni mot denna bakgrund betraktas som meningslöst.

toner tillämpar "finansreferenda", vilket innebär att folkomröstning anordnas vid beslut, vars finansiella omfattning överstiger en viss nivå.

3.4 Partier och intressegrupper

Ett stort antal partier är representerade i förbunds församlingen (vanligen ett tiotal), eftersom någon spärregel inte förekommer vid valen till nationalrådet. Samtidigt är den schweiziska partistrukturen tämligen stabil. Under efterkrigstiden har fyra partier alltid svarat för drygt 80 procent av mandaten i förbunds församlingen. Dessa partiers relativa styrkeförhållande har inte heller genomgått några mera dramatiska förskjutningar.

De tre största av dessa partier stöds av vardera ca 1/4 av väljarkåren och har alla tre nationell utbredning. Två av dem kan betecknas som borgerliga. Det är "Freisinnig-demokratische Partei der Schweiz" (de frisinnade) och "Christlich-demokratische Partei der Schweiz" (kristdemokraterna). Medan de frisinnade kan betecknas som ett sekularistiskt och liberalt parti på högerkanten, är kristdemokraterna ett konfessionellt parti, som framför allt stöds av katolska väljare. Även om också detta parti befinner sig på högerkanten, rymmer det också en relativt stark vänsterflygel. Det tredje stora partiet är "Sozialdemokratische Partei der Schweiz" (socialdemokraterna), som sedan 1950-talet entydigt satsat på ett socialreformistiskt program. Även om det tidvis utgjort det största partiet, stöds det av en betydligt mindre del av väljarkåren än sin svenska motsvarighet.

Det återstående av de fyra dominerande partierna i schweizisk politik, "Schweizerische Volkspartei" (schweiziska folkpartiet), är mindre än de ovannämnda tre partierna, och dess stödtrupper återfinns huvudsakligen i den tyskspråkiga delen av landsbygden. Partiet hette tidigare "Schweizerische Bauern-, Gewerbe- und Bürgerpartei". Det uppvisar vissa likheter med det svenska centerpartiet men befinner sig längre till höger på partiskalan.

Det är dessa fyra partier som sedan 1959 samarbetar i förbundsrådet. De frisinnade, kristdemokraterna och socialdemokraterna har 2 platser vardera och det schweiziska folkpartiet 1 plats. Resultaten av de val till förbunds församlingen som ägt rum sedan dess har sålunda inte haft någon effekt på förbundsrådets sammansättning. Det rör sig med andra ord om en i stort sett perma-

nent samlingsregering. Samarbetet mellan partierna skiljer sig en del från vad som varit brukligt i svenska koalitionsregeringar. Det nyvalda förbundsrådet presenterar inte något regeringsprogram för omröstning i parlamentet.⁸ (Det utfärdar dock vissa riktlinjer för sitt arbete.) De enskilda förbundsråden ser sig också i relativt liten utsträckning som företrädare för ett enskilt parti.

Det är förknippat med vissa risker att beskriva vad de schweiziska partierna står för. De är nämligen betydligt lösare organiserade än sina svenska motsvarigheter. Vanligen är de kantonala partiorganisationerna mycket starka i förhållande till motsvarande organisationer på förbunds nivå. Det gäller i mindre grad socialdemokraterna, som uppvisar en relativt sett högre centraliseringsgrad, än tex de frisinnade. Oftast är också den nationella partiledaren en förhållandevis okänd figur bland väljarna. Denne uppträder främst i den egna kantonen.

Intressegrupperna spelade redan före andra världskriget en viktig roll i det politiska livet i Schweiz. Deras inflytande har även kodifierats i författningen. Sålunda skall behöriga ekonomiska organisationer höras i samband med förberedelsearbetet för ekonomisk-politiska lagar och dessutom medverka vid tillämpningen. Under efterkrigstiden har deras inflytande stärkts ytterligare, och det inskränker sig inte endast till det ekonomisk-politiska området.

Antalet intressegrupper är stort, och mönstret är svåröverskådligt. Här skall endast de viktigaste centrala organisationerna räknas upp. Den kanske mest inflytelserika är "Schweizerische Handels- und Industriverein" – eller "Vorort", som egentligen är namnet på det ledande utskottet men som ofta används som benämning på hela organisationen. Den är takorganisation för sammanslutningar som organiserar industri- och partihandelsföretag men också företag i närbesläktade näringsgrenar som tex försäkringsbolag. Vorort upprätthåller nära förbindelser med "Zentralverband schweizerischer Arbeitgeber-Organisationen", och arbetsfördelningen dem emellan motsvarar i stort sett den som råder mellan Industriförbundet och SAF i Sverige. Bankerna har ett stort ekonomiskt inflytande i Schweiz, och de har en egen fristående organisation, "Schweizerische Bankiervereinigung".

⁸ I Sverige presenteras ett regeringsprogram men själva omröstningen gäller endast statsministern.

Medan Vorort i första hand tillvaratar de större företagens intressen, företräder "Schweizerische Gewerbeverband" framför allt mindre och medelstora industri-, byggnads-, detaljhandels- och transportföretag samt företag inom turistnäringen. I Schweiz har småföretagandet starka traditioner, och Schweizerische Gewerbeverband utövar ett betydande inflytande. Det utgör en stark motståndare till offentliga interventioner i ekonomin och verkar för att hålla skattetrycket på en låg nivå.

"Schweizerische Bauernverband", som utgör en schweizisk motsvarighet till LRF i Sverige, har en mindre negativ syn på offentliga ingrepp i ekonomin. Den schweiziska jordbrukspolitiken uppvisar nämligen, med sina starka protektionistiska inslag, stora likheter med den svenska. Schweizerische Bauernverband fungerar inte endast som intresseorganisation utan är också – liksom LRF – takorganisation för jordbrukets föreningsrörelse.

På fackföreningssidan utgör "Schweizerische Gewerkschaftsbund" (SGB) den viktigaste organisationen. På central nivå deltar man inte i löneförhandlingarna utan bevakar primärt medlemmarnas intressen på det politiska planet. SGB företräder emellertid inte alla arbetstagare. Sålunda förekommer det konfessionella fackföreningsorganisationer, varav "Christlich-nationale Gewerkschaftsbund" är den viktigaste. Medan de nämnda organisationerna i första hand har arbetare som medlemmar, vänder sig "Vereinigung schweizerischer Angestelltenverbände" till tjänstemännen.

Intressegrupperna uppvisar en hög organisationsgrad och är mera centralistiskt organiserade än partierna. I det förra avseendet utgör fackföreningsrörelsen emellertid ett undantag. Enligt en uppgift från OECD (1985) ligger organisationsgraden för hela den schweiziska fackföreningsrörelsen kring 35 procent, medan motsvarande siffra för Sverige överstiger 80 procent.⁹

Sitt inflytande gör intressegrupperna gällande på flera olika sätt. De är aktiva i det förparlamentariska arbetet genom att presentera förslag till lagar samt genom att delta i utredningar och remissförfaranden. De kan också ligga bakom referenda och initiativ och uppmanar även medborgarna att rösta på ett visst sätt i folkomröstningarna. De har goda möjligheter att påverka själva lagstift-

⁹ Enligt Affärsvärlden (nr 36, 1987) skulle den svenska organisationsgraden i dag uppgå till 82–84 %.

ningsarbetet, då ett stort antal ledamöter i förbunds församlingen – och för övrigt också förvaltningen – är mer eller mindre nära lierade med en intressegrupp. Som påpekades i 3.3 försvårar milissystemet uppkomsten av yrkespolitiker. Om det ändå förekommer yrkespolitiker bland de schweiziska parlamentledamöterna rör det sig om medlemmar i kantonala exekutiva organ, personer med styrelseuppdrag i företag samt – inte minst – funktionärer i olika organisationer.

Personunioner mellan intressegrupper och partier är vanliga. Det normala mönstret är att de större partierna har sympatisörer i olika organisationer och vice versa. SGB och socialdemokraterna utgör här ett undantag. De står varandra nära. Någon egentlig motsvarighet till den svenska "rörelsen" kan man dock knappast tala om i schweizisk politik.

Av den här presenterade beskrivningen av det schweiziska parti- och organisationsväsendet torde redan ha framgått att den politiska vänstern i Schweiz, dvs socialdemokraterna och fackföreningsrörelsen, är relativt svag. Att fackföreningsrörelsen är splittrad samtidigt som den uppvisar låg organisationsgrad har redan konstaterats. Socialdemokraterna är visserligen delaktiga i regeringsansvaret, men enligt Hanspeter Kriesi (1980) – som genomfört den kanske mest ambitiösa studien på senare år av hur det politiska systemet fungerar i Schweiz¹⁰ – är deras reella inflytande på de centrala politiska frågorna begränsat. Inte minst gäller detta ekonomiska frågor. I stället fann Kriesi att de frisinade spelade en central roll i den schweiziska politiken. Företrädare för detta parti innehar ofta nyckelpositioner i förbundsrådet, parlamentariska utskott och intresseorganisationer. Även om det här rör sig om en heterogen partiorganisation med svag central ledning, vittnar detta om att den politiska tyngdpunkten ligger mera till höger på skalan än i Sverige.

3.5 Karakteristika för det politiska systemet i Schweiz

I detta avsnitt skall ett försök göras att sammanfatta och karaktärisera det politiska systemets funktionssätt i Schweiz. Jag är därvid

¹⁰ Kriesi studerade beslutsprocesserna ingående i 24 olika fall. I samtliga dessa fall rörde det sig om centrala politiska beslut.

intresserad av vilka förutsättningar det ger för att bedriva ekonomisk politik samt vilken betydelse som det har för den mera långsiktiga ekonomiska utvecklingen. Det rör sig här om ett mycket omfattande problemområde, och diskussionen kan inte bli uttömmande. Följande två aspekter framstår som särskilt intressanta.

- Hur snabbt anpassar sig systemet till förändringar i de ekonomiska förutsättningarna?
- I vilken utsträckning befrämjar det ett långsiktigt perspektiv hos systemets aktörer?

Vad den första av dessa frågor beträffar är det schweiziska folkomröstningsinstitutet av stor betydelse. I 3.3 konstaterades att förekomsten av folkomröstningar försenar ikraftträdandet av tex ekonomisk-politiska beslut på flera olika sätt. Om ett visst beslut blir föremål för ett fakultativt referendum, är förseningen uppenbar, men även om beslutet inte resulterar i ett referendum uppkommer en viss fördröjning på grund av att man måste invänta utgången av referendumkravets tidsfrist. Även om det finns vissa möjligheter att kringgå detta problem vid sk "Dringlichkeit" (se 3.3) kan det inte elimineras helt. Dessutom skapar själva hotet om ett fakultativt referendum en betydande osäkerhet för politikerna, eftersom det är svårt att förutsäga utfallet. För att en lag inte skall förkastas i ett eventuellt referendum förhandlas därför lösningar fram som tillfredsställer alla berörda grupper. Det sker i stor utsträckning i det förparlamentariska arbetet. Sannolikt medför detta betydande förseningar i beslutsprocessen.

Den andra av de ovan presenterade frågorna är något svårare att besvara. Rimligen borde förekomsten av en stark regering göra det lättare att anlägga ett långsiktigt perspektiv i politiken. En sådan regering behöver inte i samma utsträckning som en minoritetsregering eller en regering med svagt parlamentariskt stöd frestas att söka väljarstöd genom kortsiktigt populära utspel inför ett val. Förbundsrådet är i denna bemärkelse en stark regering. Förutom att det utgör en i stort sett permanent samlingsregering har det en mycket kraftig parlamentarisk majoritet bakom sig, och som framgår av 3.3 föreligger flera andra omständigheter som gör att dess ställning gentemot förbunds församlingen är stark. I det schweiziska systemet gäller emellertid något annorlunda spelregler än i en parlamentarisk demokrati. Ett starkt parlamentariskt

stöd är inte tillräckligt för att förbundsrådet skall kunna genomdriva sin politik. Folket och därmed också i realiteten intressegrupperna kan sätta käppar i hjulet.

Förbundsrådet utgör ett slags centrum i det schweiziska politiska systemet. Det är emellertid osäkert om detta också innebär att det förmår uppställa långsiktiga mål och genomdriva långsiktiga prioriteringar. Hanspeter Kriesi (1980) hävdar att intressegrupperna och förvaltningsapparaten spelar den dominerande rollen i det politiska systemet i Schweiz, medan förbundsrådets och förbundsförsamlingens roll är mera begränsad. Förbundsrådet fungerar enligt honom främst som ett förmedlande och förvaltande organ. Enligt Kriesi leder intressegruppernas starka ställning och den därav resulterande svaga politiska ledningen till svårigheter att genomdriva långsiktiga program. Systemet reagerar på tryck utifrån, som tex kan uppkomma genom att medborgarna ställer krav på fakultativa referenda och initiativ eller genom förändringar i det ekonomiska läget.

Denna beskrivning skiljer sig i vissa avseenden ganska litet från vad som kan iakttas i andra demokratiska länder. Även i tex Sverige har det sannolikt blivit svårare för regeringarna att "styra landet", och det beror inte enbart på att de varit parlamentariskt svagare än under 50- och 60-talen. Intressegrupperna och förvaltningen har också hos oss fått ett större inflytande i förhållande till parlament och partier. I Schweiz är dessa tendenser emellertid också betingade av faktorer som är karakteristiska för just detta land. Inslagen av direkt demokrati, frånvaron av parlamentarism, milissystemet och den decentraliserade organisationen av partierna gör att såväl parlament som partier har en svagare politisk ställning än i flertalet andra demokratier. Folkomröstningsinstitutet ger intressegrupperna ett mycket stort inflytande. Att under en relativt kort period samla in de namnunderskrifter som behövs för att få ett fakultativt referendum eller ett initiativ till stånd och sedan nå ut med informationen till medborgarna gynnar relativt stora och slagkraftiga organisationer. Än viktigare är dock att intressegrupperna har fått central betydelse i samband med det ovan beskrivna arbetet med att på ett tidigt stadium förankra politiska beslut för att på detta sätt reducera sannolikheten av att krav på fakultativa referenda ställs. Man erinrar sig också att intressegruppernas medverkan i beslutsprocessen är föreskriven i författningen. Enligt Christopher Hughes (1962), som har skrivit

ett standardverk om den schweiziska förbunds församlingen, är det schweiziska styrelseskicket ägnat att framkalla intressegrupper och förläna dem makt. Hughes hävdar att det vore tänkbart att det schweiziska systemet skulle kunna fungera en tid utan partier, men utan intressegrupperna vore det omöjligt.

Mot bakgrund av intressegruppernas starka ställning i det schweiziska politiska systemet frågar man sig i vilken utsträckning dessa styrs av ett långsiktigt perspektiv. Som Mancur Olson (1984) påpekar, borde breda organisationer ha relativt starka incitament att handla med samhällets bästa för ögonen. Det innebär att man förmodligen också finner ett relativt långsiktigt perspektiv hos aktörerna i ett system med relativt få men breda intressegrupper. Detta är kännetecknande för en "korporatistisk struktur". I detta fall föreligger relativt få intresseorganisationer, som är väl sammanhållna och hierarkiskt uppbyggda och som, understödda av statsmakterna, utövar ett organisationsmonopol inom sitt speciella intresseområde.¹¹ Motsatsen är en "pluralistisk struktur", där antalet intressegrupper är relativt stort med en utpräglad konkurrens mellan de olika grupperna.

Är Schweiz ett korporatistiskt samhälle i denna bemärkelse? Meningarna härom är ganska delade. Enligt Peter Katzenstein (1985) skulle de små öppna ekonomierna i Europa, till vilka han räknar Belgien, Danmark, Nederländerna, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike, alla kännetecknas av "demokratisk korporatism". Denna företeelse skulle karakteriseras av tre olika egenskaper: ett allmänt accepterat samarbete mellan olika grupper på nationell nivå, ett förhållandevis centraliserat och koncentrerat system av intressegrupper samt mekanismer som gör det möjligt att lösa målkonflikter mellan intressegrupper, partier och förvaltningsapparat genom kompromisser. Andra författare har emellertid undvikit att beteckna Schweiz som ett korporatistiskt samhälle. Sålunda betecknar Franz Lehner (1983) det schweiziska systemet av intressegrupper som differentierat och pluralistiskt¹²,

¹¹ Begreppet "korporatism" eller "nykorporatism" har ägnats stort intresse bland statsvetarna efter en artikel av Philippe Schmitter (1974). (Se även Olof Ruin, 1983.)

¹² Lehner refererar också till en uppsats av Philippe Schmitter (se not 11) från 1977, där denne försökt rangordna olika industriländer med avseende på deras korporatistiska drag, varvid Schweiz hamnade ganska långt ned på listan (nionde plats bland 15 jämförda nationer).

särskilt om man betraktar förhållandena på kantonal nivå. Hanspeter Kriesi (1980) och Manfred G Schmidt (1984) pekar på den politiska vänsterns respektive fackföreningsrörelsens svaga ställning och hävdar att detta förhållande inte skulle vara förenligt med en korporatistisk struktur. Även om intressegrupperna är inflytelserika i Schweiz och starkt integrerade i den politiska beslutsprocessen är det sålunda tveksamt om landet kan karakteriseras som utpräglat korporatistiskt. Som Schmidt framhåller uppvisar i så fall Sverige tydligare korporatistiska drag.

4 *Den offentliga sektorn i Schweiz*

4.1 Introduktion

Detta kapitel skall ägnas åt en diskussion av den offentliga sektorns omfattning och utveckling i Schweiz. Detta är, som tidigare påpekats, ett område där skillnaderna mellan Schweiz och Sverige är särskilt tydliga. Medan denna sektor vid en internationell jämförelse ter sig mycket stor i Sverige, råder det motsatta förhållandet i Schweiz.

Den offentliga sektorn utgör inte något entydigt begrepp. Sålunda spänner den över flera olika nivåer och uppträder i olika institutionella skepnader. En del av dess aktiviteter är möjliga att kvantifiera, som t ex skatternas andel av BNP eller antalet offentligt anställdas andel av den totala sysselsättningen. I andra fall är det svårare. Den offentliga sektorn påverkar också samhällsekonomin via ekonomisk politik och regleringar av olika slag. Det inflytande den därmed utövar är vanskligt att uttrycka i kvantitativa mått.

Kapitlet består av fem avsnitt. I det närmast följande försöker jag göra jämförelser mellan Schweiz och andra OECD-länder, framför allt Sverige, med avseende på den offentliga sektorns storlek och utveckling samt diskutera olika tänkbara förklaringar till de observerade skillnaderna. Avsnitt 4.3 behandlar socialförsäkringssystemets uppbyggnad i Schweiz. I avsnitt 4.4 riktas uppmärksamheten på det schweiziska skattesystemet och dess effekter. Det är i första hand den personliga inkomstskatten som står i centrum för intresset. Det avslutande avsnittet ägnas åt en diskussion av den schweiziska finanspolitiken.

4.2 Den offentliga sektorns storlek och tillväxt (utgifterna)

Hur stor är den offentliga sektorn i Schweiz i ett internationellt perspektiv? Det är förknippat med vissa svårigheter att göra inter-

nationella jämförelser på detta område. Tabell 4:1 visar två olika mått på den offentliga sektorns utveckling mellan 1960 och 1985 i de OECD-länder som jämförts i tidigare kapitel. Måtten är offentliga utgifter (inklusive socialförsäkringar)/BNP och offentlig konsumtion/BNP. Beträffande det första måttet ingår endast löpande utgifter för Schweiz del, vilket sålunda innebär att de schweiziska siffrorna ligger för lågt. Underskattningen torde dock vara ganska måttlig, och med stor sannolikhet skulle Schweiz 1985 hamnat kring 35 procent om investeringarna hade tagits med.

Av tabell 4:1 framgår att Schweiz hade en relativt liten offentlig sektor såväl 1960 som 1985 – oberoende av vilket av måtten man använder sig av. I båda fallen låg Schweiz klart under genomsnittet (exklusive Schweiz och Sverige), medan Sverige låg lika klart över detta genomsnitt. Länderna utgör något av extremfall i denna jämförelse. Om man utgår från de här använda måtten, har Schweiz vid sidan av Japan den klart minsta offentliga sektorn, medan Sverige 1985 hade den största. För samtliga studerade länder uppvisar de använda måtten ganska kraftiga ökningar mellan 1960 och 1985. Den relativa andelsökningen har emellertid varit betydligt kraftigare i Sverige än i Schweiz. Medan denna ökning för Sveriges del klart överträffar genomsnittet för de övriga länderna, är den schweiziska ökningen (i båda fallen) ungefär i nivå med detta genomsnitt.

De mått på den offentliga sektorns storlek som här presenterats är, som tidigare påpekats, inte de enda tänkbara. Ser man i stället på skatteintäkternas andel av BNP (se tabell 4:2), blir bilden i stort sett densamma. Som tidigare framhållits är vissa aspekter av den offentliga sektorns betydelse för samhällsekonomin svårkvantifierbara. Det gäller t ex ekonomisk-politiska åtgärder och regleringar av olika slag. Det mesta tyder emellertid på att Schweiz också i detta avseende ligger tämligen lågt.

Hur fördelar sig de offentliga utgifterna i Schweiz på olika politiska nivåer, och hur ser fördelningen på olika utgiftsområden ut? Utgifterna fördelar sig relativt jämnt på förbundet, kantonerna och kommunerna. 1984 svarade kantonerna för den största andelen (39,5 %) och kommunerna för den lägsta (29,8 %). Sett över hela efterkrigstiden har kantonerna ökat sin andel, medan förbundets andel minskat. För kommunernas del har andelen i stort sett varit oförändrad.

Tabell 4:1 *Olika mått på den offentliga sektorns storlek i några olika OECD-länder 1960, 1973 och 1985 (%)*.

	Offentliga utgifter			Offentlig konsumtion		
	BNP löpande priser			BNP löpande priser		
	1960	1973	1985	1960	1973	1985
Australien	22,1	25,9	36,6 ²	9,4	14,6	19,0
Belgien	30,3	39,1	54,4	12,4	14,5	17,3
Danmark	24,8	42,1	59,5	13,3	21,3	25,3
Finland	26,7	31,0	41,5	11,9	15,0	20,2
Frankrike	34,6	38,5	52,4	13,0	13,2	16,3
Italien	30,1	37,8	58,4	12,8	15,5	19,5
Japan	18,3	22,4	32,7	8,0	8,3	9,7
Kanada	28,9	35,4	47,0	13,6	18,0	20,1
Nedeländerna	33,7	45,8	60,2	12,8	15,6	16,3
Norge	29,9	44,6	48,1	12,9	18,2	18,6
Schweiz	17,2¹	24,2¹	30,9¹	8,8	11,2	13,2
Storbritannien	32,6	40,6	47,8 ²	16,6	18,2	21,1
Sverige	31,1	44,7	64,5	15,8	22,7	27,4
USA	27,6	30,6	36,7	16,9	17,4	18,3
Västtyskland	32,5	41,5	47,2	13,5	17,8	19,9
Österrike	<u>32,1</u>	<u>41,3</u>	<u>50,7</u>	<u>12,8</u>	<u>15,1</u>	<u>18,7</u>
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	28,9	36,9	48,1	12,9	15,9	18,6

¹ Endast löpande utgifter

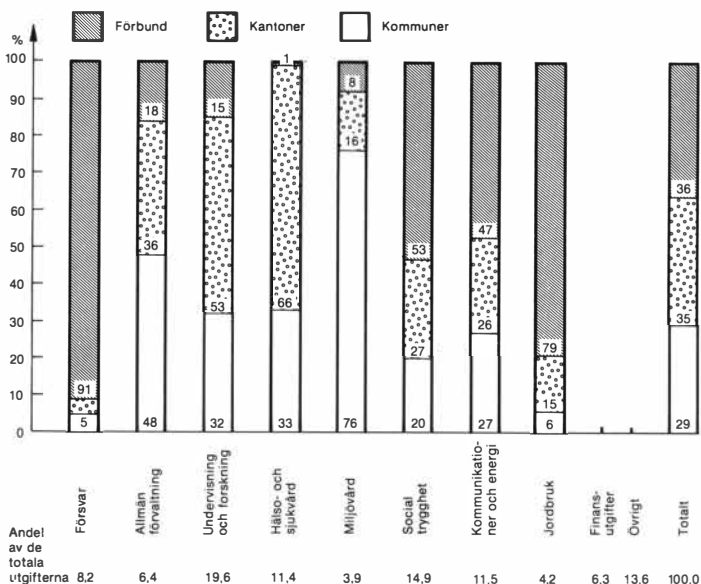
² Gäller 1984

Källa: OECD Economic Outlook (olika år).

De siffror som redovisades i föregående stycke innehåller dock vissa dubbelräkningar. Anledningen är att det utgår finansiella bidrag från förbundet till kantonerna respektive från kantonerna till kommunerna.¹ I det förra fallet utgår en viss andel av förbundets inkomster till kantonerna. Den största delen svarar emellertid specialdestinerade bidrag för. Totalt rör det sig om cirka 20 procent av förbundets inkomster, som överförs till kantonerna. Överföringarna från kantonerna till kommunerna är något mindre och domineras klart av specialdestinerade bidrag. Beaktas dessa dubbelräkningar är det inte längre kantonerna – utan förbundet – som

¹ Det förekommer även finansiella strömmar i motsatt riktning. Dessa är dock av mindre betydelse – åtminstone när det gäller de strömmar som går från kantonerna till förbundet.

Figur 4:1 *Fördelning av de offentliga utgifterna¹ på olika utgifts-
slag och de olika utgiftsslagens fördelning på förbund, kantoner
och kommuner.*

¹ Exkl socialförsäkringssektorn.

Källa: Öffentliche Finanzen der Schweiz 1984. Bearbetad av Eidg. Finanzverwaltung och återgiven i Steuerinformationen, 1987.

svarar för den största delen av de offentliga utgifterna. Skillnaden mellan dem är dock mycket liten.

Figur 4:1 visar de totala utgifternas procentuella fördelning på olika utgiftsslag samt hur de olika utgiftsslagen fördelade sig på förbund, kantoner och kommuner 1984 (med korrigering för dubbelräkningar). De största utgiftsandelarna svarar undervisning och forskning, social trygghet, kommunikationer och energi samt hälso- och sjukvård för. Förbundet dominerar när det gäller utgifterna för försvaret, jordbruket och den sociala tryggheten medan kantonerna stod för den största delen av utgifterna för undervisning samt hälso- och sjukvård.

Mellan 1960 och 1984 ökade utgiftsandelarna för bl a social trygghet, hälso- och sjukvård samt för utbildning och forskning. Försvaret minskade mycket kraftigt sin andel av de totala utgifterna under den aktuella perioden. Utvecklingen har i dessa avseenden varit ungefär densamma som i Sverige. Man kan också finna

andra likheter. Medan kantonerna i Schweiz ökat sin utgiftsandel på förbundets bekostnad har de svenska kommunerna ökat sin andel på statens bekostnad – åtminstone vad den offentliga konsumtionen beträffar.

Låt mig nu återgå till skillnaderna i den offentliga sektorns storlek. Jag skall ägna resten av detta avsnitt åt att behandla två olika frågor med anknytning härtill. Inom vilka områden av denna sektor finner man de största skillnaderna mellan Schweiz och Sverige? Vilka orsaker finns det till att den offentliga sektorn i Schweiz är så mycket mindre än i Sverige? Vad den första av dessa frågor beträffar kan det vara lämpligt att som utgångspunkt dela in de offentliga utgifterna i konsumtion, investeringar och transfereeringar. Betraktar man sedan dessa storheters andelar av de totala offentliga utgifterna finner man, att transfereringarnas andel är klart lägre i Schweiz än i Sverige². Det är framför allt här som man finner de största skillnaderna – inte minst inom det sociala området. Som exempel kan nämnas att folkpensioner inte förekommer i Schweiz och att stödet till barnfamiljerna i mindre utsträckning än hos oss bygger på direkta offentliga bidrag (se 4.3 och 4.4). Inte heller subventioneras boendet på det sätt som sker i Sverige. Även den offentliga konsumtionen ligger på en lägre nivå i Schweiz. Det gäller bl a hälso- och sjukvården (i relation till BNP) och barnomsorgen. I båda fallen spelar privata lösningar en klart större roll än i Sverige. Vidare väljer de schweiziska kvinnorna förvärvsarbete i relativt liten utsträckning.

Varför är då den offentliga sektorn så mycket mindre i Schweiz än i Sverige? Även om en del av svaren på denna fråga redan antytts vid besvarandet av den föregående frågan, förtjänar den en något mer ingående diskussion. Man kan som utgångspunkt fråga sig varför det över huvud taget finns en offentlig sektor. Det traditionella svaret är att marknadsekonomin inom vissa områden fungerar mindre väl och att detta kan korrigeras genom att marknadsmekanismerna sätts ur spel och ersätts med åtgärder grundade på politiska beslut. I vissa fall är det tämligen uppenbart att marknadslösningen är underlägsen en politisk lösning, som tex när det gäller kollektiva nyttigheter som försvaret. I andra fall är det mindre uppenbart. Det gäller sådana områden som sjukvård,

² 1984 uppgick denna andel till 51,1 % för Sverige och 26,4 % för Schweiz. Såväl konsumtions- som investeringsandelen var högre i Schweiz än i Sverige.

utbildning och socialförsäkringar. Här föreligger en "grå zon", där såväl marknadslösningar som politiska lösningar är tänkbara.

Även det politiska systemets funktionssätt torde, som "public-choice-ekonomerna" framhåller, ha stor betydelse för den offentliga sektorns storlek och utveckling. I den representativa demokratin uttrycker väljarna sina preferenser genom att rösta på olika partier som i sin tur företräder "paket" av olika åtgärdsprogram. Väljarnas information om de effekter och – framför allt – kostnader som är förknippade med de olika programmen är bristfällig. Om politikerna uppträder som "röstmaximerare" och tjänstemännen i den offentliga förvaltningen strävar efter att expandera sitt eget verksamhetsområde, kan den offentliga sektorn i samspel med olika intressegrupper alstra en egen dynamik som – via välfärdsomfördelande åtgärder – driver fram en expansion.

Vilka speciella förklaringsfaktorer föreligger för Schweiz' del? I kapitel 3 redovisades ett antal olika karakteristika för det politiska systemet i Schweiz. Vilken betydelse har dessa karakteristika haft för den offentliga sektorns storlek och utveckling?

Som framgår av kapitel 3 är Schweiz en förbundsstat. Meningarna är delade om vilken betydelse som förekomsten av en federal struktur har för den offentliga sektorns storlek (se "Finansteoretiska undersökningar", 1986). Peter Saunders & Friedrich Klau (1985) har funnit visst empiriskt stöd för att en federal struktur har en negativ effekt på de offentliga utgifternas relativa storlek.³ I fallet Schweiz, där centraliseringsgraden sannolikt är ovanligt låg, är det tänkbart att "kompetensvister" mellan förbund och kantoner fördröjt eller förhindrat genomförandet av offentliga program.

En annan intressant fråga är vilken betydelse folkomröstningsinstitutet har haft för den offentliga sektorns utveckling. I en direkt demokrati röstar medborgarna själva i olika frågor. Under sådana omständigheter borde de, jämfört med den representativa demokratin, ha större möjligheter att informera sig om olika programs effekter och kostnader. Detta borde medföra en kvalitativ förbättring av de politiska besluten och motverka en utgiftsexpansion som inte är förankrad hos de enskilda individerna. Samtidigt ställs i detta fall mycket stora krav på medborgarna, som kan

³ I en multipel regressionsanalys (där de olika OECD-länderna utgjorde observationer) visade sig dummyvariabeln "federal struktur" vara en signifikant förklaringsvariabel till variationerna i de offentliga utgifternas BNP-andel.

innebära att de inte hinner med att informera sig om alla frågor, vilket som i Schweiz kan leda till ett lågt röstningsdeltagande och därmed skulle kunna få en motsatt effekt. Det är ganska troligt att inslagen av direkt demokrati i Schweiz har haft en negativ effekt på den offentliga sektorns utveckling. Inte minst gäller detta kantonerna, där det förekommer att medborgarna i sk finansreferenda får ta ställning till utgiftsbeslut som överstiger en viss nivå (se 3.3). Som framhålles i 3.5 har folkomröstningarna också den indirekta effekten att den politiska processen blir trögrikligare och att genomförandet av politiska beslut fördröjs. Även detta torde ha bromsat den offentliga sektorns expansion.

Intressegrupper av olika slag spelar en viktig roll i Schweiz' politiska system. Jämfört med Sverige uppvisar dessa en mera pluralistisk struktur (se 3.5). Det är en vanlig uppfattning att små och välorganiserade intressegrupper ofta lyckas genomdriva offentliga program vars kostnader slås ut på alla medborgare i form av högre skatter (se "Finanssteoretiska undersökningar", 1986). Det är ganska litet som tyder på att det schweiziska systemet skulle fungera på detta sätt (se även 8.3.4).

Även om det är svårt att finna ett generellt empiriskt stöd för uppfattningen att vänsterregeringar skulle ha haft en mera positiv effekt på den offentliga sektorns utveckling än högerregeringar, har denna omständighet sannolikt haft viss betydelse i vissa länder. I Sverige har socialdemokratin rimligen haft en starkt pådrivande effekt på expansionen av de offentliga utgifterna. Även om socialdemokraterna i Schweiz har del i regeringsansvaret, dominerar den schweiziska politiken av partier och intresseorganisationer som företräder liberala och/eller konservativa värderingar (se 3.4). Det innebär bla återhållsamhet i fråga om omfördelande åtgärder, men också en försiktig inställning till finanspolitik.

4.3 Socialförsäkringarna i Schweiz

Den sociala sektorn har utgjort den mest expansiva delen av den offentliga sektorn i OECD-länderna under de senaste decennierna. Schweiz utgör inte något undantag. Ett socialförsäkrings-system har vuxit fram, som i flera avseenden skiljer sig från det svenska. Jag skall på de följande sidorna ge en kort beskrivning av hur detta system är uppbyggt.

En obligatorisk ålderspension introducerades först efter andra

världskriget. (Som framgår av 4.2 finns det inte någon motsvarighet till de svenska folkpensionerna.) Ålderspensionen är baserad på de sk "tre pelarna". Den första av dessa pelare omfattar alla medborgare och fungerar ungefär som det svenska ATP-systemet. Den andra är baserad på kollektiva pensionslösningar i anslutning till yrkeslivet, medan den tredje bygger på individuellt sparande.

Den "första pelaren" trädde i kraft 1948. Då infördes AHV (Alters- und Hinterlassenenversicherung). Den ersätter en del av det inkomstbortfall som uppstår till följd av försörjarens ålder eller död. Försäkringen är obligatorisk för alla medborgare och finansieras i huvudsak genom avgifter som betalas av såväl arbetsgivare som arbetstagare och som utgår som en viss procent av lönen. Systemet är också subventionerat av förbundet och kantonerna. En tredje finansieringskälla är räntorna från den utjämningsfond som bildats. De löpande avgifterna finansierar de utbetalda pensionerna. Det rör sig alltså om ett fördelningssystem. Vid beräkningen av pensionerna utgår man från de försäkrades inkomster under aktiva år, som sedan justeras med hänsyn till inflation och förbättringar i realinkomsten. Inom ett intervall varierar pensionerna proportionellt mot inkomsten under aktiva år. 1984 var pensionsbeloppet maximerat till Sfr 16 560, ett belopp som utgick från en årsinkomst på Sfr 49 680. Samtidigt utgick en minimipension vid mycket låga inkomster. Eftersom avgifterna är proportionella mot inkomsterna, uppkommer sålunda en viss omfördelningseffekt. För pensionärer som mer eller mindre helt är hänvisade till sin AHV-pension utgår komplementerande bidrag, som är normerade av förbundet men betalas av kantonerna.

Den "andra pelaren" var länge frivillig. Sedan 1985 är dock även denna del av åldersförsäkringen obligatorisk för alla arbetstagare. Syftet med den "andra pelaren" är att den försäkrade skall ha möjlighet att, tillsammans med utbetalningarna från AHV, på lämpligt sätt upprätthålla sin tidigare levnadsstandard. För en ensamstående skulle detta innebära en pension som uppgår till 60 procent av den sist utbetalade bruttoinkomsten under de aktiva åren. Dock gäller även här samma maximigräns som i AHV-systemet (se ovan). Den här beskrivna ambitionsgraden uppfattades emellertid vid obligatoriets ikraftträdande som alltför dyr och är ännu inte helt genomförd. Till skillnad från AHV fungerar den "andra pelaren" som ett premiereservsystem.

Även invalidförsäkringen är obligatorisk. Den fungerar i många avseenden som AHV, med vilken den är administrativt samordnad. 1984 blev olycksfallsförsäkringen obligatorisk för alla arbetstagare. Den täcker kostnader för vård och inkomstbortfall som uppkommer på grund av olycksfall (i eller utanför arbetet) eller på grund av yrkessjukdom. Familjebidrag förekommer i alla kantoner och betraktas som en del av socialförsäkringssystemet. Alla arbetstagare är anslutna till en utjämningsfond, till vilken årliga avgifter betalas. Bidrag av olika slag – bl a per barn – utgår. (Stödet till barnfamiljerna utgår också i form av skatteavdrag.)

Arbetslöshetsförsäkringen blev obligatorisk 1977. Den fick sin nuvarande utformning genom en ny lag som trädde i kraft 1984. Ersättningen utgör 70–80 procent av månadslönen upp till Sfr 5 800. Den är maximerad till 250 dagar under en två-årsperiod. Finansieringssättet liknar det som gäller för AHV.

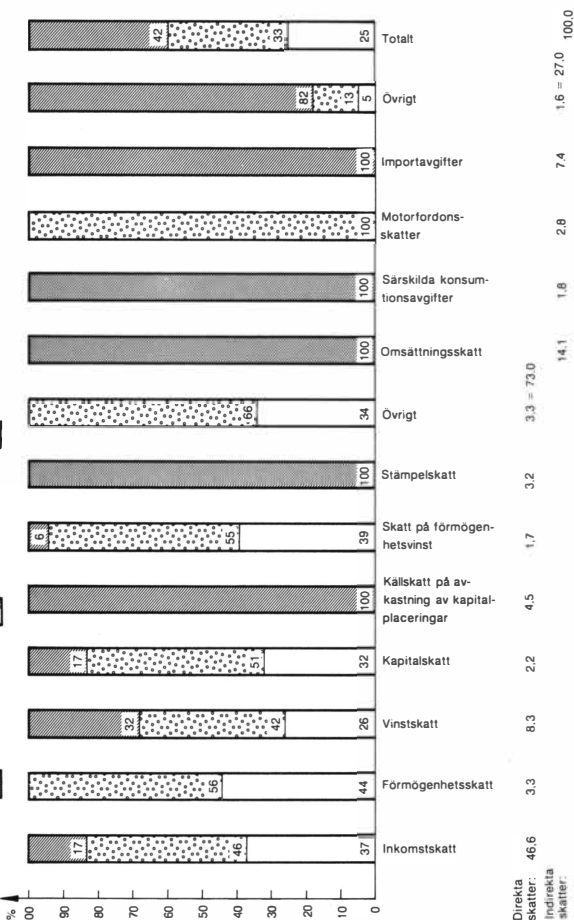
Någon obligatorisk sjukförsäkring existerar däremot inte i Schweiz. Trots att det i dag existerande systemet bygger på frivillighet har 95 procent av befolkningen anslutit sig till en sjukkasse. En bidragande orsak härtil är att flertalet kantoner infört obligatorium för åtminstone vissa kategorier av befolkningen. Sjukkasornas verksamhet är reglerad i lag. Här är bl a vissa minimiförmåner stipulerade. De faktiska förmånerna ligger dock i de flesta fall långt över dessa minimi-nivåer. Försäkringsavgifter är avdragsgilla upp till en viss nivå och sjukvårdskostnader är i flertalet fall åtminstone delvis avdragsgilla i samband med inkomstbeskattningen.

Denna redogörelse visar att det schweiziska socialförsäkringssystemet är tämligen omfattande. Det existerar i denna bemärkelse ett skyddsnät, som i vissa avseenden inte är sämre än i Sverige. En något högre grad av frivillighet kan emellertid noteras. Man kan också konstatera att det schweiziska socialförsäkringssystemet byggts ut senare än det svenska. Detta kan till en del förklaras med att kantonerna värjt sig mot det ökade inflytande för förbundet som de nationella socialförsäkringarna representerar.

4.4 Det schweiziska skattesystemet

År 1985 utgjorde de samlade schweiziska skatteintäkterna 32,0 procent av BNP. Som framgår av figur 4:2 stod förbundets skat-

Figur 4:2 Skatteintäkternas fördelning på olika skattetyper och på olika politiska nivåer (%)

Källa: Eidg. Finanzdepartement, Faltblatt öffentliche Finanzen der Schweiz (återgiven i Meier, 1986).

ter för den största delen. 1984 uppgick dess andel till 42 procent, medan kantonerna svarade för 33 procent och kommunerna för 25 procent. Sedan 1950 har – liksom för de offentliga utgifterna – förbundets andel minskat och kantonernas ökat.

Figur 4:2 visar också att de direkta skatterna svarade för nästan 3/4 av de totala skatteintäkterna. Här dominerar den personliga inkomstskatten, som tas ut på såväl förbunds nivå som på kantonalt och kommunalt nivå. Förbundets andel av dessa skatteintäkter är dock relativt liten. Förmögenhetsskatt tas endast ut av kantonerna

och kommuner, medan de två skatter som diskuteras i 7.2, stämpelskatten och källskatten på avkastningen av kapitalplaceringar, är förbehållna förbundet. Skatter på bl a aktiebolagens vinster tas ut på alla nivåer.⁴

Om kantoner och kommuner dominerar när det gäller de direkta skatterna, råder det motsatta förhållandet beträffande de indirekta. Här märks framför allt den allmänna omsättningsskatten på varor, som helt tillfaller förbundet. Den uppgår till 6,2 procent av det pris som den slutlige konsumenten betalar. Flera förslag att införa mervärdesskatt har framförts från förbundets sida, men de har lidit nederlag vid folkomröstningar.

Förbundet får enbart ta ut sådana skatter som är angivna i författningen, medan kantonerna i stort sett är suveräna när det gäller skatternas utformning. Märkligt nog stadgar författningen också hur länge förbundets två viktigaste inkomstkällor, den personliga inkomstskatten och omsättningsskatten, får utnyttjas. (Även de maximala skattesatserna är angivna i författningen.) Den nu aktuella tidsfristen utlöper 1994. Dessförinnan måste sålunda förbundsförsamlingen ta ett nytt beslut, som sedan blir föremål för folkomröstning.

Hur ter sig den schweiziska skattebelastningen vid en internationell jämförelse? Svaret på denna fråga framgår av tabell 4:2. Här jämförs det totala skattetrycket – mätt som totala skatteintäkter (inklusive sociala avgifter) i förhållande till BNP för åren 1965 och 1983 och för de OECD-länder som förekommit i tidigare jämförelser. Vidare har förhållandet mellan den personliga inkomstskatten, socialförsäkringsavgifterna respektive de indirekta skatterna och BNP angivits.

Av tabell 4:2 framgår att det totala skattetrycket ökat i samtliga länder mellan 1965 och 1983. Vidare framgår att Schweiz båda åren låg klart under genomsnittet (exklusive Schweiz och Sverige). 1965 var det endast Japan och 1983 också USA som uppvisade ett lägre skattetryck. Sverige låg högst under båda dessa år. Däremot ligger den relativa ökningen i skatternas BNP-andel i Schweiz över genomsnittet.

Betraktar man utvecklingen för samtliga länder finner man att socialförsäkringsavgifterna (i första hand) och de personliga

⁴ Dessa skatter är progressiva. Skattesatserna är mycket låga jämfört med i Sverige.

Tabell 4:2 Skatteintäkternas andel av BNP 1965 och 1983 i några olika OECD-länder (%).

	Totala skatter		Därav Personliga inkomstskatter		Sociala avgifter		Indirekta skatter	
	1965	1983	1965	1983	1965	1983	1965	1983
Australien	24	32	8	13	—	—	7	8
Belgien	31	45	6	16	9	13	10	12
Danmark	30	46	12	24	3	11	12	16
Finland	30	35	11	16	1	3	13	14
Frankrike	35	45	4	6	11	18	13	12
Italien	27	41	3	11	..	13	11	10
Japan	18	28	4	7	3	7	5	4
Kanada	26	33	6	12	2	5	9	9
Nederländerna	34	47	9	10	9	17	9	10
Norge	33	47	13	12	3	10	13	16
Schweiz	21	32	6	11	3	6¹	6	6
Storbritannien	31	38	9	10	4	6	10	10
Sverige	36	50	17	20	4	13	11	12
USA	26	30	8	11	4	8	5	4
Västtyskland	32	37	8	11	9	13	10	9
Österrike	<u>35</u>	<u>41</u>	<u>7</u>	<u>9</u>	<u>8</u>	<u>12</u>	<u>12</u>	<u>13</u>
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	29	39	8	12	5	10	10	11

¹ I Schweiz betalar arbetstagaren respektive arbetsgivaren 50% vardera av de sociala gifterna. I Sverige betalar arbetsgivaren 100%.

— Motsvarande skatt tas inte ut; .. uppgift saknas.

Källa: K. C. Messere & J. P. Owens (1987).

inkomstskatterna har ökat i förhållande till BNP, medan de indirekta skatternas andel varit oförändrad. Medan Sverige i samtliga fall (utom när det gäller socialförsäkringsavgifterna 1965) ligger över genomsnittet, ligger Schweiz i samtliga fall under genomsnittet. Mest tydligt är det när det gäller socialförsäkringsavgifterna och de indirekta skatterna. Den personliga inkomstskatten ligger inte långt under genomsnittet, samtidigt som den relativa ökningen av dess BNP-andel har varit tämligen kraftig.

Denna skatt skall i fortsättningen av detta avsnitt ägnas särskild uppmärksamhet. Det är inte så lätt att uttala sig generellt om den personliga inkomstskatten i Schweiz, eftersom den varierar mellan olika kantoner och kommuner. Vissa mer eller mindre allmängiltiga karakteristika är dock för handen. Sålunda är skatten progressiv på såväl förbunds nivå som på kantonal och kommunal

nivå. I motsats till i Sverige är den personliga inkomstskatten inte en källskatt. Det är för vilket skatten beräknas föregår det år som skatten betalas in (se 4.5).

Vad avdragsbestämmelserna beträffar är ränteutgifter fullt avdragsgilla.⁵ Man tar också hänsyn till den skattepliktiges försörjningsbörda, vilket bl a innebär att man får göra avdrag för äkta make/maka (i vissa kantoner tillämpas i stället olika skatteskalor för gifta och ogifta) och barn. Sociala avgifter och försäkringspremier (upp till en viss nivå) och – i flertalet kantoner – sjukvårdskostnader⁶ (åtminstone delvis) är också avdragsgilla. Inflationens uppdrivande effekt på marginal- och genomsnittsskatterna – som i Schweiz går under benämningen "kall progression" – beaktas på olika sätt. På förbunds nivå gäller sedan 1985 att skatteskalan och avdragen helt skall anpassas till utgångsläget vid en inflation som överstiger 7 procent. I några kantoner har automatisk indexering införts.

Tabell 4:3 visar ett exempel på en schweizisk inkomstskatteskala (i sammandrag). Det är den personliga inkomstskatten för en gift inkomsttagare med barn i staden Zürich 1983. Här ingår förbundsskatten, den kantonala och kommunala skatten. Av tabellen framgår att förbundets inkomstskatt har relativt liten betydelse. Marginalskatten överstiger aldrig 13,20 procent och genomsnittsskatten understiger 10 procent to m vid en beskattningsbar inkomst på Sfr 200 000. Den totala marginalskatten överstiger aldrig 50 procent.

1981/82 hade 14,58 procent av de schweiziska inkomsttagarna en inkomst som översteg Sfr 50 000. Som jämförelse kan nämnas att cirka 14 procent av de svenska inkomsttagarna år 1983 hade en beskattningsbar inkomst som översteg 15 basbelopp, dvs den sk brytpunkten, där den sammanlagda statliga och kommunala marginalskatten i dag uppgår till 50 procent.⁷ (Ingemar Hansson, 1986.) Även om åren inte är perfekt jämförbara, indikerar denna jämförelse att skillnaderna i marginalskatter är mycket stora.

Det bör emellertid påpekas att inkomstskatterna i Zürich är relativt låga. En jämförelse av de kantonala och kommunala skatterna för hela Schweiz år 1985 visar att skattebelastningen, i

⁵ Den skattepliktiga "förmånen av egen bostad" är dock högre – i förhållande till bostadens marknadsvärde – i Schweiz än i Sverige.

⁶ Såvida dessa ej täcks på annat sätt.

⁷ Gäller vid en kommunalskatt på 30 %.

Tabell 4:3 *Marginal- och genomsnittsskatter¹ vid olika beskattningsbara inkomster i Zürich 1983 (%)*.

Beskattningsbar inkomst	Inkomstskatt på förbunds nivå		Total inkomstskatt	
	Marginal-skatt	Genom-snittsskatt	Marginal-skatt	Genom-snittsskatt
Sfr 25.000:–	3,30	0,94	19,14	11,61
„ 50.000:–	6,60	2,88	27,72	17,72
„ 75.000:–	11,00	4,81	34,76	22,27
„ 100.000:–	13,20	6,50	39,60	26,06
„ 200.000:–	13,20 ²	9,85	47,52	37,47

¹ Siffrorna omfattar inkomstskatten på förbunds nivå, den kantonala och kommunala inkomstskatten (inkl. församlingsskatten) och gäller gifta skattskyldiga med barn.

² Marginalskatten sjunker från 13,20 till 11,50 för inkomster över Sfr 392.900:–.

Källa: OECD (1986 b).

förhållande till bruttoinkomsten för en gift, yrkesverksam person med två barn utgjorde 8,75 procent i genomsnitt vid en bruttoinkomst på Sfr 50 000 och 14,97 procent vid en bruttoinkomst på Sfr 100 000⁸. Om genomsnittet sätts lika med 100, låg kantonen med den lägsta skattebelastningen (Zug) på 50,7 procent respektive 56,1 och kantonen med den högsta (Jura) på 135,3 respektive 128,2. Motsvarande siffror för Zürich var 70,5 respektive 83,7.

Internationella jämförelser av marginalskatternas storlek är svåra att genomföra. Inkomstnivåerna i olika länder kan inte utan vidare jämföras på basis av gällande växelkurser. Inom OECD⁹ har emellertid försök gjorts att jämföra skattesatserna för en "Average Production Worker" (APW) i olika länder.¹⁰ Den första kolumnen i tabell 4:4 visar resultatet av denna jämförelse för år 1983. Liksom i tabell 4:3 är det Zürich som får representera Schweiz. Samma OECD-länder som tidigare ingår i jämförelsen.

⁸ Siffrorna har beräknats för centralorten i respektive kanton. Avdrag för bl.a. sociala avgifter, äkta make/maka och barn har beaktats. (Uppgifterna är hämtade ur "Steuerinformation", 1987).

⁹ OECD (1984).

¹⁰ Med "production worker" avses en industriarbetare som varit fullt sysselsatt under det aktuella året. Siffrorna i tabell 6:6 gäller en gift industriarbetare med två barn.

Det visar sig här att Schweiz har den näst Frankrike lägsta marginals-katten.¹¹ Sverige ligger däremot klart över genomsnittet (exklusive Schweiz och Sverige) och uppvisar den näst Danmark högsta marginals-katten.¹²

Marginals-katten påverkar storleken av den sk skatte-kilen, dvs skillnaden mellan det belopp som arbets-givaren betalar för ytterli-gare en arbetstimme och det belopp som arbetstagaren får behålla. Skatte-kilen påverkas också av bl a arbets-givaravgifter och indirekta skatter. Om man beräknar den effektiva marginal-respektive genomsnittss-katten för de jämförda OECD-länderna, erhålles siffrorna i den andra och tredje kolumnen i tabell 4:4.¹³ Schweiz ligger också här klart under genomsnittet (exklusive Schweiz och Sverige) och uppvisar den – näst Japan – lägsta effektiva marginella och genomsnittliga skattesatsen. Sverige lig-ger högt över detta genomsnitt, och den marginella skattesatsen överträffas endast av Nederländerna, medan den genomsnittliga skattesatsen ligger allra högst. Av en marginell arbets-kostnad för arbets-givaren på 100 Sfr respektive Skr får den schweiziska arbetstagaren ut 59:79, medan den svenske arbetstagaren endast får ut 26:98.

Förekomsten av skatte-kilar åsamkar samhället välfärd-sförluster. Om en ytterligare arbets-insats ger upphov till en produktionsök-

¹¹ Om man i stället jämför marginals-katten för ogifta APW ligger Schweiz lägst. Det bör dock observeras att de här presenterade siffrorna (för Zürich) ligger under det schweiziska genomsnittet.

¹² Den inkomstskattereform som den borgerliga "mittenregeringen" och socialde-mokraterna enades om 1982 var ännu inte genomförd, varför siffrorna för Sveriges del ligger något i överkant.

¹³ Siffrorna är hämtade från McKee et al (1986) och bygger på nedanstående formel:

$$\text{effektiv marginalskatt på arbete} = 1 - \left[\frac{1 - t_{le} - t_y + D t_y t_{le}}{(1 + t_c)(1 + t_l + t_{lp})} \right]$$

t_{le} = marginella sociala avgifter, betalda av arbetstagare

t_l = marginella sociala avgifter, betalda av arbets-givare

t_c = marginell indirekt skatt

t_y = marginell inkomstskatt

t_{lp} = marginell arbets-givaravgift

D = dummy-variabel som är lika med 0 om arbetstagarens socialavgifter inte är avdragsgilla, respektive 1, om de är avdragsgilla.

(Effekter som uppkommer vid avtrappning av inkomstrelaterade bidrag beaktas ej.)

Tabell 4:4 *Marginella inkomstskatter och effektiva marginal- och genomsnittsskatter på arbetskraft i några olika OECD-länder 1983 (%)*.

	Marginell inkomst- skatt	Effektiv marginalskatt på arbete	Effektiv genomsnitts- skatt på arbete
Australien	30,00	42,31	31,01
Belgien	35,19	61,65	48,12
Danmark	55,90	71,24	53,41
Finland	46,17	62,48	44,03
Frankrike	10,00	59,70	47,57
Italien	29,00	62,66	48,88
Japan	20,00	39,93	19,05
Kanada	29,40	47,72	29,17
Nederländerna	32,00	73,47	37,51
Norge	27,00	63,00	50,36
Schweiz	19,14	40,21	22,61
Storbritannien	30,00	54,53	38,97
Sverige	53,15	73,02	61,67
USA	26,35	42,64	28,21
Västtyskland	22,00	57,02	36,62
Österrike	<u>33,00</u>	<u>63,99</u>	<u>40,64</u>
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	30,43	57,31	39,54

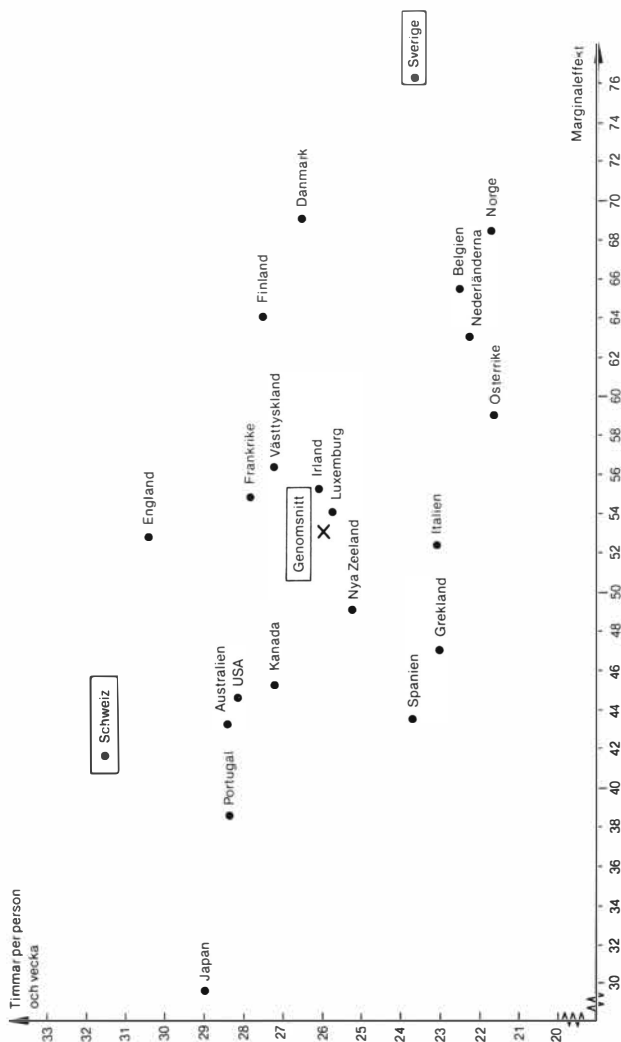
Källa: Michael J. McKee, Jacob Visser & Peter G. Saunders (1986).

ning som är värd 1 000 Sfr, är arbetsgivaren beredd att maximalt betala detta belopp för den aktuella arbetsinsatsen. Ju mindre del härav som arbetstagaren får behålla, desto mer sannolikt är det att han/hon inte anser att den erhållna ersättningen för arbetet motsvarar värdet av den offrade fritiden. Om arbetstagaren får behålla endast 300 samtidigt som den fritid som då måste offras är värd 500 för honom/henne, kommer arbetet inte att utföras. Samhälls-ekonomiskt hade det dock varit lönsamt om arbetsinsatsen kommit till stånd, eftersom värdet av produktionsökningen överstiger värdet av den offrade fritiden.

Omfattningen av sådana välfärdsförluster är rimligen större i en ekonomi som den svenska med dess mycket kraftiga marginaleffekter än i den schweiziska ekonomin. Utbudet av arbetstimmar borde tex vara högre i Schweiz än i Sverige. I figur 4:3 visas sambandet mellan den totala marginaleffekten¹⁴ och antalet arbe-

¹⁴ Denna är beräknad på ett något annorlunda sätt än den effektiva marginalskatten på arbetskraft i tabell 4:6.

Figur 4:3 Marginal-effekt och arbetstid i olika OECD-länder 1978.

Källa: Ingemar Hansson och Charles Stuart (1985).

tade timmar per person och vecka i olika OECD-länder år 1978.

Av figuren att döma råder ett klart negativt samband mellan dessa storheter. Man kan vidare konstatera att Sverige med sin relativt höga margina-effekt ligger klart under genomsnittet för

antalet arbetade timmar, medan Schweiz med sin relativt låga marginaleffekt ligger klart över detta genomsnitt. Eftersom inflytandet av andra variabler på arbetsutbudet inte har analyserats här, bör dessa siffror tolkas med en viss försiktighet. Ingemar Hansson och Charles Stuart (1985) har emellertid också funnit ett negativt samband mellan marginaleffekten och utbudet av arbetstimmar vid en ekonometrisk analys som baserats på en tvärsnittsstudie av de ovannämnda länderna.

Inte endast det totala utbudet av arbetskraft utan även rörligheten på arbetsmarknaden borde påverkas av skattekilarna. Ju mindre del av lönedifferensen som arbetstagaren får behålla, desto mindre incitament har han/hon att gå över till ett mera kvalificerat och därmed mera vävlönat jobb. Storleken på dessa effekter är dock vanskelig att mäta.

Vidare borde den informella sektorn vara klart mindre i Schweiz än i Sverige. Höga marginalsatser gör det rimligen mera attraktivt att satsa på arbetsbyten eller att överhuvudtaget ägna sig åt skattefria transaktioner – vilket i sin tur kan ge upphov till välfärdsförluster. Friedrich Schneider och Hannelore Weck-Hannemann (1986) har jämfört undersökningar om den informella sektorns storlek från olika OECD-länder och för olika år. Jämförelsen försvåras av att undersökningsmetoderna inte har varit enhetliga. De presenterade siffrorna tyder dock på att Schweiz har en relativt liten informell sektor och att den i Sverige är klart större. Enligt en undersökning av de två ovannämnda författarna och Bruno Frey (1986), där två olika metoder använts, skulle den ligga på 6,5 respektive 4,3 procent för 1980 respektive 1978, medan de siffror som redovisas för Sverige ligger betydligt högre (11,9–12,4 respektive 13,2 procent).¹⁵

Inkomstskatternas utformning påverkar inte endast användningen av arbetskraft. Även sparandet kan påverkas. Betraktar man det totala privata sparandet bör emellertid också andra skatter, t ex skatter på företagets vinster, beaktas. Det ligger nära till hands att förmoda ett samband mellan det relativt höga schweiziska sparandet (se 7.2) och det låga skattetrycket. Det är dock svårt att konstatera något klart samband mellan dessa variabler vid en internationell jämförelse.

¹⁵ De svenska resultaten har redovisats av Friedrich Schneider tillsammans med Jens Lundager (1986).

4.5 Finanspolitiken i Schweiz

Det torde redan ha framgått att Schweiz fört en relativt passiv finanspolitik. Orsakerna härtill är flera. Förbundets budget är mycket liten i förhållande till BNP. Detta begränsar möjligheterna att påverka konjunkturläget via åtgärder som är riktade mot efterfrågan på varor och tjänster.

Som framgår av 3.3 är det också av institutionella skäl svårt att bedriva finanspolitik i Schweiz. Det politiska systemet är trögrörligt, och i synnerhet utgör folkomröstningsinstitutet ett hinder mot snabba konjunkturpolitiska åtgärder. Den i 3.3 beskrivna "Dringlichkeitsklausulen", som innebär att åtgärder under vissa förutsättningar kan genomföras utan att en folkomröstning inväntas, har ofta kommit till användning. Denna klausul löser dock inte alla problem.

Mot denna bakgrund tog förbunds församlingen på 70-talet ett beslut att införa en "konjunkturartikel" i författningen. Den kan beskrivas som en slags generalklausul beträffande förbundets möjligheter att bedriva konjunkturpolitik. Ekonomisk-politiska åtgärder skulle då kunna genomföras utan att någon folkomröstning överhuvudtaget behövde bli aktuell. Debatten om denna konjunkturartikel var intensiv. Motståndarna reagerade bl.a. mot det ökade inflytande för förbundet som artikeln skulle resultera i. Vid den obligatoriska folkomröstningen förelåg majoritet för konjunkturartikeln bland medborgarna, men inte bland kantonerna, varför den förkastades. Några år senare lades ett nytt förslag om en konjunkturartikel fram, som blev antaget i en folkomröstning 1978. Det konjunkturpolitiska utrymmet var emellertid betydligt mindre i detta fall jämfört med det tidigare förslaget.

Utformningen av det schweiziska skattesystemet försvårar i vissa avseenden konjunkturpolitiska insatser. Det gäller i första hand inkomstskatterna på förbunds nivå. Som framgår av 4.4 sker betalningen av dessa skatter med eftersläpning. På grundval av de genomsnittliga inkomsterna år 1 och år 2 sker taxering till statlig inkomstskatt år 3, medan inbetalningen av skatterna sker år 4 och år 5. En konjunkturpolitiskt betingad förändring av skattesatserna blir under sådana omständigheter knappast aktuell. Vidare är det stor risk för att systemet fungerar procykliskt. Om högkonjunktur råder under år 1 och 2 och lågkonjunktur under år 4 och 5, får inkomsttagarna göra särskilt stora skatteinbetalningar under låg-

konjunkturen. Under alla omständigheter uppkommer den märkliga effekten att skatteintäkterna ökar under jämna år och stabiliseras under ojämna år.¹⁶ Även inkomstskatterna på kantonal och kommunal nivå ger upphov till liknande eftersläpningseffekter.

Det är också tydligt att inte endast möjligheterna att använda finanspolitiken i konjunkturpolitiskt syfte har varit begränsade. Strävan har i första hand varit att balansera budgeten. Det gäller inte endast kantonerna och kommunerna utan även förbundet. Totalt har de tre nivåerna (exklusive socialförsäkringssektorn) uppvisat underskott sedan 1964 (åtminstone t o m 1985). Under 80-talet har det samlade underskottet emellertid alltid understigit 1 procent av BNP.

Finanspolitiska åtgärder i efterfrågestimulerande syfte har dock satts in vid ett flertal tillfällen sedan 70-talets början, t ex 1978 (då den mycket starka apprecieringen av schweizerfrancen skapade problem inom delar av näringslivet) och 1983. I det senare fallet utgjordes bakgrunden av konjunkturedgången och de förestående valen till förbunds församlingen hösten 1983 (Alfred Meier, 1986). Ett åtgärdspaket, som totalt uppgick till cirka 1 miljard schweizerfranc, lanserades, varav den största delen utgjordes av offentliga inköp (bl a av försvarsmateriel) och bidrag (främst till bostadsbyggandet). Mindre än 1/3 av detta belopp användes dock under 1983. Återstoden skulle spenderas fram t o m 1986, varför vissa procykliska effekter knappast kunnat undvikas.

¹⁶ Under 80-talet har skatten för inkomster under 1981/82 betalats in 1984/85, för inkomster under 1983/84 betalades skatterna in 1986/87 etc.

5 *Den schweiziska arbetsmarknaden*

5.1 Introduktion

Den schweiziska arbetsmarknaden fungerar annorlunda än den svenska. Det gäller bla de institutionella förhållandena, lönebildningen samt invandrings- och arbetsmarknadspolitiken. Den mest intressanta skillnaden rör dock arbetslösheten. Trots att Sverige, som framgår av 1.4, har låga arbetslöshetssiffror internationellt sett, ligger den öppna schweiziska arbetslösheten på en betydligt lägre nivå. Detta är desto märkligare som också inflationstakten vid en internationell jämförelse framstår som låg. Är de schweiziska arbetslöshetstalen rättvisande? Om detta är fallet – hur skall den låga arbetslösheten förklaras, och vilken betydelse har de institutionella förhållandena, lönebildningen samt invandrings- och arbetsmarknadspolitiken haft i detta avseende?

I avsnitt 5.2 beskrivs hur den schweiziska arbetslösheten mäts, hur den har utvecklats över tiden och hur den fördelar sig på olika grupper av befolkningen. Avsnitt 5.3 ägnas åt utvecklingen av antalet förvärvsarbetande. Särskild uppmärksamhet ägnas den utländska arbetskraften (inklusive invandringspolitiken) och kvinnorna. I avsnitt 5.4 behandlas de institutionella förhållandena och lönebildningen. Avsnitt 5.5 – slutligen – handlar om den schweiziska arbetsmarknadspolitiken (exklusive invandringspolitiken).¹

5.2 Arbetslösheten i Schweiz

Som konstaterades i 1.4 var den schweiziska arbetslösheten i princip obefintlig under tiden 1950–1973. Under den andra delperioden var den öppna arbetslösheten klart större än noll, även om den relativt sett var mycket låg. Enligt tabell 1:3 uppgick den

¹ OECD (1985), som vissa delar av detta kapitel bygger på, och Yngve Abrahamson et al (1986) innehåller intressanta analyser av den schweiziska arbetsmarknaden.

för delperioden 1974–1985 till (i genomsnitt) 0,5 procent. Motsvarande siffra för Sverige var 2,4 procent. Genomsnittet för de övriga OECD-länderna uppgick till 6,0 procent. Som framgår av figur 5:1 var det egentligen först 1975 som arbetslöshetstal klart skilda från noll började registreras i Schweiz. Efter en tydlig ökning åren efter den första oljekrisen (då BNP sjönk två år i rad) sjönk arbetslösheten mellan 1976 och 1980 för att sedan på nytt öka och nå rekordsiffran 1,1 procent 1984.

Arbetslöshet kan mätas på olika sätt. Det föreligger två huvudprinciper. Den ena bygger på enkätundersökningar, medan den andra bygger på administrativ statistik. I Sverige förekommer båda metoderna. Den statistik som i dag framför allt kommer till användning när man mäter vår arbetslöshet är baserad på SCB:s arbetskraftsundersökningar (AKU). Det rör sig om urvalsundersökningar som genomförs varje månad i form av telefonintervjuer.² Vid sidan härav samlas administrativ statistik in via arbetsförmedlingarna och publiceras av AMS.

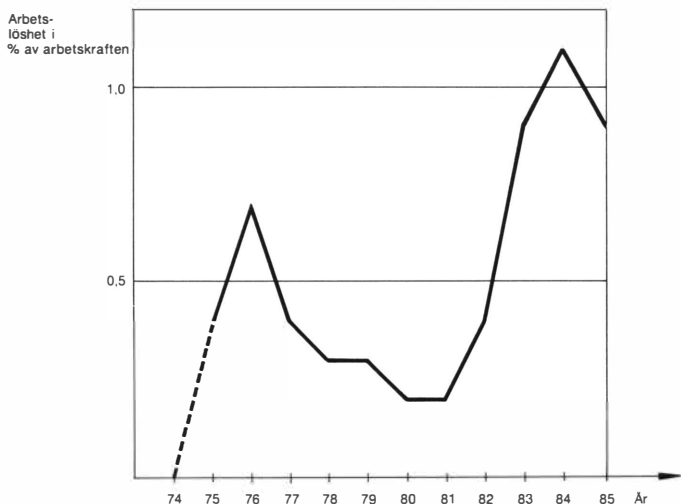
I Schweiz utgår man från (månatlig) administrativ statistik. För att registreras som arbetslös måste man ha anmält sig till arbetsförmedlingen på sin hemort. Dessutom måste man vara berättigad till arbete samt vara villig respektive i stånd att arbeta. Arbetslöshetsprocenten beräknas genom att det totala antalet på detta sätt registrerade arbetslösa sätts i relation till den totala arbetskraften (se not 2).

I vilken utsträckning beror den låga öppna arbetslösheten i Schweiz på arbetslöshetsstatistiken som sådan? Det finns a priori inte något som säger att administrativ statistik nödvändigtvis behöver visa lägre arbetslöshetstal än enkätundersökningar. Personer kan av olika skäl registreras som arbetslösa hos arbetsförmedlingarna utan att för den skull uppge sig som arbetslösa vid en enkätundersökning. Detta gäller dock knappast i Schweiz.

I samband med folkräkningarna, som genomförs vart tionde år, kan man få en bild av hur många personer som, utan att för närvarande ha ett heltids- eller deltidsarbete, söker en anställning.

² Enligt AKU betecknas en person som arbetslös om vederbörande under den vecka som intervjuerna utförs har arbetat mindre än en timme som avlönad arbetstagare (eller som företagare) och dessutom sökt arbete eller avvaktat resultat av tidigare sökaktivitet. Arbetslöshetsprocenten beräknas genom att antalet arbetslösa sätts i relation till den totala arbetskraften, dvs antalet personer i aktiv ålder x förvärvsfrekvensen.

Figur 5:1 *Den schweiziska arbetslösheten 1974–1985 (%)*.

Källa: OECD (1986a).

Vid folkräkningen 1970 kunde 5 266 personer klassificeras som arbetslösa enligt detta mått, medan endast 74 (!) personer samtidigt var registrerade hos arbetsförmedlingarna. Tio år senare uppgick motsvarande siffror till 24 461 respektive 5 542 personer.³ (Bruno Marelli, George Sheldon & Rolf Stampfli, 1986.) Det innebär att kvoten mellan antalet arbetslösa enligt det "officiella" måttet och antalet arbetssökande enligt folkräkningarna steg från 1,4 procent 1970 till 22,7 procent 1980.

Det finns flera förklaringar till att dessa båda mått avviker så kraftigt från varandra och till att deras relativa storlek förändrats så dramatiskt över tiden. För att registrera sig som arbetslös krävs någon form av incitament, t ex att registrering utgör en förutsättning för att man skall erhålla arbetslöshetsunderstöd. Detta incitament föreligger i Schweiz. För att kunna få ersättning från arbetslöshetsförsäkringen måste man vara anmäld som arbetslös vid en arbetsförmedling. Samtidigt är emellertid villkoren för att erhålla

³ Även om man utgår från folkräkningens siffror erhåller man 1980 en arbetslöshet under en procent.

denna ersättning stränga. Det gäller att visa för arbetsförmedlingen att man verkligen bemödar sig att erhålla ett arbete. Vidare måste den arbetslöse "stämpla" flera gånger i veckan hos denna arbetsförmedling.

Härtill kommer att arbetslöshet – eller åtminstone mottagandet av arbetslöshetsunderstöd – i Schweiz i högre grad än i Sverige är förknippat med ett socialt stigma. Detta kan avskräcka den arbetslöse från att "stämpla" hos arbetsförmedlingen. Särskilt gäller detta i kantonen som domineras av små orter med stark social kontroll (se Peter Stolz, 1985). Arbetslösheten är klart lägst i de små bergskantonerna, där sådana förhållanden sannolikt gör sig gällande i särskilt hög grad.

Hur skall man förklara att den registrerade arbetslösheten stigit så kraftigt i förhållande till den arbetslöshet som folkräkningarna visar? Som framgår av 4.4 var det först 1977 som obligatorisk arbetslöshetsförsäkring infördes i Schweiz. Dessförinnan var relativt få arbetstagare försäkrade mot denna risk. 1974 var det endast 20 procent. I samband med konjunkturedgången i mitten av 70-talet ökade benägenheten att försäkra sig, och strax innan den obligatoriska arbetslöshetsförsäkringen trädde i kraft var anslutningsgraden nästan uppe i 60 procent. Incitamenten att registrera sig som arbetslös har sannolikt också påverkats av de förbättringar i bl a förmånernas storlek som den nya lagen om arbetslöshetsförsäkringar från 1984 medförde. Dessa omständigheter förklarar säkerligen en stor del av de ökade arbetslöshetstalen efter 1974 och förmodligen också en del av uppgången kring 1984.

En ytterligare faktor som har bidragit till att hålla tillbaka den öppna arbetslösheten är förekomsten av permitteringar.⁴ Före 1984 var permitteringar inte förknippade med någon egentlig kostnad för arbetsgivaren. Arbetstagarna avlönades motsvarande den faktiskt presterade arbetstiden, medan inkomstbortfallet ersattes av arbetslöshetsförsäkringen. Under lågkonjunkturåret 1982 uppgick det på grund av permitteringar (eller snarare partiell arbetslöshet) faktiskt förlorade antalet timmar⁵ till över hälften av det antal timmar som gick förlorade på grund av arbetslös-

⁴ "Permitteringar" omfattar här korttidsarbete som utförs till följd av minskad beläggning eller ogynnsamma väderleksförhållanden. Före 1984 skilde man inte mellan permitteringar och annan partiell arbetslöshet.

⁵ Med faktiskt förlorade timmar avses här att deltidsarbetslösheten omräknats till heltidsarbetslöshet.

het. Bestämmelserna ändrades emellertid då den nya arbetsförsäkringslagen trädde i kraft 1984. Arbetsgivarnas kostnader är inte längre försumbara. Vid sidan av den nu existerande föranmälnings- och motiveringsplikten måste han betala dels en karenssdag, dels socialavgifter motsvarande arbetstagarnas normala lön. Han måste också förskottera ersättningen till arbetstagaren och kan därmed betraktas som den egentlige försäkringstagaren.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att den registrerade arbetslösheten i Schweiz – åtminstone tidigare – påverkats av ett antal faktorer som är förknippade med mätningen av den. Det gäller utformningen av arbetslöshetsförsäkringen, arbetsmarknadsmyndigheternas kontrollåtgärder och förekomsten av "sociala" kostnader i samband med registreringen. Till följd av förändringar på arbetslöshetsförsäkringens område har den schweiziska arbetslösheten blivit successivt mer jämförbar med den utländska. När det däremot gäller tiden före 1973 bör man nog vara mera försiktig med dylika jämförelser.

Hur fördelar sig den schweiziska arbetslösheten på olika kantoner och befolkningsgrupper? De kantoner som har den högsta arbetslösheten uppvisar siffror som är i nivå med – eller något högre än – den svenska arbetslösheten. Här märks bl a kantonerna Jura och Neuchâtel, som drabbades relativt hårt av urindustrins kris. Som tidigare nämnts uppvisar de små bergskantonerna de lägsta arbetslöshetstalen.

När det gäller variationerna mellan olika befolkningsgrupper kan man konstatera att de är relativt måttliga. Utlänningar uppvisar högre arbetslöshet än schweizare och kvinnor uppvisar högre arbetslöshet än män. Samtidigt har såväl utlänningarnas som kvinnornas andel av arbetslösheten ökat. Särskilt gäller detta kvinnornas andel. Enligt Ralph Levin (1983) beror detta på att dessa kategorier i högre grad än andra drabbas av uppsägningar, men också på att de i stigande utsträckning registrerat sig som arbetslösa (se 5.3.2 och 5.3.3).

Ser man på åldersfördelningen visar sig ungdomar (under 25 år) ha den högsta arbetslösheten. Skillnaden mellan denna grupp och "vuxengruppen" är dock mycket liten. Detta gäller särskilt 80-talets inledande år. 1981 var ungdomsarbetslösheten mindre än vuxenarbetslösheten. Sedan dess har den förra emellertid ökat något. Vid en internationell jämförelse framstår den dock som mycket låg. I Sverige ligger arbetslösheten för ungdomar under 25

är betydligt över genomsnittet. 1983 låg den kring 8 procent.

Vilka är orsakerna till den låga schweiziska ungdomsarbetslösheten? En sådan är med stor sannolikhet det schweiziska lärlings-systemet, som huvudsakligen omfattar ungdomar i åldern 17–18 år. Det finansieras av arbetsgivarna och erbjuder ungdomarna en kombination av praktisk yrkesverksamhet och utbildning, som anses underlätta deras inträde i arbetslivet. Lönebildningen kan vara en ytterligare förklaring. Avsaknaden av lagstiftning om minimilöner och solidarisk lönepolitik har sannolikt underlättat ungdomarnas situation på arbetsmarknaden genom att skapa större lönedifferentiering än hos oss.

5.3 Utbud och efterfrågan på den schweiziska arbetsmarknaden

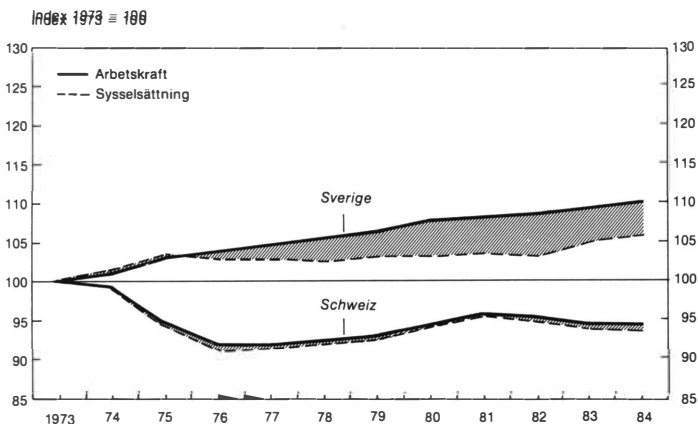
5.3.1 *Arbetskraftens och sysselsättningens utveckling*

Arbetslöshetens utveckling bestäms av hur arbetskraften förändras i förhållande till sysselsättningen. Om man också här delar in skeendet mellan 1950 och 1985 i de två delperioderna 1950–73 och 1973–85, finner man mycket stora skillnader mellan dem med avseende på arbetskraftens respektive sysselsättningens utveckling i Schweiz. Under den första perioden steg såväl arbetskraften som sysselsättningen mycket kraftigt. Den öppna arbetslösheten var i stort sett obefintlig.

Under den andra delperioden var såväl arbetskrafts- som sysselsättningsutvecklingen svag. Fortfarande utvecklades dessa storheter i nära anslutning till varandra, varför den öppna arbetslösheten även nu blev relativt låg. Utvecklingen i Schweiz sedan 1973 skiljer sig ganska mycket från den som ägt rum i andra OECD-länder under samma period.

Av figur 5:2 framgår hur arbetskraften, sysselsättningen och arbetslösheten utvecklats i Schweiz och Sverige mellan 1973 och 1984. I Sverige ökade arbetskraften sett över hela perioden. Även sysselsättningen tilltog, men denna ökning var mindre kraftig. Utvecklingen var likartad i flertalet andra OECD-länder. I USA ökade såväl arbetskraften som sysselsättningen förhållandevis mer än i Sverige, medan de europeiska OECD-länderna uppvisade en mindre kraftig ökning av arbetskraften och en sysselsättning som vid periodens slut låg på samma nivå som vid dess början.

Figur 5:2 Utvecklingen av arbetskraften och sysselsättningen i Schweiz och Sverige 1973–1984.

Källa: OECD (1985) och Statistisk årsbok, 1986.

I Schweiz – däremot – låg såväl arbetskraften som sysselsättningen lägre 1984 än 1973. Den svaga schweiziska sysselsättningsutvecklingen under 70-talet kan förklaras med den mycket kraftiga konjunktur nedgång som drabbade landet 1975 och 1976, då BNP sjönk med 7,3 respektive 1,4 procent. Orsakerna till att nedgången blev så kraftig just i Schweiz diskuterades i 2.3.2. Övergången till rörliga växelkurser i kombination med en ny monetär regim samt de begränsningar i invandringen som genomfördes vid 70-talets början var de viktigaste (inhemska) efterfrågepåverkande faktorerna. Redan 1977 började sysselsättningsläget att förbättras, men fem år senare kom en ny tillbakagång.

Utvecklingen av den schweiziska arbetskraften mellan 1973 och 1984 är än mera anmärkningsvärd. Det gäller såväl minskningen över den studerade delperioden som den nära anpassningen till förändringarna i sysselsättningen. Här finns en mycket viktig förklaring till den låga öppna arbetslösheten i Schweiz. Vad beror denna utveckling på?

Tabell 5:1 visar hur förändringarna i sysselsättningen från 1973 till 1984 fördelar sig på ökad arbetslöshet och minskningar i arbetskraften samt – i det senare fallet – på schweizare respektive utlänningar. Det framgår mycket klart att variationerna i den

Tabell 5:1 *Förändringar i arbetskraft, sysselsättning och arbetslöshet 1973–1984 (tusental).*

	Syssel- sättning	Arbets- löshet	Total arbetskraft	Arbetskraften fördelad på	
				Schweizare	Utlänningar
1973	14	0	14	10	4
1974	-16	0	-16	22	-38
1975	-170	10	-160	-41	-119
1976	-99	11	-88	-12	-76
1977	5	-9	-4	14	-18
1978	17	-1	16	-3	19
1979	22	-1	21	5	16
1980	54	-4	50	17	33
1981	38	0	38	5	33
1982	-21	7	-14	-24	10
1983	-39	13	-26	-7	-19
1984	-8	6	-2	-13	11

Källa: OECD (1985).

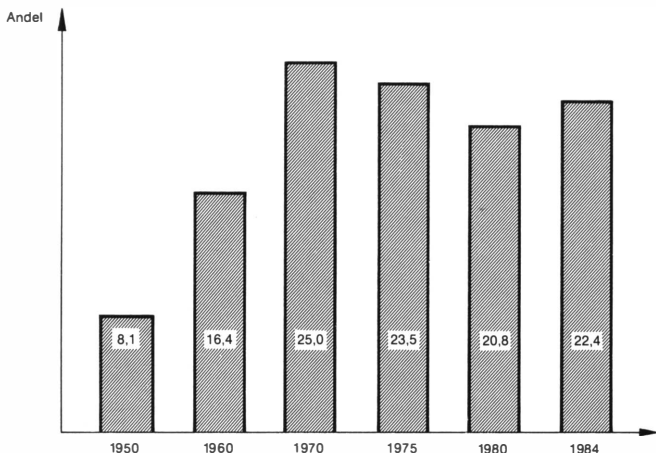
utländska arbetskraftens storlek svarar för en mycket stor del av förändringarna i den totala arbetskraften. Särskilt tydligt är detta under åren vid 70-talets mitt, medan anpassningsbördan är betydligt jämnare fördelad när sysselsättningen går ned i början av 80-talet (samtidigt som ökningen i arbetslösheten är relativt kraftigare).

5.3.2 *Den schweiziska importen av arbetskraft och invandringsspolitiken*

Det har redan tidigare framgått vilken stor betydelse importen av arbetskraft har haft för den schweiziska samhällsekonomin under efterkrigstiden. Som figur 5:3 visar ökade utlänningarnas andel av den totala arbetskraften från 8,1 procent 1950 till 25,0 procent 1970. (Egentligen fortsatte ökningen en bit in på 70-talet, och andelen nådde sitt maximum omkring 1973.) Därefter sjönk den för att under 70-talets avslutande år stiga på nytt. 1984 svarade utlänningarna för 22,4 procent av den totala schweiziska arbetskraften.⁶ För Sveriges del torde motsvarande andel knappast vid något tillfälle ha överstigit 6 procent.

⁶ Invandringen har till övervägande del bestått av okvalificerad arbetskraft. Från början dominerades den av italienare, men så småningom uppstod en betydande arbetskraftsimport från andra medelhavsländer som tex Spanien och Jugoslavien.

Figur 5:3 Den utländska arbetskraftens andel av den totala arbetskraften i Schweiz (%).

Källa: 1950: Eidg. Volkszählung (BFS), 1960–1980; Erwerbstätigenstatistik (BFS) 1984; Wirtschaftsspiegel (1986). Återgivet i Niklas Blattner (1986).

Den utländska arbetskraftens betydelse varierar mellan olika branscher och kantoner. 1980 arbetade nära 60 procent av utlänningarna i industrin, samtidigt som motsvarande andel för schweizerna understeg 35 procent. Utlänningarna var i stället klart underrepresenterade inom jordbruks- och tjänstesektorn. Särskilt stor var andelen utländsk arbetskraft i beklädnads- och byggnadsindustrin, där den 1980 översteg 50 procent. Inom tjänstesektorn är det särskilt turistnäringen som dragit till sig utländsk arbetskraft. Skillnaderna mellan kantonerna är stora. I tre kantoner understeg andelen utländsk arbetskraft 10 procent 1980, medan den i två fall översteg 40 procent.⁷

Den schweiziska invandringspolitiken byggde till en början snarare på en rotations- än på en integrationsprincip. Man räknade med att yngre utländska arbetare ville arbeta i Schweiz under en relativt kort tid för att på detta sätt skaffa sig ett startkapital för senare verksamhet i hemlandet. När de utländska arbetarna åter-

⁷ Kantonerna Genève och Ticino uppvisade den högsta andelen, vilket bl a kan förklaras med det stora antalet "gränsgångare" (se nedan) i dessa båda kantoner.

vände hem ersattes de av andra. Därigenom blev det också naturligt att betrakta den utländska arbetskraften som en konjunkturbuffert. Detta synsätt förändrades dock successivt.

Önskar ett företag anställa en utländsk arbetare, måste arbetsgivaren lämna in en ansökan till de kantonala myndigheterna⁸, där han styrker att det inte är möjligt att finna en schweizare som kan och vill åta sig den aktuella arbetsuppgiften. Ansökan prövas av kantonala och kommunala myndigheter innan slutligt tillstånd ges. I flertalet kantoner hanteras dessa frågor av en nämnd, där såväl myndigheter, arbetsgivare som fackföreningar är representerade. Godkännes ansökan erhåller den utländske arbetaren ett uppehållstillstånd, vilket också inkluderar ett arbetstillstånd. (Se även M Gardner Clark, 1983.)

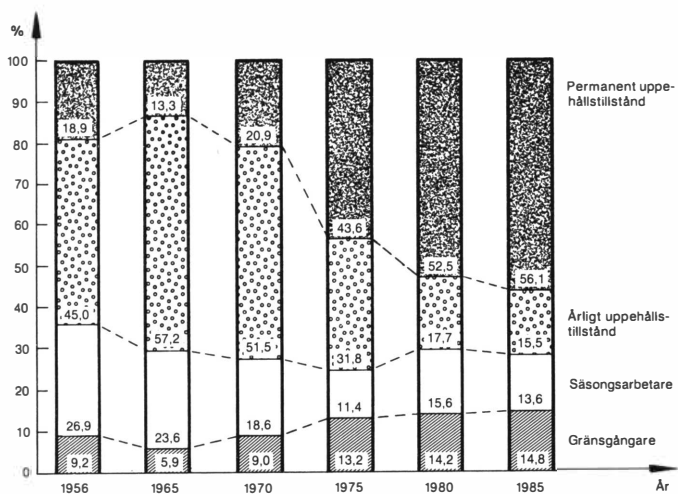
Man skiljer mellan fyra olika kategorier av utländsk arbetskraft.

- *Utlänningar med permanent uppehållstillstånd.* Här rör det sig om utlänningar som vistats oavbrutet i Schweiz under (som regel) en 10-årsperiod och som därmed undantas från utlänningslagarna. Deras uppehållstillstånd är inte tidsbegränsat, och på arbetsmarknaden har de ungefär samma status som schweiziska medborgare.
- *Utlänningar med årliga uppehållstillstånd.* I detta fall måste uppehållstillståndet förnyas varje år. Tillstånd för en familj att flytta till Schweiz ges efter viss tid. Vid varje förnyelse av tillståndet prövas om de "arbetsmarknadsmässiga förutsättningarna" är uppfyllda.
- *Säsongsarbetare.* För denna kategori maximeras uppehållstillståndet till nio månader per år. Denna typ av tillstånd är begränsad till verksamheter som är säsongsbetonade. Hit räknas t ex byggnadsverksamhet och arbeten i turistnäringen. Familjen får i detta fall inte flytta efter.
- *Gränsgångare.* I detta fall beviljas endast arbets- och inte uppehållstillstånd. Utlänningen antas här arbeta i Schweiz men vara bosatt i utlandet. Tillståndet måste som regel förnyas årligen.

Figur 5:4 visar hur de olika kategorierna av utländsk arbetskraft förändrats mellan 1956 och 1985. Man kan här se att arbetskraft

⁸ Myndigheter på förbunds nivå har det övergripande ansvaret för invandringspolitiken, men kantonala och kommunala myndigheter spelar en mycket viktig roll.

Figur 5:4 Den utländska arbetskraftens sammansättning i Schweiz 1956–85 (%).

Källa: Schweizerische Bankgesellschaft, 1987.

med permanent uppehållstillstånd samt gränsångarna har ökat såväl i absoluta som relativa termer. Att arbetande med permanent uppehållstillstånd har ökat är ganska naturligt med tanke på att arbetskraft med årliga tillstånd efter en viss tid (se ovan) kan få sin status ändrad så att de räknas in i den förstnämnda gruppen.

Man kan skilja mellan tre olika faser i den schweiziska invandringspolitikken under efterkrigstiden. Den första omfattar åren före 1963. Fram till dess var tillståndsgivningen relativt liberal. Den liberala inställningen gällde dock inte de enskilda arbetarna. Upphållstillstånd beviljades endast för en bestämd arbetsplats, vilket missgynnade utlänningarna i konkurrensen med schweizarna om de attraktiva jobben. Under denna fas ökade den utländska andelen av arbetskraften mycket snabbt. Efter hand underlättades också inflyttningen av anhängare. Schweiz var under denna period inne i en expansionsfas, där den inhemska arbetskraften inte räckte till. Arbetsgivarna förlitade sig i detta läge på

den utländska arbetskraften, samtidigt som motståndet mot invandringen från fackföreningsrörelsens sida var begränsat till följd av den låga öppna arbetslösheten. Efter hand började emellertid olika problem att dyka upp. Infrastrukturen var otillräcklig, och vissa etniska spänningar började göra sig gällande.

Oron för arbetskraftsimportens långsiktiga verkningar blev allt större, och krav på restriktioner framfördes från olika håll. Detta blev inledningen till den andra fasen i invandringspolitiken, som startade 1963 och pågick till 70-talets början. Detta år fattades ett beslut på förbunds nivå om begränsningar av arbetskraftsimporten på företagsnivå. Sålunda fick ett företag inte anställa ytterligare utländska arbetare om man därmed ökade den totala personalen över den nivå som var för handen i slutet av 1962. Denna bestämmelse skärptes ett år senare, och 1965 tillkom det ytterligare kravet att tilldelning av nya uppehållstillstånd för utländska arbetare betingades av nedskärningar i den totala utländska personalen. Dessa åtgärder medförde en uppbromsning i ökningstakten. Visserligen minskade antalet nya uppehållstillstånd, men detta uppvägdes av att de utländska arbetarna stannade längre tid i Schweiz – delvis beroende på att de anhöriga i ökad utsträckning flyttade efter. Utlänningarnas andel av arbetskraften och befolkningen fortsatte sålunda att öka.

Samtidigt växte folkopinionen mot den kraftiga invandringen. Man började alltmer tala om "utländsk överbefolkning" (Ueberfremdung). Redan 1965 presenterades ett första folkomröstningsinitiativ om begränsningar i den utländska andelen av befolkningen. Det andra – som blev mera uppmärksammat – följde 1969. Initiativet innebar att utlänningarnas antal skulle reduceras till 10 procent av den schweiziska befolkningen (inte endast för Schweiz i sin helhet, utan i varje kanton med undantag av Genève). Detta skulle ha inneburit att antalet utlänningar reducerats med ungefär hälften. Trots motstånd från förbundsrådet, de största partierna, arbetsgivarna och fackföreningarna var initiativet mycket nära att nå majoritet. Det röstades ned vid en folkomröstning 1970 av en majoritet på endast 54 procent.

En viktig anledning till att folkomröstningen fick denna utgång var att det tidigare samma år fattats beslut på förbunds nivå om nya invandringsrestriktioner. Nu rörde det sig om sk globalrestriktioner, vilket innebar att man knöt tilldelningen av nya uppehållstillstånd till ett nationellt tak för den utländska arbetskraftens

storlek i stället för som tidigare till tak för de enskilda företagen.⁹ Därmed hade invandringspolitikens tredje fas inletts. Bestämmelserna skärptes successivt under de följande åren. Bland försköts tyngdpunkten från begränsningar av den utländska arbetskraften till begränsningar av den utländska befolkningen. Samtidigt minskade antalet givna uppehållstillstånd successivt. Under denna fas inträffade också lättnader i den utländska arbetskraftens geografiska och yrkesmässiga rörlighet.

Efter några år började antalet utlännningar i Schweiz verkligen att sjunka. Vändpunkten inträffade 1973, och fram till 1978 sjönk den utländska arbetskraften med betydligt över 200 000 personer samtidigt som minskningen i den utländska befolkningen var något mindre. En viktig anledning till minskningen var emellertid också den kraftiga konjunkturnedgången vid 70-talets mitt, som i sin tur delvis var betingad av invandringsrestriktionerna (se 2.3.2). Det har tidigare påpekats att andelen utländsk arbetskraft är störst inom industrin – särskilt byggnadsindustrin. Eftersom industrin, i synnerhet byggnadsindustrin, drabbades hårt av 70-talskrisen, fick detta betydande konsekvenser för den utländska arbetskraften. Från 1978 har den ökat på nytt, dock utan att nå upp till samma nivå som 1973.

Hur gick den stora återvandringen vid 70-talets mitt till? Vilka kategorier var det som drabbades? Primärt berördes arbetare med årliga uppehållstillstånd och säsongarbetare. Det innebar tex att en arbetare med ett årligt uppehållstillstånd underrättades om att det under det följande året inte fanns något behov av hans tjänster eller att en säsongarbetare efter det han lämnat Schweiz efter arbetsårets slut inte blev ombedd att komma tillbaka. Detta skedde på arbetsgivarens initiativ (med stöd av gällande bestämmelser). Däremot förekom det knappast att myndigheterna direkt tvingade ett företag att avskeda utländsk arbetskraft till förmån för schweizare.

Vilken betydelse har invandringspolitiken haft för den låga schweiziska arbetslösheten? Vid besvarandet av denna fråga kan det vara lämpligt att hålla de båda delperioderna 1950–73 och 1973–85 isär. Som tidigare påpekats bör man vara försiktig med tolkningen av de schweiziska arbetslöshetstalen under den första

⁹ Globalrestriktionerna berörde i princip endast utlännningar med årliga arbetstillstånd och säsongarbetare.

av dessa delperioder. Den kraftiga invandringen under denna delperiod bör rimligen under i övrigt oförändrade omständigheter ha ökat arbetslösheten. Samtidigt får man dock komma i håg att invandringen också hade en expansiv effekt på den schweiziska ekonomin. Den snabba ekonomiska tillväxten under 50- och 60-talen var delvis betingad av den ökade efterfrågan på varor och tjänster som invandringen förde med sig. Importen av utländsk arbetskraft gav upphov till en egen dynamik. Vilka effekter invandringen som sådan hade under denna delperiod är därför mycket svårt att ha en uppfattning om. Däremot kan man förmoda att myndigheternas prioritering av den inhemska arbetskraften ledde till minskad arbetslöshet bland schweizarna. Storleken på denna effekt är dock osäker. Man bör dock komma i håg att den schweiziska ekonomin under denna tid präglades av en till överhettning gränsande expansion med ett kraftigt sug efter arbetskraft.

När det gäller tiden efter 1973 var situationen en annan. Det gäller åtminstone åren kring 70-talets mitt. Om inte den stora återvandringen av utländsk arbetskraft ägt rum under dessa år, hade Schweiz säkerligen fått uppleva en efter schweiziska förhållanden mycket stor arbetslöshet.¹⁰ Samtidigt får man också komma i håg att orsakssammanhangen – liksom för den tidigare delperioden – är komplicerade. Konjunkturedgången var delvis en följd av den minskning i den utländska arbetskraften som följde på förbundets åtgärder i början av 70-talet. Säkert är emellertid att den utländska arbetskraften medvetet utnyttjades som en "konjunkturbuffert".¹¹ För perioden efter 1978 är det mera osäkert vilken betydelse den utländska arbetskraften har haft för att hålla arbetslösheten nere. Under recessionen i början av 80-talet spelade den en märkbart mindre roll som konjunkturbuffert. Det

¹⁰ Manfred G Schmidt (1985) har beräknat den "potentiella" arbetslösheten 1976 till 7,9 %. Han erhåller denna siffra genom att dividera den öppna arbetslösheten + differensen i den utländska arbetskraftens storlek mellan 1973 och 1976 med den totala arbetskraftens storlek det sistnämnda året. Han gör också en alternativ beräkning, där han beaktar att invandringen under den aktuella tiden hade blivit lägre vid en högre arbetslöshet och där han samtidigt antar att 1/3 av de utlänningar som förlorade sina jobb lämnade arbetskraften t ex genom återvandring. Den potentiella arbetslösheten skulle då ha uppgått till 4,2 % 1976.

¹¹ Inte endast den konjunkturrella arbetslösheten har påverkats. Rimligen bör systemet med säsongsarbetare också ha lett till en lägre säsongsarbetslöshet.

förefaller också som en relativt större del än tidigare blev arbetslösa i stället för att lämna Schweiz. Detta sammanhänger också med de förändringar som den utländska arbetskraftens sammansättning genomgått. Som framgår av figur 5:4 har andelen med permanent uppehållstillstånd, och därmed med en status som relativt litet avviker från den schweiziska arbetskraftens, blivit betydligt större.

5.3.3 *Förändringar i den inhemska arbetskraften.*

De minskningar i arbetskraften som inträffat mellan 1973 och 1984 (se figur 5:2) kan inte enbart förklaras med återvandring av utländsk arbetskraft. Redan under åren 1975–1977 svarade den inhemska arbetskraften för en inte obetydlig del av denna minskning. Som framgår av tabell 5:1 motsvarade nedgången nästan 40 000 personer eller cirka 15 procent av den totala nedgången. Under åren 1982–1984 var den inhemska andelen av den totala nedgången i arbetskraften större. Under denna tid minskade den inhemska arbetskraften med 44 000 personer, medan den utländska ökade med ett par tusen.

Vilka kategorier är det som i första hand reagerar på arbetsmarknadsläget? En sådan kategori är de gifta kvinnorna, som tenderar att gå tillbaka till hemmet när arbetsmarknadsläget försämras. Andra grupper med ett liknande reaktionssätt är pensionärer som stannat kvar i arbetskraften eller ungdomar som under år med dålig efterfrågan på arbetskraft kan förlänga sin utbildning. Enligt Ralph Levin (1983) är beteendet att dra sig tillbaka från arbetsmarknaden under dåliga år något karakteristiskt för de schweiziska hushållen. I många länder ger sig i stället flera hushållsmedlemmar ut på arbetsmarknaden i ett sådant läge för att därmed försöka kompensera det uppkomna inkomstbortfallet.

Till skillnad från i Sverige sjönk den kvinnliga förvärvsfrekvensen i Schweiz mellan 1970 och 1983 (OECD, 1985). 1974–1976 var nedgången så kraftig som 4 procentenheter. Därefter var den relativt stabil fram till 1981, då en ny nedgång inträffade. Denna blev dock inte så kraftig som vid 70-talets mitt. Många kvinnor tycks i detta läge ha valt att registrera sig som arbetslösa i stället för att utträda ur arbetskraften (se även 5.2).

Att de schweiziska kvinnorna lämnade arbetskraften i större utsträckning under lågkonjunkturen vid 70-talets mitt än under recessionen i början av 80-talet har sannolikt flera förklaringar.

Förmodligen hade relativt få kvinnor en arbetslöshetsförsäkring före obligatoriets införande 1977. Även sociala faktorer kan ha inverkat. Synen på kvinnans ställning i samhället är mera konservativ än i Sverige. Som exempel kan nämnas att det var först 1971 som de schweiziska kvinnorna erhöll rösträtt. Fler schweizare än svenskar anser sannolikt att den gifta kvinnan bör stanna i hemmet. Samtidigt håller de gamla föreställningarna på att luckras upp. Det skulle innebära att inte endast den utländska arbetskraften utan även kvinnorna i framtiden kommer att uppvisa ett mera "normalt" arbetsmarknadsbeteende.

5.4 Arbetsmarknadsparterna och lönebildningen

De institutionella förhållandena på den schweiziska arbetsmarknaden är mycket olika de som råder i Sverige. Fackföreningsrörelsen är relativt svag (se 3.4). Dels är dess organisationsgrad låg, dels är den relativt splittrad. Organisationsgraden för hela arbetsmarknaden utgör cirka 35 procent jämfört med drygt 80 procent för Sverige (se 3.4). Variationerna mellan olika sektorer och olika kategorier av arbetstagare är dock stor. Organisationsgraden ligger under genomsnittet för de privata tjänstemännen, över genomsnittet för den offentliga sektorn och i stort sett lika med genomsnittet inom industrin. I det sistnämnda fallet uppvisar byggnadsindustrin en relativt hög organisationsgrad, medan den är mycket låg i textil- och beklädnadsindustrin samt turistnäringen. Även inom vissa industribranscher, som tex verkstadsindustrin, är variationerna stora. Ser man på olika arbetstagarkategorier kan man konstatera att kvinnor och utlänningar har relativt låg organisationsgrad. (Arbetsgivarnas organisationsgrad är något högre än fackföreningarnas om man beaktar hur många anställda som arbetar för organiserade arbetsgivare.) Vad splittringen beträffar konstaterades redan i 3.4 att det existerar flera konkurrerande fackförbund som organiserar arbetare.¹²

Lönebildningen är jämfört med Sverige starkt decentraliserad.

¹² Schweizerischer Gewerkschaftsbund (SGB) är störst och hade 1983 drygt 450 000 medlemmar. Christlich-Nationales Gewerkschaftsbund (CNG) hade cirka 110 000 medlemmar och Landesverband Freier Schweizer Arbeitnehmer cirka 23 000 medlemmar. Medan CNG är konfessionell är den sistnämnda organisationen liberal. SGB står som tidigare nämnts nära socialdemokraterna.

Löneförhandlingar mellan de centrala arbetsgivar- och fackföreningsorganisationerna förekommer inte. Dessa kan ses som intressegrupper, som huvudsakligen tillvaratar sina medlemmars intressen på det politiska planet. Lönerna bestäms genom kollektivavtal på bransch-, regional- eller företagsnivå. Flera olika avtalsmodeller förekommer. En modell innebär att övergripande avtal, som täcker principiella frågor och förhandlingsprocedurer, sluts på branschnivå medan lönerna bestäms genom förhandlingar på företagsnivå. I det senare fallet förhandlar arbetsgivaren med ett arbetarråd, där även icke fackligt anslutna kan delta. En sådan ordning gäller inom verkstadsindustrin. I andra fall förekommer det också att lönerna bestäms på branschnivå. Inom stora delar av tjänstesektorn är kollektivavtalen tvärtom helt begränsade till företagsnivån. Avtalsperioderna är som regel längre än i Sverige. Sålunda är 3-årsavtal inte ovanliga. Vidare reglerar de endast minimilöner. Dessutom stadgas hur arbetstagarna skall kompenseras för inflationen. Indexering av lönerna är dock sällsynt. Inkomstpolitiska ingrepp lyser med sin frånvaro.

Fredsplikten är karakteristisk för den schweiziska arbetsmarknaden. 1937 slöts ett första fredsavtal mellan arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna inom verkstadsindustrin.¹³ Detta avtal fick på grund av verkstadsindustrins dominerande ställning inom schweiziskt näringsliv en betydelse som kan jämföras med Saltsjöbadsavtalet i Sverige. Fredsavtal som utesluter strejker, lockouter och andra konfliktåtgärder har spritt sig över den schweiziska arbetsmarknaden. Eftersom de schweiziska kollektivavtalen förnyas innan de utlöper, förhindras konflikter i mycket stor utsträckning. En internationell jämförelse visar att antalet förlorade arbetsdagar på grund av arbetskonflikter är mycket lågt i Schweiz. Av en jämförelse, som redovisades av OECD (1985) och som omfattar åtta olika länder¹⁴ under perioden 1975–1984, framgår att Schweiz har det i särklass lägsta antalet konflikt dagar bland de jämförda länderna. Under denna tid förlorade landet i genomsnitt två arbetsdagar per år räknat per 1000-tal anställda. Motsvarande siffra för Sverige, som också låg relativt lågt, var 151

¹³ "Schweizerischer Metall- und Uhrenarbeitnehmerverband" (SMUV), som är det största branschförbundet inom SGB och "Arbeitgeberverband Schweizerischer Maschinen- und Metallindustrieller" (ASM).

¹⁴ Förutom Schweiz, även Frankrike, Italien, Japan, Sverige, Storbritannien, USA och Västtyskland.

arbetsdagar eller – om man utesluter det stora konfliktåret 1980 – 27 arbetsdagar.¹⁵

Arbetstiderna är relativt långa i Schweiz. I dag är arbetstiden i flertalet branscher maximerad till 45 timmar efter lagstiftning på förbunds nivå. Inom vissa branscher har arbetsmarknadsparterna förhandlat sig fram till kortare arbetstider. Som regel överstiger de faktiska arbetstiderna dem som är aktuella i Sverige. När det gäller övriga arbetsvillkor kan noteras att medbestämmandet är mindre utvecklat än i Sverige och att schweiziska arbetstagare har ett svagare uppsägningsskydd än sina svenska kollegor.

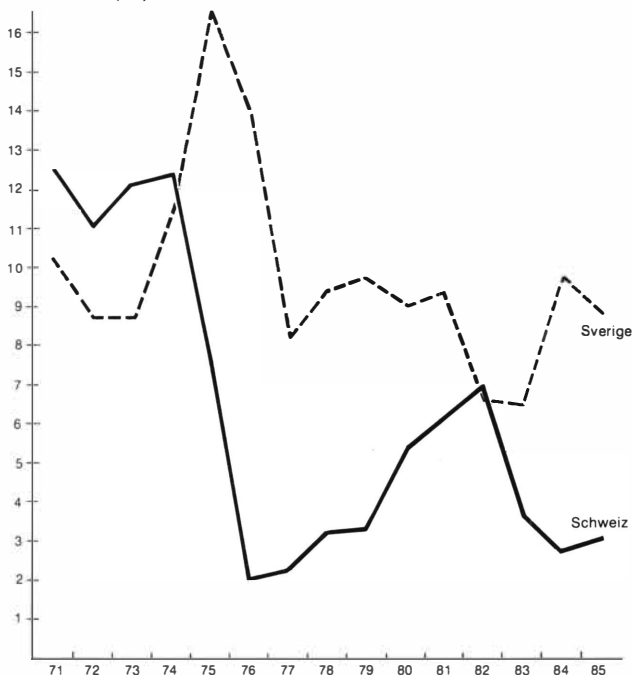
Lönestrukturen är mera differentierad i Schweiz än i Sverige. Mot bakgrund av den decentraliserade lönebildningen är detta knappast förvånansvärt. Solidarisk lönepolitik är också ett närmast okänt begrepp i Schweiz. Jämför man lönerna mellan olika industribranscher förefaller skillnaderna mellan de båda länderna ändå vara ganska små i detta avseende. I en undersökning som utförts av Lennart Jonsson (och som redovisas i Hans Tson Söderström, 1986) beskrivs lönespridningen för industriarbetare mellan olika branscher för åren 1972, 1977 och 1982 i 14 olika länder.¹⁶ Jämförelsen visar att lönespridningen är lägre i de europeiska länderna än i Japan, Kanada och USA och att såväl Schweiz som Sverige ligger under det europeiska genomsnittet. I själva verket är det dessa båda länder som hade den lägsta lönespridningen i den studerade gruppen. I motsats till Sverige var tendensen dock stigande i Schweiz. Den relativt begränsade skillnaden i lönespridning som konstaterats i ovannämnda undersökning är överraskande. Den stora schweiziska arbetskraftsimporten borde rimligen ha lett till en större lönespridning, eftersom den utländska arbetskraften har varit relativt okvalificerad samtidigt som dess fördelning på olika branscher varit ganska ojämn.

Den nominella löneökningen har varit förhållandevis låg i Schweiz. Jämför man löneökningarna i Schweiz och Sverige kan man konstatera att de nominella lönerna under perioden 1970–85 steg med i genomsnitt 6,2 procent per år i Schweiz jämfört med 9,8 procent för Sverige. Däremot ökade reallönerna kraftigare i Schweiz: i genomsnitt 1,5 procent per år mot 0,6 procent för

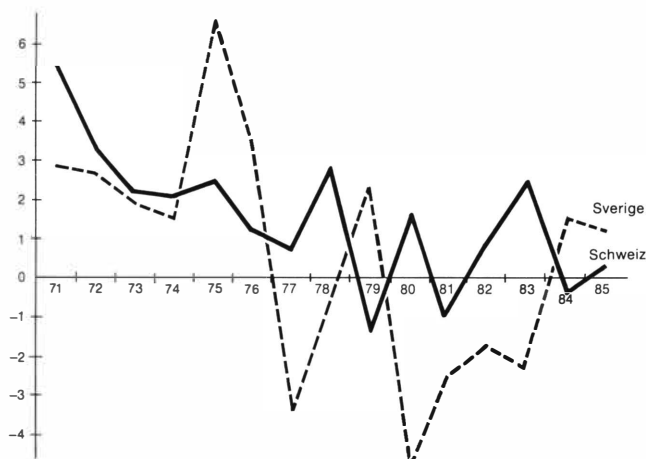
¹⁵ Uppgift för 1984 saknas för Sveriges del.

¹⁶ Det rör sig här om de tidigare jämförda OECD-länderna exkl Australien och Nederländerna. (Jämförelsen är baserad på ovägda variationskoefficienter.)

Figur 5:5a Förändringar i nominallönen i Schweiz och Sverige 1970–1985 (%).

Figur 5:5b Förändringar i reallönen i Schweiz och Sverige 1970–1985 (%).

Källa: Egna beräkningar baserade på Konjunkturläget (1987) och Die Volkswirtschaft (Juni 1986).

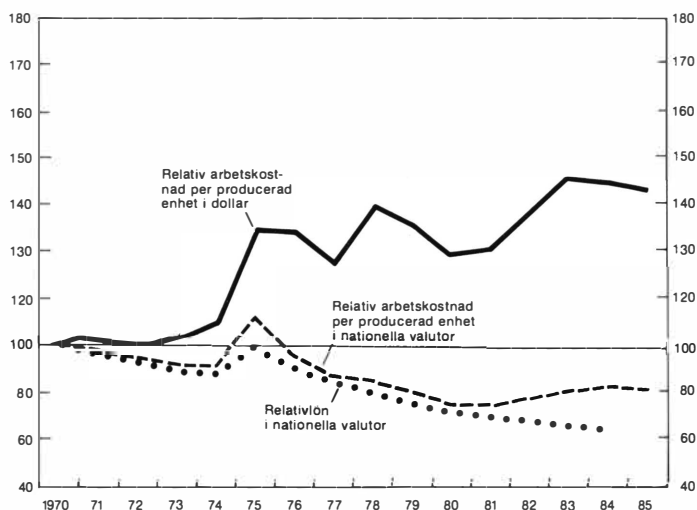
Sverige. Figur 5:5 visar att både den nominella och reala löneökningen låg högre i Schweiz än i Sverige 1970–74. Under de följande åren var dock de nominella ökningarna mindre i Schweiz (med undantag av 1982). Medan reallönerna minskade i Sverige 1976–78 och 1979–83 var det endast tre olika år som detta inträffade i Schweiz och då var minskningarna relativt måttliga.

De måttliga nominella löneökningarna förbättrade den schweiziska konkurrenskraften på utlandsmarknaderna under den aktuella perioden. Som framgår av figur 5:6 sjönk relativlönen (uttryckt i nationella valutor) i Schweiz mellan 1970 och 1984. Hur den kortsiktiga konkurrenskraften utvecklas beror emellertid också på utvecklingen av arbetsproduktiviteten, de sociala avgifterna och växelkurserna. Arbetsproduktiviteten och de sociala avgifterna beaktas när man beräknar arbetskostnaderna per producerad enhet. Även denna storhet utvecklades på ett för Schweiz förmånligt sätt (om den uttrycks i nationella valutor) under den aktuella perioden. Däremot försämrades den schweiziska konkurrenskraften påtagligt om man uttrycker arbetskostnaderna per producerad enhet i dollar (vilket är det mest relevanta måttet), vilket naturligtvis beror på den kraftiga apprecieringen under den aktuella perioden (se även figur 2:1).

Vilken betydelse har lönebildningen haft för den låga schweiziska arbetslösheten? Svaret på denna fråga beror inte minst på löneflexibiliteten, dvs på hur känsliga nominal- och reallönerna är med avseende på arbetsmarknadsläget. Det har gjorts ett par internationella jämförelser på detta område. Resultaten är för Schweiz vidkommande inte entydiga. I en undersökning av Dennis Grubb, Richard Jackman och Richard Layard (1983), där 19 olika OECD-länder jämförs under perioden 1960–80, konstateras att Schweiz uppvisade den högsta nominal- respektive reallöneflexibiliteten bland de studerade länderna. En studie som utförts av David Coe (1985), omfattande ett antal olika OECD-länder (ej Sverige) och som är baserad på data för perioden 1965–83, visar dock på en relativt låg löneflexibilitet i Schweiz. Sålunda reagerade nominallönerna, enligt denna studie, relativt trögt på en minskning i efterfrågan på arbetsmarknaden och även reallönerna var relativt stela. Däremot anslöt sig nominallöneökningarna förhållandevis väl till förändringar i arbetsproduktiviteten.

När det gäller relativlönernas flexibilitet (med avseende på

Figur 5:6 Utvecklingen av de relativa lönekostnaderna (i nationella valutor) och arbetskraftskostnaderna (i nationella valutor respektive dollar) i Schweiz 1970–1985.

Källa: OECD (1985).

olika branscher) saknas jämförande studier. Den decentraliserade lönebildningen borde i och för sig borge för flexibla relativlöner. Samtidigt har det emellertid redan konstaterats att lönespridningen i Schweiz är relativt liten. Jean-Pierre Danthine & Jean-Christian Lambelet (1987) hävdar emellertid (med bräckligt empiriskt stöd) att de förändringar i näringsstrukturen som inträffat sedan 1974 knappast hade kunnat inträffa om inte relativlönerna varit mycket flexibla. De menar att detta förhållande haft stor betydelse när det gäller att hålla den schweiziska arbetslösheten på en låg nivå.

Sammanfattningsvis tycks lönebildningen i Schweiz ha fungerat väl – åtminstone sedan början av 70-talet – i så måtto att de nominella löneökningarna har varit måttliga samtidigt som reallönerna ökat förhållandevis kraftigt. Den har vidare befrämjat den schweiziska industrins konkurrensförmåga. Det är inte omöjligt att lönebildningen därmed har bidragit till att hålla arbetslösheten på en låg nivå.

Denna förmånliga utveckling beror på flera olika faktorer. Den

decentraliserade lönebildningen kan vara en orsak. Även om en sådan lönebildningsmodell skulle medföra en bättre anpassning till marknadskrafterna är det dock knappast givet att den skulle leda till låga nominella löneökningar. Här har snarare fackföreningarnas relativt svaga ställning spelat in. Invandringen har säkerligen också varit av stor betydelse. Den bör rimligen haft en återhållande effekt på löneökningarna. En annan faktor av betydelse är att den offentliga sektorn ännu är tämligen liten i Schweiz. Sådana spänningar mellan privat och offentlig sektor som på senare tid verkat lönedrivande i Sverige har knappast haft så stor betydelse i Schweiz. Mycket viktiga förklaringar är naturligtvis också det låga skattetrycket och de låga inflationsförväntningarna.

5.5 Den schweiziska arbetsmarknadspolitiken

En starkt bidragande orsak till att den svenska arbetslösheten kunnat hållas på en relativt låg nivå under efterkrigstiden är den svenska arbetsmarknadspolitiken. Det har skett på flera olika sätt. Sålunda ingår inte de personer som är föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder, som tex arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbete, i de arbetslöshetssiffror som redovisats i tidigare kapitel. 1984 rörde det sig om ungefär lika många som de öppet arbetslösa. Vidare har arbetsmarknadspolitiken rimligen haft en rent förebyggande negativ effekt på arbetslösheten.

Medan den svenska arbetsmarknadspolitiken åtminstone sedan 60-talet i huvudsak varit inriktad på åtgärder som stimulerat rörligheten på arbetsmarknaden, är det i Schweiz på detta område framför allt invandringspolitiken och lärlingsutbildningen som bidragit till att hålla arbetslösheten nere. När det gäller den typ av arbetsmarknadspolitik som brukar förknippas med den "svenska modellen" har den schweiziska ambitionsnivån varit påtagligt lägre, även om intresset för denna typ av åtgärder har ökat på senare tid. Det är ganska svårt att få en uppfattning om hur stor del av den schweiziska arbetskraften som berörs av tex arbetsmarknadsutbildning och beredskapsåtgärder. Omfattningen är dock betydligt mindre än i Sverige.

De schweiziska arbetsförmedlingarna har berörts tidigare i detta kapitel. Av 5.2 framgår sålunda att det föreligger en stark koppling mellan arbetslöshetsförsäkringen och förmedlingssyste-

met i så måtto att registrering hos en arbetsförmedling utgör en förutsättning för att arbetslöshetsunderstöd skall kunna utnyttjas. Här skall emellertid den direkt förmedlande verksamheten behandlas. Kantonerna har från början haft det primära ansvaret men de delegerade uppgiften i stor utsträckning till kommunerna. Arbetsförmedlingarna hade fram till mitten av 70-talet mycket liten betydelse. I samband med konjunkturedgången vid 70-talets mitt ökade efterfrågan på förmedlingstjänster kraftigt. Det visade sig då att förmedlingsapparaten var underdimensionerad. Förmedlarna besatt inte alltid adekvat utbildning och framför allt blev koordinationsproblemen mellan olika kantoner och kommuner svårbemästrade. Koordinationsproblemet underlättades inte av att det existerar privata arbetsförmedlingar vid sidan av de offentliga. En viss utbyggnad har emellertid ägt rum sedan dess. Flera kantoner har under 80-talet satsat på att bygga ut ett datorbaserat förmedlingssystem.

Den lag om arbetslöshetsförsäkring som tillkom 1984 definierar olika sk preventiva åtgärder. Det rör sig om olika slag av arbetsmarknadsutbildning, stimulanser till geografisk rörlighet, beredskapsarbeten etc. Sådana åtgärder kan finansieras över arbetslöshetsförsäkringen med subventioner från förbundet. Omfattningen av dessa verksamheter har ökat kraftigt sedan den nya lagen kom till.

6 *Strukturomvandlingen i den schweiziska ekonomin*

6.1 Introduktion

I detta kapitel skall jag försöka analysera de förändringar, som skett på huvudnärings- och branschnivå, med tonvikt på den industriella utvecklingen. Det blir i detta fall nödvändigt att gå längre tillbaka i tiden än till början av 50-talet för att kunna ge en bakgrund till den näringsstruktur som i dag är för handen. Jag vill redan här påpeka att den finansiella sektorn kommer att behandlas mera utförligt i det följande kapitlet.

I avsnitt 6.2 beskrivs industrialiseringsprocessen i Schweiz före det andra världskriget. Avsnitt 6.3 ägnas åt strukturomvandlingen i det schweiziska näringslivet sedan 50-talets början. I avsnitt 6.4 behandlas den schweiziska näringspolitiken och dess betydelse för strukturomvandlingen.

6.2 Den schweiziska vägen till välstånd

Det kan te sig märkligt att Schweiz, som – med undantag av vattenkraften – egentligen inte har några naturtillgångar och som inte har någon egen havskust, har utvecklats till ett av världens rikaste länder. I Sverige spelade våra naturtillgångar en avgörande roll när den industrialiseringsprocess kom igång, som utgör en förutsättning för den materiella välfärd som vi åtnjuter i dag. Det var industrialiseringen i andra länder som kring 1870 ledde till ökad efterfrågan på svenska råvaror som järn och trä. Strax därefter inträffade tekniska förändringar, som möjliggjorde ett mera effektivt utnyttjande än tidigare av de svenska naturtillgångarna och som gav kraftig stimulans såväl till den utländska efterfrågan på svenska råvaror och halvfabrikat, tex järnmalm, som till den inhemska tillverkningen, tex i massa- och stålindustrin. På några få årtionden marscherade Sverige in i industrisamhället och denna

utveckling skulle sannolikt ha gått långsammare utan våra naturtillgångar.

Det industriella genombrottet i Schweiz kom betydligt tidigare än i Sverige, och de grundläggande förutsättningarna för detta genombrott var ganska annorlunda. Jag skall här ta upp ett par av de viktigaste. Även den som endast har rudimentära kunskaper om Schweiz geografi torde ha viss förståelse för att jordbruksnäringens förutsättningar inte är de allra bästa – särskilt inte när det gäller spannmålsodling. Ganska tidigt skedde en viss specialisering på boskapsskötsel med särskild inriktning på mjölkprodukter. En stor del av landsbygdsbefolkningen hade bisysslor av olika slag. Det rörde sig här om tillverkning i hantverksmässiga former, som så småningom utvecklade sig till en omfattande hemindustri. Såväl den industriella produktionen av klockor som textilier började på detta sätt.

Samtidigt utvecklades en betydande transithandel över det schweiziska territoriet. Det var en följd av landets strategiska läge. Inte minst ledde viktiga handelsvägar över alppassen. Efter hand började schweizarna själva att engagera sig i handeln, och en betydande kompetens utvecklades på detta område. Under många år hade Schweiz också en omfattande export av legosoldater – inte minst till Frankrike. Denna export bidrog till att ge schweizarna en kosmopolitisk inriktning. Många unga män skaffade sig på detta sätt erfarenheter och kontakter i andra länder, och så småningom följde handelsverksamhet i spåren. Handelns utveckling utgjorde en förutsättning för den specialisering inom jordbruket som berördes ovan, och den schweiziska kommersiella kompetensen gjorde det lättare att finna marknader för hemindustrins produkter.

Det fanns sålunda vid 1800-talets början en viss industriell tradition i Schweiz. Framför allt gällde detta textil- och urindustrin. Samtidigt skapade den industriella revolutionen i England nya förutsättningar för industriell tillverkning. Redan 1801 installerades den första mekaniska spinnmaskinen i Schweiz, och den följdes snabbt av flera. Några årtionden senare var Schweiz sannolikt det näst England mest industrialiserade landet i Europa. Industrialiseringen var emellertid koncentrerad till textilindustrin – framför allt bomullsspinnerierna. Inom urindustrin kunde inte något motsvarande tekniskt genombrott noteras. De tidigare omtalade kommersiella kanalerna fick stor betydelse för indu-

strins utveckling. En mycket stor del av produktionen exporterades, vilket delvis också var en följd av de handelshinder som existerade mellan de olika kantonerna före den schweiziska förbundsstatens tillkomst.

Ett annat karakteristiskt drag i den schweiziska industrialiseringsprocessen var att den i stor utsträckning var baserad på vattenkraft i stället för – som i England – ångkraft. Det berodde självfallet på att vattenkraft på grund av den rikliga tillgången var betydligt billigare än kol i Schweiz. En konsekvens härav var att industrialiseringen i relativt stor utsträckning ägde rum utanför städerna. Härtill bidrog emellertid också att städerna på grund av skrånas starka ställning representerade en tämligen industrifientlig miljö och de starka hemindustriella traditionerna på landsbygden. Schweiz fick på detta sätt en förhållandevis decentraliserad lokalisering av industrin – ett mönster som stått sig till våra dagar.

När den svenska industrialiseringsprocessen inleddes i början av 1870-talet hade Schweiz redan en ganska stor industrisektor. Textilindustrin, med bomulls-, siden- och broderitillverkning, dominerade. Efterfrågan på schweiziska klockor hade ökat betydligt vid århundradets mitt, men den tekniska utvecklingen i denna bransch var fortfarande långsam. Det dröjde inte lång tid efter mekaniseringen av textilindustrin förrän schweizarna hade börjat tillverka sina egna textilmaskiner. Vattenkraftens utveckling ledde till egen framställning av turbiner, och så småningom hade en inte obetydlig verkstadsindustri vuxit fram. Industriell tillverkning av choklad, baserad på den schweiziska mjölken, hade också kommit i gång. Mekaniseringen inom industrin blev allt mer omfattande, och hemindustrin var kraftigt på retur. Det regionala mönstret var emellertid ganska ojämnt. Textilindustrin var främst lokaliserad till kantonerna Appenzell, Glarus, St Gallen och Zürich, urindustrin till kantonerna i Jurabergen och chokladindustrin till trakterna kring Genève sjön. Det var de tysktalande och – framför allt – de protestantiska delarna av landet som industrialiserades snabbast.

Sysselsättningsmässigt var industrin ännu inte den dominerande sektorn. Jordbruket sysselsatte fortfarande nära hälften av arbetskraften. På tjänstesidan hade de kommersiella traditionerna vida-reutvecklats samtidigt som Schweiz började bli ett stort turistland. Redan i slutet av 1700-talet hade engelska turister börjat besöka de schweiziska alperna, och under 1800-talet fick den

internationella turismen ett starkt uppsving. På 1840-talet kom den första Baedekerguiden över Schweiz, vilket bidrog till att göra de schweiziska turistorterna kända ute i världen.

Stor betydelse hade tillkomsten av förbundsstaten 1848, som snabbt ledde till en definitiv avveckling av de handelshinder som fanns mellan kantonerna. Förbundsstatens tillkomst medförde också att järnvägsbyggandet tog fart, och under de närmaste decennierna började ett schweiziskt järnvägsnät att ta form. Även på utbildningssidan gjordes stora satsningar.

Schweiz var vid första världskrigets utbrott ett tämligen välmående land. Industrin hade ytterligare utvecklats och diversifierats. Samtidigt som framför allt verkstadsindustrin noterat nya framgångar hade textilindustrin – som fortfarande dominerade – gett draghjälp åt den kemiska industri, specialiserad på tillverkning av syntetiska färger, som vuxit fram i Basel. Vidare hade vattenkraften börjat utnyttjas för produktion av aluminium. Schweizarna var inte endast framgångsrika på det industriella området. Turismen blomstrade och ett välutvecklat bank- och försäkringssystem hade vuxit fram.

Tiden från det första världskrigets utbrott fram till 1950 var emellertid också i Schweiz problemfylld. Jordbruket fick – liksom i Sverige – stora problem under mellankrigsåren. Den starkt exportinriktade textilindustrin drabbades hårt av första världskriget och – när det gäller broderitillverkningen som under de föregående decennierna noterat stora framgångar – av de förändringar i modet som inträffade i början av denna period. Turismen led svåra avbräck under de båda världskrigen och 30-talsdepressionen. Under 30-talet upplevde också urindustrin en svår kris. Sett över hela perioden gick jordbruket och textilindustrin tillbaka, medan verkstadsindustrin och den kemiska industrin expanderade.

6.3 Strukturuomvandlingen 1950–1985

6.3.1 *Strukturuomvandlingen mellan huvudnäringarna*

I början på 50-talet var, som tabell 6:1 visar, industrin den klart dominerande huvudnäringen i den schweiziska ekonomin. Den svarade 1950 för drygt 40 procent av de yrkesverksamma, medan jordbrukssektorns andel hade sjunkit till något över 20 procent. Under perioden fram till 1985 blev det – som framgår av tabell

Tabell 6:1 *Huvudnäringarnas andelar av de yrkesverksamma 1950–85 (%)*.

	1950	1960	1970	1985
Jordbruket	21,4	14,5	8,5	6,6
Industrin	41,7	46,4	46,2	37,9
Tjänster	<u>36,9</u>	<u>39,1</u>	<u>45,3</u>	<u>55,5</u>
	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: Schweizerische Bankgesellschaft (1987).

6:1 – fortsatt kraftiga förändringar i näringsstrukturen. Industrins andel fortsatte att öka fram till början av 60-talet för att sedan falla. På 70-talet var tillbakagången ganska kraftig. Jordbrukssektorns kräftgång fortsatte, och 1985 understeg dess andel av de yrkesverksamma 7 procent. Samtidigt hade tjänstesektorn under hela perioden successivt ökat sin andel, och under 70-talet blev denna andel större än industrisektorns.

Strukturomvandlingen var på denna nivå ganska likartad den som ägde rum i Sverige. Även hos oss ökade industrisektorns andel av de yrkesverksamma för att sedan gå tillbaka, samtidigt som jordbrukssektorns successivt krympte och tjänstesektorns successivt växte fram till 80-talets mitt. Som tabell 6:2 visar fanns det dock vissa olikheter. Åtminstone fr o m 1970 var industrisektorns andel betydligt större och tjänstesektorns andel betydligt mindre i Schweiz än i Sverige.

Av tabell 6:2 framgår också att Schweiz 1970 kom på tredje plats bland de här studerade OECD-länderna när det gäller industrisektorns relativa storlek. Vidare framgår att motsvarande andel för Sverige låg under genomsnittet för de övriga studerade OECD-länderna. Man kan också konstatera att förändringarna i sektorsandelarna mellan 1970 och 1985 genomgående gick i samma riktning för de studerade länderna. Jordbruks- och industrisektorernas andelar minskade och tjänstesektorns ökade. Schweiz låg också det sistnämnda året på tredje plats med avseende på industrisektorns andel, medan motsvarande andel i Sverige fortfarande var relativt låg.

Det finns ingen anledning att kommentera de karakteristika för strukturomvandlingen som är gemensamma för de studerade länderna. Däremot kan det vara på sin plats att fråga varför den schweiziska industrisektorn är så mycket större i förhållande till

Tabell 6:2 *Fördelningen av yrkesverksamma på olika huvudnäringar i de viktigaste OECD-länderna 1970 och 1985 (%).*

	1970			1985		
	Jordbruket	Industrin	Tjänster	Jordbruket	Industrin	Tjänster
Australien	6,9	35,1	58,0	6,2	27,7	66,1
Belgien	4,8	44,7	50,5	2,9	29,7	67,4
Danmark	10,9 ¹	37,2 ¹	51,9 ¹	6,7	28,1	65,2
Finland	22,7	35,5	41,8	11,5	31,9	56,6
Frankrike	14,0	38,8	47,2	7,6	32,0	60,4
Italien	19,6	43,7	36,7	11,2	33,6	55,2
Japan	17,4	35,7	46,9	8,8	34,9	56,3
Kanada	7,7	31,4	60,9	5,2	25,5	69,3
Nederländerna	7,2	41,0	51,8	4,9	28,1	67,0
Norge	13,9	37,3	48,8	7,2	27,8	65,0
Schweiz	8,5	46,2	45,3	6,6	37,9	55,5
Storbritannien	2,9	46,6	50,5	2,6	32,4	65,0
Sverige	8,1	38,4	53,5	4,8	29,9	65,3
USA	4,4	(32,3) ²	(63,3) ²	3,1	28,0	68,9
Västtyskland	9,0	50,3	40,7	5,5	41,0	53,5
Österrike	<u>18,3</u>	<u>41,0</u>	<u>40,7</u>	<u>9,0</u>	<u>38,1</u>	<u>52,9</u>
Genomsnitt (exkl. Schweiz och Sverige)	11,4	39,3	49,3	6,6	31,3	62,1

¹ Siffrorna gäller 1971.

² Skattningar av OECD-sekretariatet.

Källa: Olika OECD Economic Surveys och Schweizerische Bankgesellschaft (1987).

tjänstesektorn än vad fallet är i Sverige. Det kan finnas ett samband mellan tjänstesektorns och den offentliga sektorns storlek. Som antyds i 4.2 kan den offentliga sektorn under vissa betingelser alstra en egen dynamik som driver fram en offentlig expansion, vilket i sin tur medför att hela tjänstesektorn blir större än vad den annars skulle ha blivit. En annan tänkbar – kompletterande – förklaring är att den relativt goda tillgången på arbetskraft i

Schweiz (på grund av den stora invandringen) underlättat överlevnaden för "marginella" konkurrensutsatta branscher respektive företag (se 2.2.2).

6.3.2 *Den schweiziska industrin och dess strukturomvandling*

I detta delavsnitt skall strukturomvandlingen studeras på en mera disaggregerad nivå. Intresset kommer här att koncentreras till den schweiziska industrin. Innan jag diskuterar strukturomvandlingen och dess orsaker inom denna huvudnäring, skall jag först behandla några karakteristika för den schweiziska industrisektorn.

En beskrivning av den schweiziska industristrukturen är något problematisk, särskilt om man önskar jämföra den med den svenska. För det första beräknas inte olika branschers förädlingsvärden varje år.¹ För det andra avviker den schweiziska branschindelningen från den svenska. Jag har försökt underlätta en "översättning" genom att i tabell 6:3 ange de SNI-nummer som de schweiziska branscherna motsvarar.²

Även om såväl Schweiz som Sverige är industriellt mycket utvecklade, är industrins inriktning ganska olika. Som framhölls i 6.2 fick svenska råvaror som järn och trä från början stor betydelse för vår industrialisering, och en stor del av industrin kom att baseras på förädling av dessa råvaror. I Schweiz har gruvnäringen samt järn- och stålindustrin inte haft samma betydelse som i Sverige, och motsvarande gäller också tillverkningen av massa och papper. Däremot har Schweiz en inte obetydlig trävaruindustri. Båda länderna har en stark verkstadsindustri, som dock är relativt större i Sverige. Hos oss har denna bransch sin tyngdpunkt i transportmedelsindustrin, som i Schweiz är relativt svag. I stället

¹ Eftersom det inte föreligger sådana siffror för 1973 utgör år 1970 gränsen mellan de båda delperioderna i detta avsnitt.

² De viktigaste skillnaderna är följande. Den kemiska industrin (SNI 35) är uppdelad i kemisk industri (SNI 3511, 3512 och 352) respektive plastindustri (SNI 323, 3513, 353 och 354). Till den senare branschen räknas plast-, läder- och gummiindustri. Metallindustrin inkluderar förutom SNI 37 även delar av verkstadsindustrin (enligt vår benämning), nämligen SNI 381. Det som här kallas "verkstadsindustri" omfattar övriga delar av denna bransch: maskin-, elektro-, transportmedels- samt instrument-, foto- och optikindustri. Urindustrin (SNI 3853) har emellertid brutits ut och utgör en särskild bransch tillsammans med bijouteriindustri (SNI 3901). Övriga delar av SNI 39 har hänförs till trävaruindustri (SNI 33).

Tabell 6:3 *Andel av antalet yrkesverksamma 1950, 1970 och 1985 samt tillväxt i realt förädlingsvärde 1950–1970 samt 1970–1985 för olika industribranscher (%)*.

	Andel av antalet yrkesverksamma			Tillväxt i realt förädlingsvärde	
	1950	1970	1985	1950–70	1970–85
Gruvor och mineralbrott (SNI 2)	0,7	0,5	0,4	4,7	–1,9
Livsmedelsindustri (SNI 31)	10,3	8,5	9,0	4,9	0,6
Textilindustri (SNI 321)	8,1	4,7	3,1	0,9	0,4
Beklädnadsindustri (SNI 322 och 324)	10,4	5,7	3,3	3,0	–1,2
Trävaruindustri (SNI 33 och SNI 39 utom SNI 3901)	6,4	6,4	6,7	2,3	–0,5
Pappersindustri (SNI 341)	1,6	1,4	1,5	4,0	–0,6
Grafisk industri (SNI 342)	3,8	4,5	5,0	6,9	0,4
Kemisk industri (SNI 3511, 3512 och 352)	3,4	4,9	5,9	6,7	2,7
Plastindustri (SNI 323, 3513, 353 och 354)	1,3	1,8	2,0	7,8	2,8
Jord- och stenvaruindustri (SNI 36)	2,4	2,2	2,0	4,6	–2,1
Metallindustri (SNI 37 och 381)	10,4	13,5	15,5	4,3	–0,3
Verkstadsindustri (SNI 382, 383, 384 och 385) (exkl. 3853)	15,2	20,0	21,0	5,1	–0,7
Urindustri (SNI 3853 och 3901)	7,1	6,7	3,5	5,2	–4,6
El-, gas-, värme- och vattenverk (SNI 4)	1,6	1,7	2,5	5,0	1,7
Byggnadsindustri (SNI 5)	17,4	17,5	18,6	4,9	0
Totalt (avrundat)	100,0	100,0	100,0		

Källa: Bundesamt für Statistik (andel av antalet yrkesverksamma) respektive St Galler Zentrum für Zukunftsforschung (tillväxt i realt förädlingsvärde) – i båda fallen återgivet i Schweizerische Bankgesellschaft (1987).

är den schweiziska livsmedels-, textil-, beklädnads- och den kemiska industrin relativt större. Urindustrin är en bransch som man speciellt förknippar med Schweiz. Mot denna bakgrund ter sig dess andelar av antalet yrkesverksamma överraskande liten. Branschens betydelse i utrikeshandeln är emellertid större.

Trots att det finns en stark tradition av småföretagande i Schweiz domineras den schweiziska industrin – liksom den svenska – av ett relativt fåtal företag. Enligt Peter Katzenstein (1984) skulle de 50 största företagen svara för över hälften av den totala (inhemska och utländska) produktionen. Detta är knappast märkligt. I små öppna ekonomier måste de företag som konkurrerar på världsmarknaderna ofta vara mycket stora i förhållande till resten av ekonomin för att kunna utnyttja de existerande stor-driftsfördelarna. Fusionen mellan ASEA och det schweiziska företaget Brown Boveri illustrerar detta resonemang mycket tydligt.

De största schweiziska företagen återfinns i livsmedelsindustrin, den kemiska industrin samt metall- och verkstadsindustrin. Det allra största företaget tillhör livsmedelsindustrin. Nestlé, som inledningsvis utvecklades med förädlade mjölkprodukter (konserverad mjölk och choklad) som bas, är i dag ett av Europas allra största företag. Företaget har ett mycket brett produktionsprogram – framför allt på livsmedelssidan. I koncernen ingår bla Findus, som tidigare var ett dotterbolag till Marabou.

Den kemiska industrin domineras av tre stora företag: Ciba Geigy, Hoffman LaRoche och Sandoz. Det förstnämnda företaget, som är en produkt av en år 1970 genomförd fusion, är i dag omsättningsmässigt Schweiz' näst största företag. Liksom hos Sandoz utgjorde syntetiska färger den ursprungliga basen för utvecklingen. (Sandoz har även diversifierat till livsmedelsindustrin och äger i dag Wasabröd.) Hoffman LaRoche är starkare koncentrerat på läkemedel. Samtliga tre företag hör emellertid till de ledande läkemedelsföretagen i världen.

I metall- och verkstadsindustrin finner man ett flertal storföretag. Störst är Brown Boveri (ingår idag i ASEA Brown Boveri, ABB), som främst är inriktat på elektroteknik. Alusuisse är en av världens ledande aluminiumproducenter. Andra stora företag är Sulzer (bla dieselmotorer och maskiner av olika slag), Oerlikon Bührle (bla krigsmateriel), Georg Fischer (götprodukter och maskiner), Schindler (bla hissar och rulltrappor) och Landis & Gyr (mätinstrument).

Inom övriga branscher märks byggnadsmaterialföretaget Holderbank. I textil- och beklädnadsindustrin samt inom urindustrin hittar man få verkligt stora företag. Några undantag är den internationellt kände skottillverkaren Bally och det urtillverkande företaget SMH (Schweizerische Gesellschaft für Mikroelektronik und Uhrenindustrie AG). Det sistnämnda företaget uppkom när de två största tillverkarna, ASUAG (Allgemeine Schweizerische Uhrenindustrie AG) – som dominerade komponenttillverkningen – och SSIH (Société Suisse Horlogère) – med de välkända märkena Omega och Tissot på sitt program – fusionerade för några år sedan.

Det är vanskligt att få en uppfattning om den roll som ägarfunktionen spelar för den industriella utvecklingen i Schweiz. Ägandeförhållandena är inte lika uppmärksammade som i Sverige. Det förefaller som om ägarstyrningen av de schweiziska storföretagen många gånger är relativt begränsad. Det schweiziska näringslivet domineras inte på samma sätt som det svenska av ett fåtal intressesfärer. Familjen Schmidheiny utgör i detta avseende ett undantag. Denna familj kontrollerar Holderbank och har stora intressen i flera andra företag, bl a Brown Boveri. De schweiziska storbankerna (se 7.2.2) utövar sannolikt ett stort – men svårsmåbart – inflytande i industrin.

Den schweiziska industrin är starkt internationaliserad. Inte minst gäller detta storföretagen. De 15 största hade 1980 3/4 av sina anställda i utlandet, varav 1/5 var verksamma i utvecklingsländer. Av en total sysselsättning på 153 000 sysselsatte tex Nestlé endast 7 400 i Schweiz.³ Andelen sysselsatta i utlandet uppvisade åtminstone under 70-talet en stigande tendens. Mer än 2/3 av de 15 företagens investeringar var förlagda till utlandet, och också här kan man konstatera att denna andel ökade under 70-talet. Även forskning och utveckling (FoU) skedde i tämligen stor utsträckning utanför Schweiz. De tre stora kemiföretagen satsade cirka 40 procent av sin forskningsbudget i utlandet. Trots att många av de svenska storföretagen har en mycket internationell inriktning, är den schweiziska industrins internationaliseringsgrad minst lika hög. 1983 hade de 15 största svenska multinationella företagen något under hälften av sina anställda i utlandet (jämfört med 3/4 för Schweiz enligt ovan).⁴

³ Siffrorna är hämtade från Silvio Borner et al (1985).

⁴ Egna beräkningar baserade på Jan-Erik Vahlne (1985).

Den schweiziska industrin satsar – liksom den svenska – relativt mycket resurser på FoU. 1983 uppgick FoU-kostnaderna (för hela ekonomin) till 2,3 procent av den schweiziska nationalprodukten, medan motsvarande siffra för Sverige var 2,6 procent.⁵ Det innebär att de båda länderna i detta avseende tillhör den absoluta tätgruppen bland OECD-länderna. I såväl Schweiz som Sverige är FoU-insatserna i industrin starkt koncentrerade till de större företagen respektive till den kemiska industrin och verkstadsindustrin. Dessa båda branscher svarade 1983 för nästan 97 procent av de schweiziska FoU-insatserna i industrin, varav den omsättningsmässigt betydligt mindre kemiska industrin stod för den klart största delen. Denna industris relativa storlek torde vara en viktig förklaringsfaktor till att FoU-kostnaderna är förhållandevis stora i relation till BNP. I förhållande till omsättningen utgjorde FoU-kostnaderna 14,5 procent för den kemiska industrin och 6,7 procent för verkstadsindustrin, medan urindustrin låg klart lägre (3,0 procent).

Låt mig nu gå över till strukturomvandlingen. Man kan då med utgångspunkt från tabell 6:3 konstatera att framför allt följande branscher successivt ökat sina andelar av antalet yrkesverksamma mellan 1950 och 1985:

- grafisk industri
- plastindustri
- kemisk industri
- metallindustri
- verkstadsindustri.

Av dessa branscher är det endast den kemiska industrin och plastindustrin som genomgående uppvisar en hög tillväxt i det reala förädlingsvärdet. För metall- och verkstadsindustrin förbyttes en tämligen hög tillväxt mellan 1950 och 1970 i en negativ utveckling mellan 1970 och 1985. (Tillväxten var i samtliga branscher lägre under den senare delperioden.)

Vidare kan man konstatera att beklädnads- och textilindustrin fått se sina andelar av antalet yrkesverksamma kraftigt reducerade under båda delperioderna. Det bör dock noteras att textilindustrin – i motsats till beklädnadsindustrin – uppvisade en positiv tillväxt i det reala förädlingsvärdet också mellan 1970 och 1985.

⁵ De här redovisade siffrorna är baserade på Schweizerischer Handels- und Industrieverein (1985).

Även urindustrins andel av antalet förvärvsarbetande minskade under båda delperioderna. Andelsminskningen mellan 1950 och 1970 var dock mycket måttlig. Under den senare delperioden sjönk dock andelen av de yrkesverksamma markant, samtidigt som en tidigare hög tillväxt nu förbyttes i en kraftig minskning av branschens reala förädlingsvärde.

Strukturomvandlingen i den schweiziska industrin uppvisar stora likheter med den som inträffat i Sverige. Även hos oss har verkstadsindustrin (främst elektro- och bilindustrin) och den kemiska industrin (inklusive plastindustrin) fått ökad betydelse, medan tex textil- och beklädnadsindustrin har gått tillbaka. Dessa likheter beror på att båda ländernas komparativa fördelar har ändrats i riktning mot kunskapsintensiv produktion. Om man delar in de olika branscherna i tre olika grupper med avseende på produktionens teknikinnehåll⁶ – högteknologisk, mellanteknologisk och lågteknologisk industri – finner man att de expansiva branscherna huvudsakligen tillhör de båda förstnämnda kategorierna. För båda länderna gäller emellertid att produktionen av högteknologiska produkter fortfarande är relativt liten och att både Schweiz och Sverige har svårt att öka sina andelar av världsmarknaden på detta område.⁷ Vidare kan man konstatera att textil- och beklädnadsindustrin är utpräglad lågteknologiska.

Som framgår av kapitel 2 har Schweiz haft en betydligt större import av (okvalificerad) arbetskraft än vad Sverige haft under efterkrigstiden. Detta förhållande kan knappast ha undgått att påverka landets komparativa fördelar. Omsvängningen från mindre till mer kunskapsintensiv tillverkning borde sålunda vara mindre utpräglad i Schweiz än i Sverige. Härtill kommer att Schweiz i motsats till Sverige inte bedrivit solidarisk lönepolitik (se 5.4). Vidare är andelen ungdomar som genomgår högskoleutbildning lägre i Schweiz. Dessa omständigheter bör rimligen ha medfört att de lågteknologiska branschernas konkurrenskraft förstärkts och kan utgöra en förklaring till att textil- och beklädnadsindustrierna har relativt större betydelse än i Sverige.

Å andra sidan har den kraftiga reala appreciering av schweizer-

⁶ Se LU 87, bilaga 19

⁷ Till gruppen högteknologiska branscher hör bl a tillverkning av flygplan, datorer, kontorsmaskiner, teleprodukter, elektroniska komponenter, elmotorer, instrument, foto- och optikvaror, ur och läkemedel.

francen, som inträffade efter det Schweiz gick över till rörliga växelkurser 1973, försämrat konkurrenskraften för hela industrin men kanske speciellt för de lågteknologiska branscherna, eftersom priskonkurrensen sannolikt är mera viktig där. Mot denna bakgrund är utvecklingen för textilindustrin intressant. Som tidigare påpekats lyckades denna bransch – till skillnad från flertalet övriga industribranscher – öka det reala förädlingsvärdet mellan 1970 och 1985. Industrin sysselsatte en relativt stor andel kvinnlig respektive utländsk arbetskraft, vilket hållit lönerna nere. Det försämrade konkurrensläget möttes med kraftiga rationaliseringar eller övergång till produkter i ett högre kvalitetsläge.

Det var dock inte endast de lågteknologiska branscherna som påverkades av schweizerfrancens reala appreciering. Även inom verkstadsindustrin uppkom betydande problem. Apprecieringen utgör säkerligen en viktig bidragande orsak till den negativa utvecklingen av det reala förädlingsvärdet mellan 1970 och 1985 i denna bransch.

Urindustrin utgör egentligen ett kapitel för sig. Här inträffade en klar tillbakagång på 70-talet. Detta kan synas märkligt med tanke på att denna industri enligt not 7 kan karakteriseras som högteknologisk, vilket innebär att Schweiz borde ha goda konkurrensförutsättningar. Trots att också denna bransch drabbades av schweizerfrancens reala appreciering, var det i hög grad andra faktorer som medverkade till de problem som uppkom. Den schweiziska urindustrin fick under 70-talets senare hälft problem inom flera segment. Nyindustrialiserade länder som Hongkong hade börjat exportera lågprisur. Guldpriserna hade ökat, vilket försämrade konkurrenskraften inom mera exklusiva segment. Mycket talar emellertid för att urindustrins problem delvis var självförvållade. Redan på 50-talet uppfanns det elektroniska uret – av en schweizare. Den inhemska industrins intresse var emellertid måttligt, varför utvecklingen av denna uppfinning kom att äga rum utanför Schweiz gränser, vilket också fick konsekvenser för den senare kommersiella lanseringen. Branschen präglades vid denna tid av strukturell splittring och inflexibilitet. Antalet företag var stort och den vertikala integrationsgraden mycket låg, samtidigt som incitamenten till innovationer var begränsade. I viss utsträckning berodde detta på tidigare genomförda näringspolitiska åtgärder (se 6.4).

6.3.3 Strukturuomvandlingen inom tjänstesektorn

Det är primärt den konkurrensutsatta delen av tjänstesektorn som är intressant i detta sammanhang. Man kan då konstatera att banksektorn har varit i särklass mest expansiv. Den har ökat sin andel av det totala antalet yrkesverksamma (se även 7.2.2). Även hälso- och sjukvården har varit expansiv i denna bemärkelse. (Denna får dock till största delen hänföras till den offentliga sektorn som behandlats i kapitel 4.) Försäkringsbranschen har varit internationellt framgångsrik – framför allt på återförsäkrings-sidan – och även denna bransch har ökat sin andel av antalet yrkesverksamma.

Turistnäringens andel av antalet yrkesverksamma var i stort sett oförändrad under den aktuella perioden. (Den ökade från 5,4 procent 1950 till 5,6 procent 1985.) Dess betydelse i den schweiziska utrikeshandeln har genomgående varit relativt stor. Näringen har drabbats relativt hårt av schweizerfrancens appreciering. Schweizarna har på grund härav och genom att antalet attraktiva utländska turistmål ökat blivit mer benägna att turista i utlandet samtidigt som det blivit dyrare för utländska turister att tillbringa sin semester i Schweiz.

6.4 Den schweiziska näringspolitiken

Frihandeln har starka traditioner i Schweiz. Som framgår av tabell 6:4 ligger det schweiziska tullskyddet för industrivaror klart lägre än i Sverige och övriga jämförbara OECD-länder – oberoende av beräkningssättet. Även när det gäller icke-tariffiära handelshinder visar schweizarna stor återhållsamhet. Till skillnad från Sverige har man avstått från att genomdriva frivilliga exportbegränsningar från länder som konkurrerar med sk lågprisprodukter, tex inom textil- och beklädnadsområdet. Å andra sidan har schweizarna – också i motsats till svenskarna – varit ovilliga att bevilja tullpreferenser på import från u-länder.⁸ Sedan 30-talet har förbundet, i

⁸ Det kan i detta sammanhang påpekas att den schweiziska biståndspolitiken skiljer sig från den svenska. Biståndets andel av BNP ligger under genomsnittet för OECD-länderna. Biståndspolitiken är underordnad Schweiz kommersiella intressen, dvs att befrämja exporten till och direktinvesteringarna i u-länderna. Ungefär 20 procent av exporten gick 1985 till dessa länder och exportöverskottet är betydande.

likhet med de flesta andra länder, organiserat ett system för försäkring av exportrisker, och detta system har successivt konsoliderats.

Den liberala handelspolitiken i Schweiz omfattar dock inte jordbrukssektorn. Liksom Sverige och de övriga europeiska industriländerna för man en mycket protektionistisk jordbrukspolitik. Denna politik har bl a motiverats med beredskapsskäl och en strävan att bevara kulturlandskapet och en decentraliserad bebyggelse. För att säkra dessa mål har man försökt uppnå inkomstparitet mellan arbetsinkomster inom respektive utanför jordbrukssektorn. Samtidigt har man – i syfte att nedbringa de samhällsekonomiska kostnaderna för jordbruksskyddet – eftersträvat en rationell produktionsstruktur.

Liksom i Sverige bedriver man i princip en högprislinje. De inhemska jordbrukspriserna har hållits ovanför världsmarknadspriserna. En rad olika instrument har använts, som tex tullar, importavgifter och kvoterings. Vid sidan av högprispolitiken har också i vissa fall direkta bidrag betalats ut. En jämförelse med jordbrukspriserna inom EG visar, att dessa ligger avsevärt under de schweiziska. Som exempel kan nämnas att vete 1984/85 var dubbelt så dyrt i Schweiz som i EG. Liksom i Sverige har överproduktion uppkommit inom vissa områden, främst när det gäller mjölkprodukter.

Ett annat exempel på statliga ingrepp i syfte att påverka näringsstrukturen är regionalpolitiken. Det var först under 70-talets inledande år som förbundet började att bedriva regionalpolitik. Syftet var i första hand att skapa en jämnare fördelning av välståndet mellan olika delar av landet och att stärka regioner som var utsatta för utvandring eller som på annat sätt var krisdrabbade. Regionalpolitiken har bestått i åtgärder för att:

- förbättra infrastrukturen.
- stödja företag i regioner som drabbats av industriella strukturproblem.
- stimulera diversifiering och innovationer i krisregioner.

Man kan mycket grovt dela in kantonerna i tre grupper:

- tätbefolkade kantoner med ett differentierat näringsliv och en relativt stor tjänstesektor som tex Basel Stadt, Genève och Zürich.
- agrart dominerade bergskantoner som tex Graubünden, Uri och Valais.

Tabell 6:4 *Genomsnittlig tullnivå för industrivaror efter Tokyorundan (%)*.

	Ovägt genomsnitt: ^a	Egna landets importvikt: ^b	"Världsvikter" ^c	
			Importvikter för hela BTN- klasser ^d	Importvikter för varje BTN-vara ^e
Australien				
Tullpliktigt ^f	28,0	28,1	26,7	25,2
Totalt ^g	16,5	15,1	12,8	12,6
EG				
Tullpliktigt	6,0	7,2	7,0	7,1
Totalt	5,5	4,6	5,2	5,1
Finland				
Tullpliktigt	14,6	9,2	9,0	9,1
Totalt	12,3	6,5	5,3	5,3
Japan				
Tullpliktigt	6,2	4,9	5,7	5,5
Totalt	5,6	2,3	4,4	4,1
Kanada				
Tullpliktigt	7,8	8,9	7,3	8,3
Totalt	6,8	6,8	5,5	6,1
Norge				
Tullpliktigt	8,2	8,0	7,4	7,5
Totalt	6,3	4,9	4,3	4,4
Schweiz				
Tullpliktigt	2,7	3,3	3,1	3,1
Totalt	2,7	3,2	2,4	2,4
Sverige				
Tullpliktigt	6,1	5,9	5,3	5,2
Totalt	4,9	4,8	3,3	3,3
USA				
Tullpliktigt	9,2	5,7	5,5	4,8
Totalt	8,8	4,3	4,1	3,5
Österrike				
Tullpliktigt	9,8	14,5	12,0	13,3
Totalt	8,1	11,2	7,9	8,5

a Genomsnitt av tullsatser; varje vara anses lika betydelsefull.

b Vikten för varje tullsats ges av andelen i landets import för varan den hänför sig till.

c Vikten för varje tullsats ges av andelen i världens import för den vara eller varugrupp den hänför sig till. (Världens import räknas som importen till angivna länder och EG.

d "BTN" betyder Brysselnomenklaturen. Vikten för varje tullsats ges av andelen av världsimporten för den varugrupp i BTN som den hänför sig till.

e Varje tullsats vägs med världsimporten för varan – finaste möjliga uppdelning.

f Genomsnittliga tullsatser för tullpliktiga varor.

g Genomsnittliga tullsatser för tullfria och tullpliktiga varor.

Källa: Uppgifter från "Office of the United States Trade Representative" – återgivna Mancur Olsson (1984).

– industriellt dominerade kantoner som tex Glarus (textil), Neuchâtel (klockor) och Schaffhausen (maskiner och metall).⁹ Regionalpolitiken koncentrerades först till bergskantonerna. 1974 antogs en lag som innebar att lån med låga räntor (eller inga räntor alls) skulle kunna utgå till projekt i dessa regioner. Stödet skulle dock inte överstiga 1/4 av de totala kostnaderna. Syftet var i första hand att stödja investeringar i infrastruktur. Stödområdet definierades tämligen vitt och kom att omfatta 2/3 av landets yta med cirka 40 procent av invånarna. Det rörde sig dock om begränsade investeringsvolymer. Enligt en beräkning (se Manfred G Schmidt, 1985) skulle de initierade investeringarna ha uppgått till 830 millioner schweizerfranc. Bergskantonerna gynnades också av kompletterande stödåtgärder, som var särskilt inriktade på turistnäringen och som bestod av borgen och lånegarantier till "hotell- och kurorter". En ytterligare stödform, som också gynnade dessa regioner, innebar den borgensgarantilag som antogs några år senare och vars syfte var att underlätta de små och medelstora företagens tillgång till kapitalmarknaden.

1979 trädde en ny lag i kraft som förutsåg finansieringsstöd till krishotade regioner. Till denna kategori räknades regioner med en ensidig produktionsstruktur (minst 20 procent av sysselsättningen koncentrerad till en enda industribransch). Dessutom skulle vissa "kriskriterier" vara för handen. Ett sådant var att arbetslösheten skulle uppgå till minst en procent. Stödet utgick i form av borgen till investeringslån, räntebidrag och vissa skattelättnader för företag i de berörda regionerna. Ett villkor för stödet var att berörda kantoner – och även bankerna – skulle ta ett betydande ansvar. Det var främst de av urindustrins kris drabbade kantonerna som drog fördel av stödet. Det utgick emellertid också till ett antal mindre regioner i andra delar av Schweiz. Enligt förbundsrådet skulle borgensdelen av stödet fram till 1983 ha uppgått till knappt 100 miljoner schweizerfranc, vilket skulle ha gett upphov till en investeringsvolym som var fyra gånger så stor. Inte heller här rör det sig sålunda om några överväldigande finansiella satsningar från förbundets sida.¹⁰

⁹ Under hela efterkrigstiden har inkomsten per capita varit högst i den förstnämnda gruppen. Den var i början på 50-talet lägst i bergskantonerna. Under de följande decennierna har flera bergskantoner, bl a Valais, visat en kraftig ökning i per capita-inkomsten. Sämst har det gått för de industriellt dominerade kantonerna, särskilt för dem som domineras av urindustrin.

Regionalpolitiken är en gemensam angelägenhet för förbundet och kantonerna. De senare har också vissa möjligheter att bedriva en egen näringspolitik. Syftet kan vara att kompensera förlorade arbetstillfällen, förbättra skatteunderlaget eller uppnå en mera differentierad näringsstruktur. En rad olika medel står till kantonernas förfogande. Man kan ställa industrimark till förfogande på gynnsamma villkor, utforma skattepolitiken på ett företagsvänligt sätt, ge finansieringsstöd etc. Sådana åtgärder kan naturligtvis få snedvridande effekter och dessutom gå stick i stäv mot de åtgärder som initierats på förbunds nivå. Det föreligger här en parallell till den näringspolitik som de svenska kommunerna bedriver.

Det av förbundet initierade stödet till krishotade regioner (se ovan) kan ses som industripolitik under regionalpolitisk täckmantel. När det gäller rena industripolitiska satsningar märks de sk impulsprogrammen. 1978 sjösattes det första av dessa program, som innehöll ett antal olika åtgärder i syfte att stimulera teknisk FoU och utbildning. Detta följdes 1982 upp med ett nytt som hade liknande inriktning. Däremot har förbundet undvikit att ge ett direkt finansiellt stöd till krisdrabbade branscher eller företag – oberoende av deras regiontillhörighet. Miljardrullningar av den typ som förekom i den svenska industripolitiken under senare delen av 70-talet är främmande för den schweiziska synen på näringspolitik. Textil- och beklädnadsindustrierna har tex fått mycket litet stöd – jämfört med Sverige – trots att de tidvis befunnit sig i ett mycket svårt läge. Dessa branscher uppvisar inte samma regionala koncentration som urindustrin, varför det regionala stödet endast torde ha kommit delar av dem till godo.

Förbundsrådet har emellertid inte alltid avhållit sig från att intervensera på branschnivå. Då urindustrin under 30-talet drabbades av en svår kris, deltog förbundet aktivt i de följande räddningsaktionerna. Det tidigare omnämnda företaget ASUAG (se 6.3.2) bildades under detta skede med förbundet, som delägare. Vidare sanktionerade förbundet ett kartellavtal, "Uhrenstatut", som innebar att de urtillverkande företagen tvingades koncentrera sin produktion på vissa produktslag genom att de förbjöds att etablera sig inom andra områden. Samtidigt infördes bestämmel-

¹⁰ 1985 presenterades ett nytt åtgärdepaket i syfte att åstadkomma strukturella förbättringar av ekonomin och arbetsmarknaden i bergsregioner och krishotade områden.

ser som motverkade export av tekniskt kunnande. Under efterkrigstiden minskade förbundet successivt sina engagemang i urindustrin, samtidigt som "Uhrenstatut" liberaliserades. De tidigare åtgärderna kan dock, som framhölls i 6.3.2, ha varit en bidragande orsak till den strukturella splittring och inflexibilitet som rådde inom denna industri under 70-talet och som delvis förklarar den kris som branschen drabbades av.

Bankerna spelar ofta en mycket viktig roll i samband med bransch- eller företagskriser. Ett exempel är deras agerande i samband med de akuta kriser som drabbade Schweiz' då största företag inom urindustrin, ASUAG och SSIH (se 6.3.2) i början av 80-talet. Medan förbundet förhöll sig avvaktande, ledde bankerna genomförandet av de nödvändiga saneringsåtgärderna och medverkade sedan vid bildandet av SMH (se 6.3.2). Det rörde sig här om stora belopp efter schweiziska förhållanden – fordringar på sammanlagt 230 miljoner schweizerfranc avskrevs – och bankerna iklädde sig ett (övergående) ägaransvar. Med de spelregler som gäller i Schweiz var det emellertid naturligt att bankerna agerade.

7 *De finansiella marknaderna och penningpolitiken*

7.1 Introduktion

Schweiz har ända sedan 1700-talet traditioner som internationell finansplats. Genève's bankirer spelade en stor roll som finansiärer till de franska kungarna före revolutionen. Något senare skaffade sig också Basel en viss ryktbarhet som hemvist för internationella bankirer. När man i dag brukar beteckna Schweiz som en finansiell stormakt, är det emellertid en tredje stad som man i första hand har i åtanke – nämligen Zürich. Denna stad har sedan andra världskrigets slut utvecklats till ett internationellt finanscentrum. 1985 var det endast tre andra börser, New York, London och Tokyo, som uppvisade en större omsättning än Zürichbörsen. Denna överträffade sålunda Paris, Amsterdam och Frankfurt am Main – för att inte tala om Stockholm.

I det följande avsnittet (7.2) skall jag först diskutera varför Schweiz har utvecklats till en internationell finansplats. Avsnittet innehåller också en redogörelse för de viktigaste aktörerna på de finansiella marknaderna samt för vissa av dessa marknaders karaktistika. I avsnitt 7.3 diskuterar jag sedan förutsättningarna för den schweiziska penningpolitiken och effekterna av denna politik med tonvikt på tiden efter 1973.

7.2 Schweiz som internationell finansplats

7.2.1 *Orsaker till att Schweiz har blivit en internationell finansplats*

Varför har Schweiz utvecklats till att bli en så viktig finansplats? Det finns flera förklaringar till det. Jag skall här ta upp de viktigaste.

En viktig orsak är landets ekonomiska och politiska stabilitet. Schweiz fick tidigt rykte om sig att vara ett land med stabila ekonomiska och politiska förhållanden. Redan före första världskriget hade landet med viss framgång lyckats hävda sin neutrali-

tetspolitik. Förtroendet för Schweiz ökade ytterligare efter kriget. Den galopperande inflationen i Tyskland och Österrike gjorde det mycket attraktivt för dessa länders medborgare att placera sina tillgångar i schweiziska banker. Efter andra världskriget har inrikes- och utrikespolitiken förblivit stabil, inflationen har hållits på en låg nivå och schweizerfrancens paritet ändrades inte någon gång mellan 1936 (då schweizerfrancen devalverades) och revalveringarna 1971. Det kan också tilläggas att Schweiz bedrivit en mycket liberal politik när det gäller de internationella kapitalrörelserna.

En ytterligare förklaring är den banksekretess som gjort Schweiz ryktbart eller – på en del håll – kanske snarare beryktat. Den utgör en del av en banklag som antogs 1934. Att bankerna skyddar sina kunder genom att inte ge upplysningar om deras finansiella förhållanden är knappast något unikt. Det är inte heller unikt att detta förhållningssätt i viss utsträckning respekteras av myndigheterna. Varför har då den schweiziska banksekretessen väckt sådant uppseende?

Det är framför allt två egenskaper som är utmärkande för de schweiziska sekretessbestämmelserna. För det första bestraffas brott mot sekretessen relativt hårt. Sålunda föreskriver banklagen att den som gör sig skyldig till sekretessbrott skall dömas till fängelse i (högst) sex månader eller till (högst) Sfr 50 000¹ i böter. (Därutöver kan den drabbade parten kräva skadestånd i en civilprocess.) För det andra är bankerna endast tvungna att lämna uppgifter om enskilda kunders tillgodohavanden förutsatt att misstanke om brott – som är åtalbara enligt schweizisk lag – föreligger. Sålunda betraktas exempelvis inte skatteflykt i sig som en kriminell handling i denna bemärkelse.

Banksekretessen har ofta förknippats med förekomsten av sk nummerkonton i de schweiziska bankerna. Ett sådant konto innebär att innehavarens namn endast är känt av ett fåtal personer inom banken. Nummerkonton är emellertid inte något som endast förekommer i detta land (där de dessutom endast svarar för en bråkdel av det totala antalet bankkonton). I Europa finner man dem även i bl a Frankrike, Luxemburg och Österrike.

Kontroverserna mellan schweiziska banker och utländska myndigheter har till följd av banksekretessen under årens lopp varit

¹ Uppgift från Henri B. Meier (1985)

talrika. Det började med att den nazistiska regimen i Tyskland försökte få kontroll över judiska tillgångar som placerats i schweiziska banker. Amerikanska myndigheter försökte efter kriget att konfiskera tyska banktillgodohavanden i Schweiz för att använda dem till betalning av krigsreparationer. Detta ledde till en ganska långdragen konflikt mellan Schweiz och USA, som så småningom kunde biläggas i kompromissens tecken. Under hela efterkrigstiden har mer eller mindre sanningsenliga uppgifter publicerats om hur stora tillgångar som diktatorer och andra ljusskygga figurer stoppat undan i de schweiziska bankerna. Även i Sverige har inställningen till den schweiziska banksekretessen varit kritisk. Det är en ganska vanlig uppfattning att den skulle stimulera till skatteflykt. Från schweizisk sida har man hävdats att lagen skapades för de egna medborgarna och inte med tanke på att göra Schweiz till ett skattereservat. Dessutom vill man inte agera ombud för myndigheter i andra länder.

Det är en annan fråga vilken betydelse banksekretessen verkligen har haft för Schweiz utveckling till en internationell finansplats. Det rör sig säkerligen här till viss del om mytbildning. Även myter kan dock ha sin betydelse. Säkert är att banksekretessen gjort att de schweiziska bankerna ofta anlitas för förvaltning av privata portföljer. Däremot utgör den endast *en* av ett flertal olika faktorer som bidragit till Schweiz styrka inom hela den finansiella sektorn.

Viktigare är att Schweiz finansiella betydelse inte i första hand är baserad på att landet är mottagare av internationellt kapital. Inte endast efter 1973 (se 2.3.2), utan även tidigare, har man haft ett praktiskt taget permanent överskott i bytesbalansen, vilket betyder att landet kunnat uppträda som kapitalexportör.² Från 1966 till 1985 utgjorde bytesbalansöverskottet i genomsnitt 2,8 procent av BNP. (Underskott uppvisades endast 1980.) Sverige hade under samma tid ett genomsnittligt underskott på 0,9 procent och för hela OECD var underskottet 0,1 procent av BNP (OECD, 1986 a).

Bytesbalansöverskottet är en reflex av det höga finansiella sparandet i Schweiz. Mellan 1966 och 1985 utgjorde den genom-

² Av tabell 7:2 framgår att de schweiziska finansinstitutens totala fordringar på utlandet uppgick till 521,2 miljarder schweizerfranc 1985, medan motsvarande skulder belöpte sig till 414,8 miljarder schweizerfranc.

snittliga kvoten mellan bruttoinvesteringar och bruttosparande 0,84 i Schweiz, 0,96 för hela OECD och 1,04 för Sverige (jämför också figur 2:2). Det finns flera anledningar till det höga schweiziska sparandet. Hushållen har traditionellt haft en positiv inställning till sparande som influerats av låga skatter, låg inflation och ett socialförsäkringssystem som i relativt hög grad är baserat på privat sparande (se 4.3). Även om den offentliga sektorn expanderat sedan 60-talet har – i motsats till flertalet övriga OECD-länder – kraftiga underskott kunnat undvikas.

Det relativt höga sparandet är naturligtvis en viktig förklaring till att räntenivån i Schweiz internationellt sett är låg, vilket i sin tur gynnat Schweiz som kapitalexportör. I figur 7:1 redovisas en jämförelse som utförts av Benedicte Vibe Christensen (1986) av ränteutvecklingen i Schweiz, USA och Västtyskland för delperioden 1974–85. Som framgår av figuren är det främst den nominella räntan (här spelar självfallet den låga inflationen en stor roll), men under 80-talet också realräntan, som är låg i Schweiz. En jämförelse med Sverige under samma period ger ett liknande resultat. Såväl diskontot som räntan på statsobligationer har varje år legat betydligt lägre i Schweiz. För diskontot rör det sig om en genomsnittlig skillnad på fem procentenheter och för statsobligationsräntan ytterligare något mer. Realräntan (för statsobligationer) har fluktuerat kraftigt i båda länderna. Den var under delperiodens inledande år negativ i Sverige, men har på 80-talet legat betydligt över den schweiziska nivån.

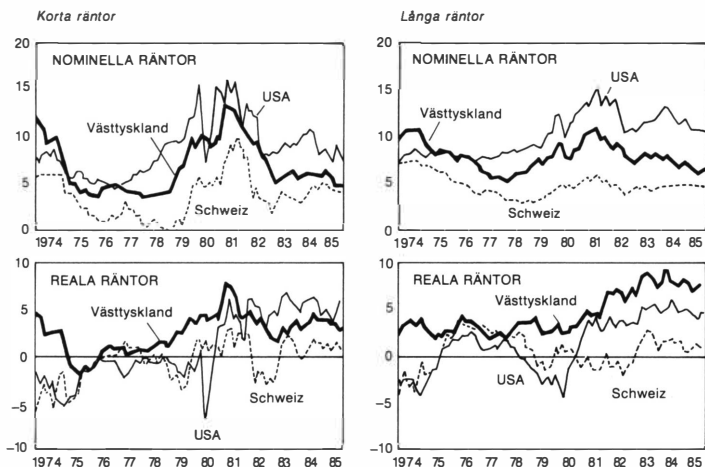
7.2.2 *De viktigaste aktörerna och marknaderna*³

Det finns ett stort antal olika typer av banker och andra finansinstitut på den schweiziska kapitalmarknaden. Tyvärr är det omöjligt att på det korta utrymme, som här står till förfogande, ge ens en någorlunda heltäckande översikt. Jag får därför begränsa mig till de allra viktigaste.

Den schweiziska centralbanken, Schweizerische Nationalbank (SNB), är betydligt yngre än sin svenska motsvarighet. Den grundades först 1907 och utgör förmodligen den enda centralbank i världen där så mycket som 42 procent av aktierna befinner sig i privata händer. Resten kontrolleras av kantonerna,

³ Detta delavsnitt bygger delvis på OECD (1987a).

Figur 7:1 Utvecklingen av nominella och reala räntor på de korta respektive långa marknaderna i Schweiz, USA och Västtyskland 1974–85 (%).

- a Med "kort sikt" avses i samtliga fall en löptid på 3 månader. För Schweiz har de "stora bankernas" (se sid. 124) inlåningsränta, för USA räntan på "treasury bills" och för Västtyskland räntan på interbankmarknaden använts. Realräntan har erhållits genom deflatering med konsumentprisindex.
- b I samtliga fall har räntan på statsobligationer använts. Realräntan har även här erhållits genom deflatering med konsumentprisindex.

Källa: International Monetary Fund (återgivet i Benedicte Vibe Christensen, 1986).

kantonalbankerna (se nedan) och andra offentliga organ – dock inte förbundet. SNB styrs av ett direktorat om tre personer, som utses av förbundsrådet efter förslag av ett bankråd bestående av representanter för olika offentliga organ (majoritet) och intressegrupper. Bankrådet utser inom sig ett utskott (om 10 medlemmar), som har en övervakande funktion gentemot direktoratet.

De flesta bedömare torde vara överens om att SNB intar en relativt oberoende ställning gentemot förbundsrådet. Det åligger banken att reglera penningmängden och ansvara för växelkurspolitiken. SNB har därigenom det primära ansvaret för att upprätthålla schweizerfrancens köpkraft men också att se till att växel-

kursutvecklingen inte vållar alltför stora problem för det schweiziska näringslivet. Detta ger upphov till en målkonflikt som skall behandlas mera ingående i 7.3.

En mycket viktig kategori av banker utgörs av de sk "5 stora" som närmast kan liknas vid de stora svenska affärsbankerna. Egentligen rör det sig i första hand om tre verkligt stora banker i denna grupp:

- Schweizerische Bankgesellschaft
- Schweizerischer Bankverein
- Schweizerische Kreditanstalt

Dessa tre spelar en utomordentligt viktig roll i den schweiziska ekonomin, och deras inflytande över övriga delar av näringslivet är inte ringa – även om det är svårt att mäta. De spelar en viktig roll för företagsfinansieringen men också på marknaden för inteckningslån. Sin främsta styrka har dessa banker emellertid på utlandsmarknaderna. Deras andel av bankmarknaden har successivt ökat under efterkrigstiden. 1985 utgjorde deras andel av de totala tillgångarna drygt 50 procent. Andelsökningen har framför allt ägt rum på bekostnad av kantonalbankerna och regionala banker, där de förra ägs av de berörda kantonerna och har sin verksamhet koncentrerad till dem.

Vidare finns det gott om utländska banker (och finansbolag) i Schweiz. Etableringsreglerna är liberala, och samma regler gäller för dessa banker som för de schweiziska bankerna. De flesta utländska banker etablerade sig på 60-talet. 1984 fanns det totalt 583 banker i Schweiz, varav 120 var utländska. En viktig del av deras verksamhet består av förvaltning av privata portföljer.

De schweiziska bankerna kan inte konkurrera volymmässigt med de största amerikanska och europeiska bankerna. De har i stället valt att specialisera sig inom vissa sektorer. Viktigast i detta avseende är marknaden för internationella obligationer. Denna marknad kan delas in i två delar: euroobligationer (eurobonds) och utländska obligationer (foreign bonds). I båda fallen förmedlar en eller flera emissionsbanker lån för en utländsk uppdragsgivares räkning. Den förstnämnda kategorin utgörs av obligationer som emitteras av banken (eller av bankkonsortier) i ett främmande valutaslag, medan utländska obligationer emitteras i det "egna" valutaslaget.

Det är, som framgår av tabell 7:1, på den senare marknaden⁴ som Schweiz har skaffat sig en mycket stark position. 1985 var inte mindre än 48 procent av samtliga utländska obligationer noterade i schweizerfranc. Ser man i stället på andelen av hela den internationella obligationsmarknaden uppgick denna till 9 procent. Detta placerar schweizerfrancen på andra plats, efter US-dollar. Schweizerfrancen detroniserade därmed såväl yenen, D-marken som det brittiska pundet. Den schweiziska obligationsmarknaden är begränsad till emissioner som är noterade i schweizerfranc. Inte heller förekommer det någon euroobligationsmarknad i denna valuta.

Obligationsemissionerna har ökat sin andel av den schweiziska kapitalexporten under de senaste åren.⁵ 1985 svarade den för nästan 4/5 härav. Traditionellt är den schweiziska kapitalexporten inriktad på 1:a klassens låntagare. De industrialiserade ländernas andel har ökat sedan 70-talets mitt, medan utlåningen till icke-oljeproducerande u-länder sjunkit kraftigt. Efter skuldanslutningen har kapitalexporten till dessa länder sjunkit i absoluta tal.⁶ Enligt uppgifter från BIS⁷ utgjorde u-landsandelen av de schweiziska bankernas utländska fordringar 1984 en klart mindre andel än för övriga banker som rapporterar till denna bank. 75 procent av de schweiziska bankernas fordringar på utländska låntagare var placerade i industriländer, medan motsvarande siffror för de övriga bankerna var drygt 55 procent.

Ett annat område, där de schweiziska bankerna hävdat sig mycket väl, är notariataffärer (fiduciary accounts). En sådan affär kan tex innebära att en schweizare eller – vanligare – en utlänning ger en schweizisk bank i uppdrag att placera ett visst belopp i Schweiz eller i utlandet. Det senare alternativet är vanligast och ofta utnyttjas euromarknaden i detta sammanhang. Vilken är poängen med detta tillvägagångssätt? För placeraren innebär det den fördelen att han inte behöver betala sk "Verrechnungs-

⁴ Det rör sig om sk "notes" med en löptid som vanligen uppgår till mellan 5 och 7 år och "public foreign bonds" med en löptid som vanligen ligger mellan 8 och 12 år.

⁵ Gäller endast medellång och långfristig kapitalexport.

⁶ Under samma tid har utlåningen till Världsbanken och liknande internationella organisationer ökat.

⁷ Bank for International Settlements. (Uppgifter redovisade i Benedicte Vibe Christensen, 1986.)

Tabell 7:1 *Emissioner av internationella obligationer (%)*.

	1975	1980	1985
Utländska obligationer			
US-dollar	59,8	15,1	15,0
DM	3,1	27,6	5,6
Pund	0,3	1,0	3,1
Schweizerfranc	30,4	41,7	48,2
Yen	0,6	8,6	20,6
Andra valutor	5,7	6,0	7,5
	100,0	100,0	100,0
Internationella obligationer			
US-dollar	50,6	42,7	60,8
DM	16,4	21,9	6,7
Pund	0,2	3,0	4,0
Schweizerfranc	17,1	19,5	9,0
Yen	0,4	4,8	7,8
ECU	—	—	4,2
Andra valutor	15,3	8,1	7,5
	100,0	100,0	100,0

Källa: OECD, Financial Statistics (återgivet i OECD 1987a).

steuer''⁸ som utgår som källskatt med 35 procent av avkastningen på alla kapitalplaceringar. Det är emellertid placeraren som bär risken. Den förvaltande banken, som tar ut en förvaltningsavgift från sin uppdragsgivare, har full frihet att bestämma var och hur placeringen skall ske men löper inte själv någon direkt risk.

Av tabell 7:2 framgår att samtliga schweiziska finansinstituts notariatfordringar 1985 uppgick till 215 miljarder schweizerfranc. Praktiskt taget hela summan var placerad i utlandet. Av skulderna var drygt 4/5 utländska. Tabellen illustrerar också utlandsaffärernas stora betydelse för de schweiziska finansinstituten. Mer än hälften av de totala tillgångarna var placerade i utlandet, och över 40 procent av skulderna hade utländska fordringsägare. Det framgår också att notariatskonton svarade för cirka 40 procent av de totala utländska fordringarna.

⁸ Denna skatt restitueras normalt till schweiziska medborgare, förutsatt att motsvarande inkomst tas upp vid deklarationen, och under vissa omständigheter även till utländska medborgare, vilket emellertid förutsätter att dubbelbeskattningsavtal mellan Schweiz och det aktuella landet föreligger.

Tabell 7:2 *Schweiziska finansinstituts fordringar och skulder 1985 (miljarder schweizerfranc).*

	Banker			
	Tillgångar		Skulder	
	Inhemska	Utländska	Inhemska	Utländska
Balansräkning	458,9	279,3	522,8	215,3
Notariatkonton	1,4	179,7	33,5	147,6
(%)	(50,1)	(49,9)	(60,5)	(39,5)

	Alla finansinstitut			
	Tillgångar		Skulder	
	Inhemska	Utländska	Inhemska	Utländska
Balansräkning	469,1	308,7	539,1	238,6
Notariatkonton	2,4	212,5	38,8	176,2
(%)	(47,5)	(52,5)	(58,2)	(41,8)

Källa: OECD (1987a).

Det finns också områden där den schweiziska kapitalmarknaden är mindre utvecklad. Sålunda existerar ingen penningmarknad av det slag som med explosiv hastighet utvecklats i Sverige sedan början av 80-talet. Anledningen härtil är den sk "stämpelskatten", som utgår på värdepapperstransaktioner.⁹ Eftersom skattesatsen inte varierar med löptiden, diskriminerar den mot transaktioner i värdepapper med kort återstående löptid. En konsekvens av stämpelskatten är att företag som önskar kortsiktig finansiering föredrar att ta upp banklån framför att emittera värdepapper och att euromarknaden för schweizerfranc har fått stor betydelse när det gäller bankers, företags och offentliga organs kortfristiga transaktioner.

Den finansiella sektorns betydelse för den schweiziska samhällsekonomin är relativt stor (se även 6.3.3). Av tabell 7:3 framgår att bland ett antal studerade OECD-länder var Schweiz det land där den finansiella sektorns andel av BNP var störst. 1984 utgjorde den 6,9 procent. Andelen har under samtliga år, för vilka data föreligger, varit störst i Schweiz. Även när det gäller syssel-

⁹ Skatten är högre för utländska än för inhemska låntagare (0,3 respektive 0,15 %).

Tabell 7:3 *Den finansiella sektorns andel av förädlingsvärde och sysselsättning i några olika länder.*

	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984
Förädlingsvärde (%)							
Danmark	2,3	2,9	2,3	2,0	1,9	1,9	2,0
Finland	2,1	3,0	3,4	3,6	3,5	3,5	3,8
Nederländerna	1,8	2,8	3,3	3,4	3,7		
Norge	1,9	2,6	2,9	3,3	3,8	3,9	3,5
Schweiz	3,6	4,5	5,3	5,7	6,4	6,5	6,9
Sverige	2,6	3,1	4,6	5,5	5,8	5,8	5,9
USA	2,5	2,3	2,6	2,8	2,8	3,0	
Västtyskland	2,5	3,4	3,5	3,9	4,4	4,6	
Österrike	3,1	3,9	4,3	4,8	4,8	4,6	4,5
Sysselsättning (%)							
Danmark	1,7	2,3	2,7	2,8	2,8		
Finland	1,8	2,3	2,5	2,5	2,5	2,6	2,7
Frankrike		1,8	2,0	2,0	2,0	2,1	2,1
Nederländerna		2,2 ^a	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5
Norge	1,3	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8	1,8
Schweiz	1,9	2,4	2,7	2,9	3,0	3,1	3,1
Sverige	1,1	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4
USA	1,9	2,1	2,3	2,4	2,5	2,6	
Västtyskland	1,5	1,9	2,0	2,1	2,1	2,2	

^a 1977

Källa: OECD (1987a).

sättningsandelen låg detta land i täten. Intressant nog är Sverige det land som beträffande BNP-andelen ligger närmast Schweiz, och skillnaden är inte särskilt stor. Däremot är sysselsättningsandelen betydligt högre i Schweiz. Andelsökningen mellan 1970 och 1984 var i det förra fallet kraftigare i Sverige, vilket kanske inte är helt förvånande med tanke på den snabba utvecklingen inom denna sektor sedan 70-talet. Den finansiella sektorn har också stor betydelse för utlandsbetalningarna. Storleken på denna sektors utländska nettoinkomster utgör en mycket viktig beståndsdel i uppkomsten av de schweiziska bytesbalansöverskotten.

Farhågor har uttryckts angående Schweiz' framtid som en internationell finansplats. Det finns vissa skäl för det. De finansiella marknaderna har liberaliserats i många länder – Sverige utgör ett

exempel – och antalet tillgängliga placeringsalternativ har sålunda ökat. Aktörerna på de internationella finansmarknaderna är inte desamma som tidigare. Institutionella aktörer har fått större betydelse än tidigare, och deras intresse för vissa av det schweiziska finanssystemets fördelar – tex sekretessbestämmelserna – torde vara mindre än privatpersonernas, en kundkategori för vilken de schweiziska bankerna traditionellt utgjort ett av de mest lockande alternativen. Den svagt utvecklade penningmarknaden utgör ett ytterligare problem. På euromarknaderna föreligger tex en trend som innebär att värdepapper får allt större betydelse för de finansiella transaktionerna. En sådan utveckling gynnar knappast de schweiziska finansmarknaderna.

Det finns också vissa hårda fakta som tyder på en minskad marknadsandel för de schweiziska finansinstituten. Enligt BIS sjönk den schweiziska andelen av de totala banktillgångarna (inklusive notariatkonton) från 14,1 procent 1975 till 9,7 procent 1985.¹⁰ Med tanke på att en rad nya finanscentra dykt upp under det senaste decenniet är det knappast märkligt om de schweiziska bankernas marknadsandel minskar. Det betyder inte att Schweiz komparativa fördelar på detta område har försvunnit. Sannolikt blir man dock i framtiden tvungen att satsa på ökad specialisering mot nischer där de schweiziska finansinstitutens konkurrensförmåga är särskilt hög.

7.3 Den schweiziska penningpolitiken efter 1973

Även om tyngdpunkten i detta avsnitt ligger på den penningpolitik som bedrivits under den andra delperioden skall jag först relativt kortfattat ta upp den schweiziska penningpolitiken före 1973. Ett viktigt mål för denna penningpolitik var att hålla inflationen på en låg nivå. Vid fasta växelkurser är det dock mycket svårt att bedriva en autonom penningpolitik i en liten öppen ekonomi som Schweiz. En kontraktiv penningpolitik driver upp räntan, vilket i sin tur leder till ökad efterfrågan på den egna valutan genom ökad kapitalimport. För att motverka en appre-

¹⁰ Som framhålls i OECD (1987a) är dock BIS' internationella bankstatistik inte heltäckande. IMF:s statistik uppvisar bättre täckning men föreligger endast sedan 1980. Enligt denna statistik minskade motsvarande andel från 8,5 % 1980 till 8,1 % 1985.

ciering måste centralbanken därför köpa främmande valutor. Därigenom motverkas emellertid den kontraktiva penningpolitiken. En målkonflikt uppkommer sålunda mellan strävan att kontrollera penningmängden och att stabilisera växelkurserna. Denna målkonflikt var i hög grad en realitet för SNB under denna delperiod – särskilt under 60-talet och 70-talets inledande år då valuta-inflödet var mycket kraftigt (se 2.2.2). Denna målkonflikt försvårades ytterligare genom att man hade ambitionen att hindra räntorna från att stiga. Det fanns önskemål om ett lågt ränteläge från olika grupper i det schweiziska samhället.

Dessutom var de penningpolitiska instrument som SNB förfogade över begränsade. Under denna delperiod hade banken tex inte befogenhet att föreskriva minimireserver. Vid sidan av diskontopolitiken fick man i stor utsträckning förlita sig på "Gentlemen's agreements" med andra banker om minimireserver och kredittak. I någon mån grundades penningpolitiken också på den sk "Dringlichkeits-klausulen" (se 3.3).

Även om inflationstakten var internationellt sett låg under större delen av denna delperiod får penningpolitiken ändå delvis ses som ett misslyckande. Inflationen blev under 70-talets inledande år mycket hög samtidigt som det blev nödvändigt att revalvera schweizerfrancen 1971. Vidare steg de nominella räntorna kraftigt under dessa år. De yttre omständigheterna var dock svåra.

Som framgår av 2.3.2 blev det en kraftig omläggning av den schweiziska penningpolitiken vid övergången till rörliga växelkurser 1973. Inflationen sjönk sedan kraftigt – med en viss eftersläpning. Hur gick det sedan och hur framgångsrik blev egentligen den nya schweiziska penningpolitiken?

Egentligen utgjorde 1975 födelsetåret för denna penningpolitik. SNB övergick då till att ange årliga mål för ökningen i penningmängden (M_1). Till att börja med tillämpade banken en tvåstegsstrategi för att få inflationen under kontroll. Man utgick från att penningmängdens utveckling var av avgörande betydelse för inflationen. Penningmängden kom därför att utgöra ett intermediärt mål. Det intermediära målet skulle sedan uppnås via kontroll av den monetära basen.¹¹

En viss given ökningstakt i penningmängden kräver vid given

¹¹ Med "penningmängd" avses här M_1 , dvs sedlar + inlåning i affärsbankerna av avistakaraktär, medan den "monetära basen" definieras som sedelmängd + banktillgodohavanden hos centralbanken.

storlek på penningmultiplikatorn en motsvarande ökningstakt i den monetära basen. Penningmultiplikatorn är dock knappast helt konstant över tiden, vilket SNB försökte beakta genom att utveckla en modell för att prognosticera förändringarna i denna storhet. Ökningstakten i den monetära basen varierade över året. Det var nödvändigt av två skäl. SNB kan vara tvungen att under årets lopp intervenera på valutamarknaden för att undvika alltför kraftiga växelkursförändringar, vilket i sin tur påverkar den monetära basen.¹² Vidare måste bankerna enligt den schweiziska banklagen hålla likviditetsreserver som uppgår till en viss procent av deras kortfristiga åtaganden.¹³ Eftersom uppgifter om den faktiska storleken på dessa reserver endast är tillgängliga vid månadsskiftena, måste bankerna se till att kassakistan vid denna tidpunkt är välfylld. Efterfrågan på bankreserver kan av denna anledning stiga kraftigt i anslutning till månadsskiftena. Ökningen i dagslåneräntorna kan därvid bli mycket höga. För att mildra turbulensen brukar SNB i viss utsträckning ackommodera den ökade efterfrågan på bankreserver genom att öka den monetära basen i samband med månadsskiftena.

Tabell 7:4 visar att mål för ökningen i M_1 som här beskrivits endast ställdes upp för åren 1975–1978. Under de tre första av dessa år var den faktiska ökningstakten i stort sett i överensstämmelse med det stipulerade målet, men 1978 överskreds målet kraftigt. För 1979 sattes inte något mål upp, men när man 1980 på nytt började göra det hade man övergått till att använda den "justerade monetära basen"¹⁴ som målvariabel. De första två åren efter förändringen understeg den faktiska ökningen kraftigt det uppsatta målet. Under de därpå följande åren var överensstämmelsen emellertid god.

I mycket stora drag kan man hävda att SNB lyckades uppnå den önskade ökningen för den använda målvariabeln. Tabell 7:4 visar att överensstämmelsen under 7 år av 12 var god. Ett antal frågor inställer sig emellertid. Varför blev den faktiska ökningen i pen-

¹² SNB har också, som tidigare framhållits, ett ansvar för att växelkursutvecklingen inte ställer till alltför stora problem för det schweiziska näringslivet.

¹³ Reservbestämmelserna är avsedda som skydd för bankens kunder. Det rör sig sålunda inte om stabiliseringspolitiskt betingade reservkvoter.

¹⁴ Den monetära basen enligt tidigare definition korrigerad för förändringar som är betingade av de säsongsmässiga svängningarna kring månadsskiftena (se föregående stycke).

ningmängden så mycket större än vad man ursprungligen avsett under 1978? Varför övergav SNB M_1 som målvariabel för att i stället använda sig av den "justerade monetära basen" i detta syfte? Varför understeg de faktiska ökningarna i denna målvariabel under 1980 och 1981 de stipulerade ökningarna?

För att börja med den första av dessa frågor kan man konstatera att en reducerad monetär expansion – med några års eftersläpning – leder till minskad inflation. Vid given inflationstakt i utlandet kommer landets valuta enligt köpkraftsparitetsteorin att apprecieras, genom att inflationen blir lägre än i utlandet. Eftersom anpassningen i priserna tar tid kommer på kort sikt andra förändringar att dominera. Räntan stiger, produktionsökningarna blir mindre och apprecieringen tenderar att "skjuta över" genom att de – på kort sikt – högre räntorna leder till ökad kapitalimport och valutainflöde. Föreligger – som när det gäller Schweiz efter 1973 – förväntningar om fortsatt appreciering kan växelkursförändringen bli mycket stor. Schweizerfrancen steg också mycket kraftigt fram till 1978. Figur 2:1 visar att den reala ökningen uppgick till omkring 40 procent mellan 1973 och 1978. På sommaren detta år blev apprecieringen ytterst snabb, och oron för följderna för det delvis krisdrabbade schweiziska näringslivet blev stor. För att stoppa en fortsatt appreciering gjorde SNB i samarbete med andra centralbanker omfattande interventioner på valutamarknaderna och kungjorde på hösten 1978 att priset på 100 DM klart bör överstiga 80 Sfr.¹⁵ Därigenom kom penningmängden att öka med hela 16,2 procent, samtidigt som det ursprungliga målet var satt till 5 procent. Som en följd härav avstod SNB från att ställa upp något mål för det följande året.

När man inför 1980 på nytt återgick till att ställa upp mål för den monetära utvecklingen var det den "justerade monetära basen" som var målvariabel. Motiveringen var att efterfrågan på pengar, som huvudsakligen är en funktion av inkomst och ränta,

¹⁵ En viktig aspekt av händelserna 1978 är att schweizerfrancen steg med över 20 procent i förhållande till den västtyska marken. Eftersom Västtyskland är Schweiz i särklass största handelspartner, bedömdes detta som särskilt allvarligt. Sedan dess – åtminstone sedan 1982 – har schweizerfrancen följt den västtyska valutan tämligen väl. Detta bör dock inte tolkas så att SNB laborerar med fasta interventionspunkter gentemot D–marken. Snarare förhåller det sig så att "synkroniseringen" är en följd av att båda länderna för en inflationsbekämpande penningpolitik (se även Hubert Fromlet, 1987).

Tabell 7:4 *Målsatta och faktiska tillväxttakter för M_1 respektive den justerade monetära basen 1975–1986.*

År	Målvariabel	Procentuell förändring	
		Mål	Faktisk
1975	M_1	6	4,4
1976	M_1	6	7,7
1977	M_1	5	5,5
1978	M_1	5	16,2
1979	—	—	—
	Justerad mone-		
1980	tär bas	4	−0,6
1981	”	4	−0,5
1982	”	3	2,6
1983	”	3	3,6
1984	”	3	2,6
1985	”	3	2,2
1986	”	2	1,8

Källa: Swiss National Bank, Monthly Bulletin (olika utgåvor), redovisad i OECD (1987a).

hade blivit mindre stabil i slutet av 70-talet. 1978 steg efterfrågan på M_1 mer än vad som kunde förklaras med de observerade förändringarna i inkomster och ränta. En trolig orsak var att förväntningar om fortsatt appreciering av schweizerfrancen påverkade efterfrågan på pengar under detta skede. Om så är fallet bör en avvikelse från ett mål om ökningstakten i M_1 inte nödvändigtvis påkalla en korrigering i denna ökningstakt. En "oplanerad" ökning i M_1 som är resultatet av en ökad efterfrågan på schweizerfranc, betingad av apprecieringsförväntningar, har – via den resulterande apprecieringen – en kontraktiv effekt på ekonomin som skulle förstärkas om avvikelserna från M_1 -målet korrigerades (Georg Rich & Jean Pierre Béguelin, 1985).

Den kraftiga ökningen i penningmängden under 1978 blev inte utan följder. Inflationstakten steg under det följande året, vilket dock delvis berodde på den andra oljekrisen, och accelererade fram till 1981 – även om det internationellt sett rörde sig om en tämligen beskedlig inflation. En bidragande orsak till att inflationstakten steg var den depreciering av schweizerfrancen som inleddes redan i slutet av 1978. Eftersom inflationen under dessa år blev kraftigare än man från början räknat med, tillät SNB inte

att den justerade monetära basen ökade så mycket som man från början hade avsett. En bidragande anledning till att det monetära målet underskreds 1980 och 1981 var en ovanligt låg efterfrågan på sedlar under dessa år, som man på detta sätt ville ackommodera. Efterfrågan på sedlar minskade i samband med att 70-talets kraftiga restriktioner på utlänningars inlåning i de schweiziska bankerna avskaffades 1980 (se Franz Ettlin, 1987).

Vilka medel har SNB använt sig av vid kontrollen av den monetära basen? Endast ett fåtal instrument har kommit till större användning. Kreditgivning till bankerna, i form av diskonterings- eller lombardkredit (lån som SNB ger med värdepapper som säkerhet), används huvudsakligen för att ackommodera den ökade efterfrågan på bankreserver vid månadsskiftena. Marknadsoperationer har åtminstone tidigare bedrivits sparsamt. Här utgör den på grund av stämpelskatten utvecklade penningmarknaden ett hinder. SNB:s tillgångar av statspapper är också relativt begränsade. Föreskrifter om minimireserver (som SNB först kunnat använda sedan 1979) har man visat stor försiktighet med.

Det är de valuta- och växelkurspolitiska instrumenten som är viktigast. Genom att köpa främmande valutor på valutamarknaden kan man samtidigt öka den monetära basen och hindra alltför kraftig appreciering av schweizerfrancen. Numera gör SNB i detta syfte swapaffärer med andra banker. Man köper främmande valutor avista och säljer dem samtidigt tillbaka per termin.¹⁶

Kan den politik som SNB fört sedan mitten av 70-talet betraktas som monetaristisk? Enligt Karl Brunner (1983) förhåller det sig så. Han hävdar att SNB är den enda centralbank som fört en någorlunda konsekvent monetaristisk politik. För att diskutera sanningshalten i Brunners påstående kan det vara motiverat att först fråga sig vilka karakteristika som utmärker en monetaristisk politik.

Enligt bl a Georg Rich (1984) bygger en monetaristisk politik på följande uppfattningar.

- Inflationen är huvudsakligen ett monetärt fenomen.
- Prisstabilitet är penningpolitikens centrala mål.

¹⁶ Tidigare förekom ett stort antal andra instrument för att förhindra ett oönskat valutainflöde som t ex ränteförbud eller avgifter på utländsk inlåning i schweiziska banker och inskränkningar i utlänningars rätt att förvärva schweiziska värdepapper. Dessa instrument används dock inte i dag.

- Penningpolitiken skall grundas på mål för den monetära expansionen.
- Penningmängden är kontrollerbar.
- Ett regelsystem är att föredra framför ett åtgärdsbetonat system.

Det är ingen tvekan om att den förda politiken i Schweiz är ett uttryck för att inflationen betraktas som ett huvudsakligen monetärt fenomen. Likaså har det tidigare framgått att prisstabilitet är ett centralt mål för SNB. Med utgångspunkt från den politik som SNB bedrivit anser man rimligen att penningpolitiken skall grundas på mål för den monetära expansionen. Det torde också vara SNB:s uppfattning att penningmängden är kontrollerbar, även om 1980 års övergång från M_1 till den justerade monetära basen som målvariabel implicerade att SNB inte var helt nöjd med graden av kontrollerbarhet av M_1 .

Däremot är det mera tveksamt om SNB:s politik bygger på ett regelsystem snarare än ett åtgärdsinriktat system. Som tidigare konstaterats har SNB vid två tillfällen, 1978 och 1980/81, frångått de i förväg uppställda målen. Det förstnämnda fallet är särskilt intressant. Farhågor för att den politik man hade slagit in på skulle leda till en för det schweiziska näringslivet skadlig appreciering gjorde att man slog till reträtt. En målkonflikt hade sålunda uppkommit. Även om prisstabilitet är SNB:s centrala mål är det inte det enda. Ett strikt regelsystem kan mot denna bakgrund vara vanskligt att tillämpa.

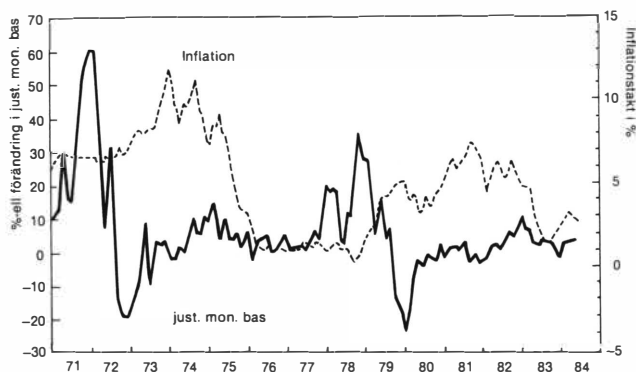
Stämmer Brunnens ovan citerade påstående? Har SNB verkligen fört en monetaristisk politik? Denna fråga kan i stort sett besvaras med ett ja. Den schweiziska penningpolitiken har uppenbarligen influerats starkt av monetaristiskt tankegods (Georg Rich, 1984). Den har dock inte varit dogmatisk, eftersom SNB inte till varje pris har hållit fast vid ett regelsystem.

En fråga som hittills inte berörts är vilka relationer som råder mellan finans- och penningpolitiken i Schweiz. Som tidigare framhållits förefaller SNB att vara mycket självständigt i förhållande till politikerna i Bern. Någon koordination av finans- och penningpolitiska åtgärder har knappast varit aktuell. Det har heller knappast varit nödvändigt. Även om budgeten på förbunds-nivå uppvisade ett smärre underskott en stor del av 70-talet, torde finanspolitiken ha haft tämligen måttliga effekter på den övriga

ekonomin under den aktuella perioden. Det var inte heller nödvändigt att av sysselsättningspolitiska skäl bedriva en expansiv finanspolitik. Det primära målet var i stället att nå en balanserad budget. Detta har onekligen underlättat SNB:s uppgift.

Hur framgångsrik har denna monetaristiska politik varit? En monetär förändring ger inte något omedelbart utslag på prisnivån. Som ovan antytts måste man räkna med en viss eftersläpning i detta samband. På kort sikt är det också andra faktorer än penningmängden som påverkar inflationstakten. Figur 7:2 visar tillväxten i den justerade monetära basen respektive konsumentpriserna från 1971 tom 1984. Det framgår ganska klart att inflationsmönstret tämligen väl stämmer överens med mönstret för förändringarna i den justerade monetära basen, men att tidsförskjutningen är ganska betydande. Ökningen i den justerade monetära basen uppvisar två toppar. Den ena inträffar i början av 1972, och den motsvaras av en inflationstopp som inträffar kring årsskiftet 1973/74. (Ett par mindre inflationstoppar inträffar senare under 1974 respektive under 1975.) Den andra toppen inträffade i slutet av 1978, och den följdes av en inflationstopp som kulminerade i slutet av 1981. Det rör sig här om en eftersläpning på mellan två och tre år. Eftersläpningen var något större mellan de olika kurvornas nedre vändpunkter, vilket tyder på att nedgången

Figur 7:2 Inflation och förändringen i justerad monetär bas 1971–84 (%).

Källa: George Rich (1984).

i tillväxten var mera utdragen för konsumentpriserna än för den justerade monetära basen.

Det har tidigare konstaterats att SNB vid 70-talets mitt lyckades bryta de existerande inflationsförväntningarna och i fortsättningen hålla dem på en internationellt sett mycket låg nivå. Vilka var de samhällsekonomiska kostnaderna för denna politik?

I en artikel av Robert J. Gordon (1982) presenteras 14 historiska exempel på att inflationsbekämpning är förknippad med höga kostnader. Ett av hans exempel är Schweiz under 70-talet. Han utgår därvid från en tillväxttrend som beräknats med utgångspunkt från den schweiziska tillväxten under 60-talet och 70-talens inledande år och konstaterar att produktionsbortfallet mot bakgrund av denna trend blev mycket kraftigt. Som man erinrar sig från 2.3.1 sjönk nationalprodukten såväl 1975 som 1976, och mellan 1973 och 1979 var den genomsnittliga tillväxttakten negativ.

Mätt på detta sätt blir kostnaderna onekligen betydande. Samtidigt ledde produktionsbortfallet till en mycket måttlig ökning i arbetslösheten. Som Gordon helt riktigt påpekar, skulle arbetslösheten stigit mer om det inte hade varit möjligt att reducera antalet utländska arbetare i landet. Det skulle därför vara effekterna av den förda politiken på produktionen och sysselsättningen som bör ligga till grund för en bedömning av penningpolitikens kostnader.

Det är självfallet inte lämpligt att endast utgå från den öppna arbetslösheten när man beräknar de samhällsekonomiska kostnaderna i detta fall. Samtidigt kan man inte komma ifrån att de sociala effekterna av en kraftig ökning i den öppna inhemska arbetslösheten – som man alltså undslapp – utgör en del av den samhällsekonomiska kostnaden. Vidare finns det som Ernst Baltensperger (1985) påpekar en viktig faktor som Gordon inte beaktat i sin analys av kostnaderna för den förda penningpolitiken. BNP-nedgången vid 70-talets mitt hade knappast blivit så kraftig om inte den utländska arbetskraften redan dessförinnan hade börjat minska i antal (se 2.3.2 och 5.3.2). Det rörde sig här om följderna av ett politiskt beslut som utan tvekan stöddes av det stora flertalet schweiziska medborgare. Minskningen i den utländska arbetskraften hade betydande effekter på efterfrågan, och förklarar en stor del av den negativa BNP-utvecklingen.

8 *Den schweiziska och den svenska modellen – en jämförelse*

8.1 Introduktion

Det är nu dags att anknyta till bokens inledande kapitel. Där formulerades några olika kriterier på ekonomisk framgång – kriterier som sedan tillämpades på Schweiz, Sverige och de övriga viktigaste OECD-länderna. Vidare ställdes frågan om olikheterna i de resultat som Schweiz och Sverige har uppnått när det gäller dessa kriterier beror på skillnader i de exogena förutsättningarna, i den ekonomiska politik som de båda länderna har bedrivit eller i deras politisk–ekonomiska system. Det är denna fråga som ägnas huvuddelen av intresset i detta avslutande kapitel.

I avsnitt 8.2 sammanfattas resultaten med avseende på de valda framgångskriterierna. Vidare jämförs välfärdsfördelningen i Schweiz och Sverige. Avsnitt 8.3 ägnas den ovan aviserade frågeställningen om vad ländernas relativa ekonomiska framgångar egentligen beror på. Kapitlet avslutas med en kort diskussion om Sverige har något att lära av den "schweiziska modellen".

8.2 Schweiz och Sveriges ekonomiska framgångar

8.2.1 *Arbetslöshet, inflation och tillväxt*

I 1.3 utvaldes tre kriterier på ekonomisk framgång: hög BNP-tillväxt per capita, låg arbetslöshet och låg inflation. Vad det första av dessa kriterier beträffar låg såväl Schweiz som Sverige under genomsnittet för de övriga studerade OECD-länderna både 1950–73 och 1974–85. Under den första av dessa delperioder var BNP-tillväxten per capita lika hög i de båda länderna, medan Sverige under den andra delperioden hade dubbelt så hög tillväxt som Schweiz, som i det senare fallet hamnade på sista plats bland de studerade länderna (se dock not 7, sid 17). Både Schweiz och

Sverige hade en arbetslöshet som låg under de övriga ländernas genomsnitt. Schweiz redovisade de i särklass lägsta arbetslöshetssiffrorna i hela ländergruppen. Även inflationen var mycket låg i Schweiz. 1950–73 var det endast 4 länder som uppvisade en lägre inflationstakt och 1970–85 hade Schweiz den allra lägsta. Sverige låg under den första delperioden över och under den andra lika med genomsnittet.

Det finns – som påpekades i 1.4 – flera skäl till att den schweiziska respektive den svenska tillväxttakten var relativt låg. Flera av de andra studerade länderna genomgick en återuppbyggnadsprocess efter andra världskriget. I några fall hade nya naturtillgångar tagits i bruk. Ett par av de studerade länderna genomgick en förvandling från en ekonomi baserad på i huvudsak agrar tillverkning till en industriell ekonomi. Viktigt är emellertid att såväl Schweiz som Sverige hade en relativt hög BNP per capita i utgångsläget och att de lyckats upprätthålla denna position under hela den aktuella perioden. Båda länderna hör i dag till den absoluta tätgruppen bland OECD-länderna i detta avseende. Schweiz är kanske det i materiellt avseende mest välmående av dem alla.

De schweiziska arbetslöshetstalen är häpnadsväckande låga – särskilt under delperioden 1950–73. Är de verkligen jämförbara med tex Sveriges arbetslöshetssiffror? Som framgår av 7.2 mäts arbetslösheten på olika sätt i de båda länderna. På grund av att incitamenten att registrera sig som arbetslös var begränsade bör de schweiziska siffrorna för den första delperioden tolkas med en viss försiktighet. Införandet av en obligatorisk arbetslöshetsförsäkring 1977 har bidragit till att en större del av dem som står utan arbete registrerat sig som arbetslösa. Förändringar i den utländska arbetskraftens sammansättning gör att utlänningar numera inte återvandrar i samma utsträckning som tidigare när arbetsmarknadsläget är kärvt utan i stället "stämplar" hos arbetsförmedlingarna. Dessa förändringar har gjort den schweiziska arbetslöshetsstatistiken mer jämförbar med andra länders statistik, samtidigt som den öppna schweiziska arbetslösheten ökat. Arbetslöshetssiffrorna är dock fortfarande mycket låga i Schweiz. Även om man utgår från det antal personer som vid folkräkningarna uppger sig söka arbete blir arbetslösheten relativt låg. Schweiz *har* verkligen en relativt låg arbetslöshet och detta ter sig desto mer anmärkningsvärt som också inflationen är mycket låg.

Man skulle mot bakgrund av det här sagda kunna hävda att såväl Schweiz som Sverige varit relativt framgångsrika under den period som här har studerats. Detta gäller dock med reservation för den svaga tillväxten under den andra delperioden och den relativt höga inflationstakten i Sverige. Särskilt anmärkningsvärd är den låga arbetslösheten i de båda länderna efter 1973, eftersom denna uppnåddes under en period då ett stort antal av de europeiska OECD-länderna uppvisade mycket höga arbetslöshetssiffror.

Eftersom det inte är möjligt att väga ihop de olika framgångskriterierna, kan länderna inte rangordnas med avseende på ekonomisk framgång. Vilket av de två länderna man sätter främst beror på ens egna värderingar. Begränsar man sig till de två stabiliseringspolitiska framgångskriterierna, låg arbetslöshet och låg inflation, har Schweiz emellertid inte endast överträffat Sverige utan i stort sett även alla de övriga studerade OECD-länderna.

8.2.2 *Välfärdsfördelningen*

De framgångskriterier som uppmärksammas här är inte de enda tänkbara. I 1.3 nämndes också kriteriet "jämn fördelning av levnadsstandarden". Samtidigt angavs några skäl för att inte ge detta kriterium en central plats i jämförelsen. Sålunda är det svårt att med utgångspunkt från ekonomisk teori förklara varför en viss fördelning av välfärden är att föredra framför en viss annan fördelning. Ett annat skäl är att mätproblemen är mycket stora på detta område. Det gäller särskilt vid internationella jämförelser. Jag skall emellertid göra ett försök att jämföra Schweiz och Sverige också på detta område med utgångspunkt från den kunskap som ändå finns.

Inkomstfördelningen i ett land kan beskrivas på flera olika sätt. Man kan utgå från faktorinkomsterna eller de disponibla inkomsterna efter skatter och transfereringar. Vanligen studerar man fördelningen över olika hushåll. Eftersom hushållen är av olika storlek, kan det vara rimligt att på något sätt korrigera för detta, varvid olika metoder är tänkbara. Ett kvantitativt mått på inkomstfördelningen kan erhållas med hjälp av sk Ginikoefficienter. En sådan koefficient anger skillnaden mellan den faktiska fördelningen och en hypotetisk fördelning som är helt jämn. Den kan anta värden mellan 0 och 1 och ju lägre den är, desto jämnare är fördelningen. Vanligen nöjer man sig med att studera fördel-

ningen av inkomsterna för ett visst år (i stället för livsinkomsterna), utan att ta hänsyn till den presterade arbetstiden. Detta tillvägagångssätt kan dock ge en överdriven föreställning av hur ojämn inkomstfördelningen verkligen är.

Den svenska inkomstfördelningen borde rimligen vara relativt jämn. Den solidariska lönepolitiken och de fackliga organisationernas observans när det gäller inkomstskillnader mellan olika arbetstagarkategorier bör ha motverkat uppkomsten av stora inkomstskillnader. Av 5.4 framgår också att lönespridningen inom den svenska industrin är relativt låg. Än jämnare borde de disponibla inkomsterna vara. Vi har i vårt land haft relativt stora fördelningspolitiska ambitioner, och skatte- och transfereringsnivåerna är internationellt sett höga.

En jämförelse¹ mellan sju olika länder² (där Schweiz inte ingår) och som gäller åren kring 1980 ger stöd åt denna hypotes. Såväl faktorinkomsterna som de disponibla inkomsterna är jämnare fördelade i Sverige än i något av de andra länderna. Vid korrigering av de disponibla inkomsterna för familjestorleken uppgick den svenska Ginikoefficienten till 0,205, medan genomsnittet låg på 0,291. Mest ojämn fördelning hade Västtyskland med en Ginikoefficient på 0,355. Det hävdas i denna studie att det är de höga skatterna och transfereringarna som i första hand förklarar den jämna fördelningen av de disponibla inkomsterna i Sverige.

För Schweiz del föreligger bl a ett undersökningsresultat för år 1982 (Robert E. Leu, Brigitte Buhmann & Rene L. Frey, 1986). Författarna har beräknat Ginikoefficienter för fördelningen av hushållens disponibla inkomster. När man korregerat för hushållstorleken har man dock använt sig av andra metoder än i den tidigare citerade undersökningen. Den schweiziska Ginikoefficienten uppgår till 0,284, vilket är högre än den som i den förut citerade undersökningen noterades för Sverige.³ Den är dock lägre än genomsnittet för de sju länder som jämfördes i denna undersökning. Om man överhuvudtaget vågar jämföra dessa undersök-

¹ DsFi 1986:12

² Jämförelsen omfattar Israel, Kanada, Norge, Sverige, Storbritannien, USA och Västtyskland.

³ Urs Ernst (1983) som bl a studerade den schweiziska inkomstfördelningen för 1978 erhöll Ginikoefficienterna 0,287 och 0,317 (beroende på vilken metod som användes för att korrigera för hushållstorleken.)

ningar, skulle man sålunda kunna dra slutsatsen att den schweiziska inkomstfördelningen är ojämnare än i Sverige men klart jämnare än i bl a USA och Västtyskland.

Antonin Wagner (1985) har gjort en sammanställning av olika nationella och internationella undersökningar⁴, där han kommer fram till resultat som stöder denna slutsats. Han delar in länderna i tre olika grupper. En grupp har jämnare inkomstfördelning än Schweiz. Hit hör Sverige och Norge (Danmark ingår inte i jämförelsen). I en andra grupp, som ligger på ungefär samma nivå som Schweiz, befinner sig Japan, Storbritannien och Österrike. Klart ojämnare inkomstfördelning uppvisar en grupp där bl a Frankrike, Kanada, Italien, Nederländerna, USA och Västtyskland ingår.

Hur har inkomstfördelningen i Schweiz och Sverige förändrats under efterkrigstiden? Mycket tyder på att såväl faktorinkomsterna som de disponibla inkomsterna utjämnats. I Sveriges fall kan man följa utvecklingen ganska väl sedan slutet av 60-talet, varvid en sådan tendens kan konstateras. Utjämningen var särskilt tydlig under 70-talets senare del. Orsakerna härtill är flera: lönerna har utjämnats, kvinnornas förvärvsfrekvens har ökat, skatterna och transfereringarna har fått större betydelse.⁵ Även om dessa faktorer haft mindre betydelse i Schweiz är det enligt Urs Ernst (se not 3) fullt klart att en utjämning har skett även där. Sålunda sjönk Ginikoefficienten med avseende på fördelningen av de disponibla inkomsterna mellan 1955/56 och 1978.

Förmögenhetsfördelningen är svårare att mäta än inkomstfördelningen. Man kan emellertid konstatera att förmögenheterna såväl i Schweiz som i Sverige är avsevärt mer ojämnt fördelade än inkomsterna. Som exempel kan nämnas att Ginikoefficienten med avseende på den schweiziska förmögenhetsfördelningen år 1982 uppgick till 0,813 (jämfört med 0,284 för de disponibla inkomsterna) enligt den tidigare citerade studien av Robert E. Leu et al. Kan man dra några slutsatser om vilket av de båda länderna som uppvisar den jämnaste förmögenhetsfördelningen? De tillgängliga uppgifterna tyder på att den är jämnare i Sverige. Enligt Ernst's undersökning ägde de 10 procent mest förmögna personerna i Schweiz 2/3 av den totala nettoförmögenheten i början av

⁴ Han utgår därvid från M. Sawyer (1976), C. V. Brown & P. M. Jackson (1978) och Urs Ernst (1983).

⁵ Se även LU 87 (SOU 1987:3).

1979. Som framgår av Roland Spånt (1979) uppgick motsvarande siffra för Sverige till 54 procent år 1975. Enligt LU 87 är förmögenheterna i Sverige jämnare fördelade än i andra jämförbara industriländer.

Även förmögenhetsfördelningen torde ha utjämnats i de båda länderna. I Sverige skall enligt LU 87 en snabb utjämning av förmögenheterna ha ägt rum mellan 1920 och 1975. Därefter kan en viss ökning i förmögenhetsskillnaderna ha inträffat.⁶ Ernst konstaterar för Schweiz del att förmögenhetsfördelningen har blivit jämnare mellan 1969 och 1979. Det föreligger inte några jämförbara uppgifter för tiden dessförinnan. Det trendbrott i utvecklingen av den svenska förmögenhetsfördelningen, som kan ha inträffat vid 70-talets mitt, beror sannolikt på att inflationstakten ökade vid denna tid. Inflation leder till godtyckliga omfördelningar av välfärden som rimligen vidgar förmögenhetsklyftorna. Personer med realltillgångar och stora skulder vinner på bekostnad av personer vars förmögenhet domineras av finansiella tillgångar – inte minst om skattesystemet bygger på nominella principer.

8.3 Orsakerna till Schweiz och Sveriges ekonomiska framgångar

8.3.1 Några viktiga begrepp

I vilken utsträckning beror den ekonomiska utvecklingen i Schweiz och Sverige sedan 1950 på faktorer som länderna själva kan påverka och vilka av dessa faktorer är i så fall de viktigaste? En del av svaren på denna fråga torde mer eller mindre tydligt ha framgått av de tidigare kapitlen. Här skall ett helhetsperspektiv appliceras, som också ger något av en sammanfattning av den föregående diskussionen. Frågan om i vilken utsträckning ett land kan påverka sin egen ekonomiska utveckling är ganska komplicerad. Det kan därför vara på sin plats med en inledande presentation av några grundläggande begrepp.

Ett land bör normalt kunna påverka sin ekonomiska utveckling med hjälp av *ekonomisk politik*. Dagens nationalekonomer är emellertid starkt medvetna om den ekonomiska politikens begränsningar. Förutom att det kan föreligga politiska restriktio-

⁶ Se Roland Spånt (1983).

ner måste man räkna med ett antal andra komplikationer. Sålunda kan en ekonomisk-politisk åtgärd misslyckas därför att den tid som hinner förflyta mellan det en störning observeras till dess den får effekt blir alltför lång. Vidare kan en sådan åtgärd påverka de ekonomiska aktörernas förväntningar på ett sådant sätt att den blir verkningslös eller rent av får skadliga verkningar på samhällsekonomin.

Ett lands ekonomiska framgångar är också beroende av dess *politisk-ekonomiska system*. Hit kan man hänföra ett stort antal olika faktorer som den offentliga sektorns storlek, skattesystemets uppbyggnad, arbets- och kapitalmarknadernas funktionssätt, intresseorganisationernas styrka och beteende samt den politiska processens funktionssätt. Dessa faktorer är endast delvis möjliga att styra för de politiskt ansvariga, som för övrigt utgör en integrerad del av detta system. Den offentliga sektorns storlek, skattesystemets uppbyggnad eller arbetsmarknadernas funktionssätt låter sig endast påverkas på relativt lång sikt.

Det ekonomiska skeendet påverkas också av olika *exogena faktorer*, dvs sådana faktorer som ligger utanför ett lands egen kontroll. Hit hör i första hand landets naturliga förutsättningar som läge och utrustning med produktionsfaktorer. Till de exogena faktorerna kan man också hänföra beslut som fattats av politiker, hushåll, företag och intresseorganisationer under tidigare perioder och som påverkar skeendet under den aktuella perioden. Det kan gälla beslut som rör tex landets produktionsinriktning eller valet av export- och importmarknader. Många av de egenskaper som konstituerar landets politisk-ekonomiska system är för övrigt baserade på beslut som ligger relativt långt tillbaka i tiden. Vidare påverkas det ekonomiska skeendet av olika slag av störningar, som inträffar under den studerade perioden. Sådana störningar kan härröra från utlandet i form av förändringar i efterfrågan på landets produkter, i råvarupriser, i den internationella inflationstakten eller genom strukturella förändringar som påverkar landets komparativa fördelar. Känsligheten för dylika störningar kan variera mellan olika länder beroende på specialisering och marknadsinriktning. Störningar kan även uppkomma inom landet till följd av exempelvis förändringar i befolkningens storlek eller upptäckter av nya naturtillgångar.

Den bild som här framtonar visar att de politiskt ansvariga i ett land har betydande begränsningar i sina möjligheter att påverka

det ekonomiska skeendet. Särskilt gäller detta på kort sikt. Ju längre period man betraktar, desto större blir möjligheterna för politiker och andra aktörer att förändra det ekonomiska system som utgör en viktig förutsättning för ett lands ekonomiska framgångar.

Det bör samtidigt understrykas att de begrepp som här introducerats inte är precisa. De är delvis svåra att avgränsa från varandra. Exempelvis kan det politisk–ekonomiska systemet, som ovan antydde, också ses som en exogen faktor – i den mån det skapats genom beslut under föregående perioder. Som tydligt framgår av den fortsatta diskussionen samverkar också de olika faktorerna ofta på ett komplicerat sätt.

8.3.2 *Exogena faktorer*

Det finns självfallet flera exempel på exogena skillnader i de ekonomiska förutsättningar som gällt i Schweiz och Sverige under efterkrigstiden. Man kan inte bortse från den betydelse som tex ländernas olika geografiska läge har haft. Samtidigt kan man emellertid också notera att förutsättningarna i mycket stor utsträckning har varit likartade. Båda länderna var som tidigare nämnts relativt opåverkade av andra världskriget. I båda fallen rör det sig om öppna ekonomier, som haft relativt likartade produktionsförutsättningar och som har varit utsatta för ungefär samma störningar från omvärlden. Dessa kan dock som ovan påpekats få något olika verkningar beroende på olikheter i tex utrikeshandelns varu- och länderinriktning.

På de närmast följande sidorna skall de exogena faktorer som sammanhänger med de båda ländernas internationella beroende diskuteras. Att analysera verkningarna av de yttre störningar som inträffat sedan 50-talets början är naturligtvis ett mycket komplicerat företag. Jag får därför nöja mig med att diskutera de huvudsakliga skillnaderna i de båda ländernas internationella beroende och ge några exempel på hur de påverkats av olika yttre störningar.

Det internationella beroendet kan mätas på olika sätt. Ett tämligen grovt mått är att sätta exporten respektive importen i relation till BNP. Som framgår av tabellerna 2:2 och 2:6 har såväl exportens som importens BNP-andel vuxit i båda länderna under den studerade perioden, samtidigt som dessa andelar genomgående varit högre i Schweiz än i Sverige. Skillnaderna är dock inte

dramatiska. 1985 uppgick andelarna till 39,1 respektive 38,6 procent i Schweiz och till 35,3 respektive 32,8 procent i Sverige. Dessa siffror är högre än för större OECD-länder som t ex Frankrike och Västtyskland men kan inte betraktas som extremt höga. Andra små och öppna ekonomier som Belgien och Nederländerna uppvisar betydligt större andelar. Såväl i Schweiz som i Sverige är de större industriföretagen starkt internationaliserade, vilket bl a innebär att t ex produktion och FoU till stor del äger rum i utlandet. Här är skillnaderna svåra att mäta, men som konstateras i 6.3 är internationaliseringsgraden knappast mindre i Schweiz än i Sverige.

När det sedan gäller de internationella faktorrörelserna är den schweiziska ekonomin klart mera öppen än den svenska. Den schweiziska kapitalmarknaden är mer integrerad med den internationella än vad fallet är i Sverige. Det beror i sin tur på en rad olika faktorer som Schweiz traditioner som internationell finansplats, men även på ekonomisk-politiska åtgärder som t ex den svenska valutaregleringen. Flödet av arbetskraft mellan den inhemska och den utländska arbetsmarknaden har också varit betydligt större i Schweiz än i Sverige. Även här har både exogena faktorer och ekonomisk-politiska åtgärder varit utslagsgivande.

Som ovan antytts är ett lands känslighet för yttre störningar bl a beroende av utrikeshandelns varu- och länderspridning. I det förra fallet föreligger vissa intressanta skillnader mellan Schweiz och Sverige. Om man skiljer mellan konsumtionsvaror, investeringsvaror samt råvaror och halvfabrikat, kan man konstatera att den schweiziska exporten i betydligt högre grad än den svenska är inriktad på konsumtionsvaror och i betydligt mindre grad på råvaror och halvfabrikat. Enligt Lennart Erixon (1982) bestod den schweiziska varuexporten 1980/81⁷ till 38,7 procent av konsumtionsvaror, medan motsvarande siffra för Sverige utgjorde 25,2 procent. Motsvarande siffror för råvaror och halvfabrikat var 25,6 respektive 35,5 procent.⁸ Att vår export i så liten grad är inriktad på konsumtionsvaror tenderar att göra den svenska ekonomin relativt konjunktürkänslig. Även i detta fall föreligger flera förklaringar. Vår internationella specialisering är beroende av vår

⁷ Den svenska siffran gäller 1980 och den schweiziska 1981.

⁸ Investeringsvarornas andel av exporten var något högre i Sverige (37,7 % jämfört med 34,6 % i Schweiz).

utrustning med produktionsfaktorer, men det är också möjligt att den relativt begränsade lönespridningen mellan olika industribranscher i Sverige varit till nackdel för konsumtionsvaruindustrins konkurrenskraft.

Utrikeshandelns länderinriktning är självfallet i hög grad präglad av de båda ländernas läge. Medan de nordiska länderna sedan 70-talets början tagit emot cirka 1/4 av den svenska exporten och svarat för cirka 1/5 av den svenska importen har Schweiz stora grannländer, Frankrike, Italien och Västtyskland, tagit emot ungefär 1/3 av den schweiziska exporten och svarat för över hälften av importen. Västtyskland är för Schweiz del den i särklass största handelspartnern – såväl på export- som på importsidan. Även för Sveriges del är Västtyskland en dominerande handelspartner. 1985 utgjorde detta land vår näst största enskilda exportmarknad⁹ (11,5 procent av vår totala export) samtidigt som det utgjorde vår största importleverantör (17,9 procent av den totala importen). Det schweiziska beroendet är dock större i detta fall. Ungefär 20 procent av exporten gick 1985 till detta land, och cirka 30 procent av importen härrörde därifrån. Handeln med EG spelar självfallet en stor roll för båda länderna, men särskilt för Schweiz. 1985 gick över hälften av exporten till denna marknad, medan över 70 procent av importen kom från EG-länderna. För Sveriges del var EGs andel av vår export – och framför allt vår import – mindre. En annan viktig skillnad mellan den schweiziska respektive den svenska handelns länderinriktning är att en relativt stor andel av Schweiz export går till transoceana länder. 1985 tog u-länderna emot cirka 20 procent av den schweiziska exporten.¹⁰ I Sverige svarar u-länderna endast för något mer än 10 procent av vår totala export.

För båda länderna har försök gjorts att analysera den betydelse som marknads- respektive produktinriktningen har haft för exportutvecklingen sedan slutet av 60-talet.¹¹ För Schweiz del återfinns

⁹ Endast USA utgjorde detta år en större exportmarknad (11,6%).

¹⁰ Den schweiziska importen från u-länderna är betydligt mindre och utgjorde 1985 endast 6,1 % av den totala schweiziska importen (se även 6.4).

¹¹ I båda fallen rör det sig om en sk "Constant Market Share Analysis". Metoden går ut på att dela upp skillnaden i tillväxt mellan världsimporten och exporten för ett visst land i tre komponenter. Dessa utgörs dels av de effekter som beror på marknads- och produktinriktningen, dels av en residualterm (som brukar användas som mått på konkurrenskraften).

en sådan analys i OECD (1987a). Det konstateras där att såväl produkt- som marknadsinriktningen (framför allt) hade en positiv effekt fram till 80-talets början. Därefter var (fram till 1983/84) effekterna i båda fallen negativa. Av en liknande studie för Sverige 1965–82 (Eva Christina Horwitz, 1984) framgår att både marknads- och produktinriktningen haft en negativ effekt på vår exportutveckling under den aktuella perioden (åtminstone sedan 70-talets början). För såväl Schweiz som Sverige gäller att den relativt långsamma tillväxten i Västeuropa under 80-talets första hälft bromsat exportutvecklingen.

Till stor del har impulserna från omvärlden varit desamma. Det gäller såväl mera långsiktiga förlopp som den nästan oavbrutna internationella expansionen under 50- och 60-talen, arbetskraftens och kapitalets ökade internationella rörlighet, den europeiska ekonomiska integrationen och den successivt ökade konkurrensen från Japan och NIC-länderna¹² likaväl som störningar av mera renodlad chockkaraktär som tex Bretton Woods-systemets sammanbrott och oljeprishöjningarna med åtföljande internationella kriser. De skillnader i ländernas förutsättningar som ändå finns har gjort att dessa störningar påverkat dem på delvis olika sätt. Några exempel skall presenteras nedan.

Under senare delen av 70-talet drabbades såväl det schweiziska som det svenska näringslivet av en tämligen svårartad kostnadskris i spåren av den första oljeshocken. Som framgår av 2.3 skilde sig bakgrunden till denna kris mellan de båda länderna. Även om den för Sveriges del till stor del var självförfallad, blev den särskilt svår på grund av att den sammanföll med en global strukturförändring, som i särskilt hög grad berörde branscher av stor betydelse för vårt näringsliv. Den första oljeshocken ledde till kraftigt minskad efterfrågan på tanktonnage och därmed till en betydande överkapacitet i varvsindustrin. Nedgången i varvens produktion skapade också överkapacitet i den internationella stålindustrin. Härtill bidrog också kapacitetsutbyggnaden i NIC-länderna. Stålkrisen ledde i sin tur till en nedgång i efterfrågan på järnmalm, samtidigt som nya fyndigheter togs i bruk i transoceana länder. Den svenska stål- och varvsindustrin samt gruvnäringen drabbades hårt, samtidigt som textil- och beklädnadsindustrins redan tidigare svåra läge förvärrades.

¹² NIC = Newly Industrialized Countries. Hit räknas länder som tex Sydkorea, Singapore och Taiwan.

Även om kostnadsökningarna (uttryckta i samma valuta) på grund av apprecieringen var ännu kraftigare i Schweiz än i Sverige blev följderna inte lika omfattande, beroende på att de ovan nämnda krisbranscherna – med undantag av textil- och beklädnadsindustrin – spelar en mindre roll i det schweiziska näringslivet. Problemen i den schweiziska urindustrin vid denna tid berodde – förutom på kostnadsökningarna – också på att nya exportländer framträdde, men också på strukturella svagheter i den inhemska industrin (se 6.3 och 6.4).

Ett annat exempel är den valutaturbulens som inträffade i samband med Bretton Woods-systemets sammanbrott. Denna påverkade rimligen Schweiz i högre grad än den påverkade Sverige. Det berodde på att den schweiziska kapitalmarknaden är mer integrerad med den internationella och framför allt på schweizerfrancens ställning som "hårdvaluta". När förtroendet för dollarn började svikta, ägde en flykt till bl a schweizerfranc rum. SNB (den schweiziska centralbanken) tvingades stödköpa dollar, vilket ledde till en monetär expansion i Schweiz som verkade kraftigt inflationsdrivande (se 2.2.2). Detta framtvungade en kraftig monetär åtstramning i samband med övergången till rörliga växelkurser, som fick stor betydelse för att den kris som drabbade Schweiz efter den första oljeshocken blev extremt djup. Denna typ av störning utgjorde egentligen inte någon engångsföreteelse. Exogena apprecieringsförväntningar på schweizerfrancen har även vid andra tillfällen vållat problem för den schweiziska centralbanken.

Den kraftiga invandringen till Schweiz utgör ett ytterligare exempel. Att ett land importerar arbetskraft kan förklaras såväl från efterfråge- som från utbudssidan. När det gäller Schweiz gav den mycket kraftiga expansionen på 50- och 60-talen upphov till ett mycket starkt sug efter arbetskraft. Som tidigare konstaterats (se 5.3) var det i stor utsträckning de schweiziska företagen som tog initiativ till arbetskraftsimporten. Samtidigt förelåg också ett visst tryck från utbudssidan. Den schweiziska lönenivån låg relativt högt, framför allt om man jämför med Italien som utgjort en betydande arbetskraftsexportör. Med stor sannolikhet spelade Schweiz läge, landets traditioner som invandringsland¹³ samt kul-

¹³ Schweiz hade redan före första världskriget en relativt stor andel utländsk arbetskraft. Denna minskade sedan, men 1950 var andelen så hög som 8,1 % (se figur 5:3).

turella faktorer en inte obetydlig roll för att invandringen blev så omfattande.

Det är sålunda inte svårt att finna exempel på fall där exogena faktorer påverkat de båda länderna på olika sätt. Däremot är det vanskligt att dra någon slutsats om huruvida det ena eller andra landet skulle vara mera gynnat i detta avseende – sett över hela den studerade perioden. Sålunda kan man knappast hävda att *tex* den låga arbetslösheten respektive inflationen i Schweiz kan förklaras av att särskilt gynnsamma omständigheter skulle ha varit för handen i detta land. I det senare fallet förhåller det sig snarare tvärtom, eftersom apprecieringsförväntningarna när det gäller schweizerfrancen har försvårat inflationsbekämpningen (åtminstone före 1973). I den mån den stora andelen utländsk arbetskraft i Schweiz bidragit till att hålla arbetslösheten på en låg nivå beror detta snarare på den invandringspolitik som förts än på exogena faktorer.

8.3.3 *Ekonomiskpolitik*

När det gäller den ekonomiska politik som förts under efterkrigstiden är skillnaderna mellan Schweiz och Sverige mycket stora. Det gäller inte minst på det stabiliseringspolitiska området, som jag här skall begränsa mig till. Rent allmänt kan man hävda att ambitionsnivån varit betydligt högre i Sverige än i Schweiz.

Inte minst gäller detta finanspolitiken. Under större delen av efterkrigstiden har man i Sverige bedrivit en aktiv finans- och penningpolitik i syfte att påverka konjunktursvängningarna. Åtminstone under 50- och 60-talen kunde också vissa framgångar noteras i detta avseende, samtidigt som finanspolitiska innovationer, *tex* investeringsfonderna, introducerades. Därutöver har den förda finanspolitiken bidragit till att utjämna fördelningen av hushållens disponibla inkomster under efterkrigstiden. Uppkomsten av det stora budgetunderskottet under 70-talet får dock ses som ett betydande finanspolitiskt misslyckande i samma utsträckning som dess snabba avveckling under 80-talet får ses som en framgång (även om de yttre förutsättningarna varit gynnsamma).

I Schweiz däremot har man, som framgår av 4.5, bedrivit en icke-interventionistisk finanspolitik. Skälen härtill är flera. Landets författning med beslutande folkomröstningar som ett viktigt inslag gör det svårt att över huvud taget bedriva en aktiv ekonomisk politik på många områden, även om vissa förändringar i

detta avseende inträffat sedan slutet av 70-talet. Den offentliga sektorns begränsade storlek – speciellt om man koncentrerar sig till förbunds-nivån – har utgjort en ytterligare begränsande faktor. Dessutom har de schweiziska politikerna haft en tämligen "konservativ" inställning till finanspolitiken. Det har varit viktigare att balansera förbundets budget än att skapa full sysselsättning med hjälp av finanspolitiska stimulanser. De fördelningspolitiska ambitionerna har samtidigt varit mycket begränsade.

Ett annat område där skillnaderna mellan Schweiz och Sverige har varit stora är arbetsmarknadspolitiken. Under 60-talet vann de svenska insatserna på detta område internationell ryktbarhet. Olika åtgärder för att stimulera den geografiska och yrkesmässiga rörligheten på arbetsmarknaden samt för att skapa sysselsättning åt olika drabbade grupper har bidragit till att hålla den svenska arbetslösheten på en internationellt sett låg nivå. Dylika insatser har under större delen av efterkrigstiden spelat en ganska underordnad roll i det schweiziska samhället. Det är först under de allra senaste åren som de fått ökad betydelse.

Varken Schweiz eller Sverige kan sägas ha bedrivit någon mera aktiv inkomstpolitik under den aktuella perioden. Andra jämförbara länder, som t ex Danmark och Norge, har haft större ambitioner på detta område. I Sverige betraktades det länge som ett politiskt tabu att ingripa i lönebildningen. Under 70-talet luckrades denna inställning visserligen upp, men de inkomstpolitiska åtgärder som vidtagits sedan dess har varit tämligen halvhjärtade och har knappast lett till några mera påtagliga resultat. I Schweiz har de inkomstpolitiska insatserna i stort sett helt lyst med sin frånvaro.

När det gäller valutapolitiken kan det vara lämpligt att skilja mellan de båda delperioderna 1950–73 och 1973–85. Under den första av dessa delperioder tillämpade båda länderna fasta växelkurser. Sverige hade devalverat 1949 och Schweiz revalverade 1971 i samband med den stora valutaoron inför Bretton Woods-systemets sammanbrott. I Sverige tillämpades en tämligen strikt valutareglering men även i Schweiz användes vissa regleringspolitiska åtgärder för att bromsa eller motverka följderna av den stora turbulensen på valutamarknaderna.

Efter 1973 har skillnaderna varit större. Medan Schweiz övergick till rörliga växelkurser höll Sverige fast vid fasta växelkurser: först i form av den sk valutaormen där kronan i realiteten knöts

till D-marken, och sedan i form av den sk valutakorgen som dock innebär att kronan kan förändras kraftigt i förhållande till enskilda andra valutor. Även om den schweiziska centralbanken under denna delperiod inte helt avstått från att påverka värdet av schweizerfrancen (tex 1978) har denna valuta i stort sett fått fluktuera fritt, vilket har gett upphov till en kraftig appreciering. I Sverige har däremot en ganska aktiv växelkurspolitik bedrivits. Fram till 1982 ändrades pariteten inte mindre än fem gånger. De kraftiga devalveringarna 1981 och 1982 var framgångsrika i så måtto att de bidrog till att förbättra bytesbalansen och stimulera den ekonomiska tillväxten.

Det finns åtminstone ett område där man kan hävda att Schweiz har noterat ekonomisk-politiska framgångar. Det gäller penningpolitiken. Under delperioden 1950–73 befann sig Schweiz och Sverige i en ganska likartad situation när det gäller möjligheterna att bedriva en autonom penningpolitik vid fasta växelkurser. Den schweiziska centralbanken hade en relativt begränsad medelsarsenal till sitt förfogande, samtidigt som Schweiz var utsatt för relativt stora monetära påfrestningar under 60-talet och början av 70-talet. Ändå lyckades man hålla inflationen på en relativt låg nivå, vilket delvis torde ha berott på en relativt hög prioritering av ett stabilt penningvärde. Detta innebar samtidigt att man avstod från att bedriva sysselsättningspolitik via generella efterfrågestimulanser. I början av den andra delperioden lades den schweiziska penningpolitiken om helt. Sedan 1975 har denna politik i hög grad varit baserad på normer för förändringar i monetära storheter. Som framgår av 7:3 har Schweiz under denna period fört en framgångsrik monetaristisk politik. Att inflationen samtidigt varit så låg beror i stor utsträckning på denna politik.

Hur den schweiziska invandringspolitiken skall bedömas är en mera komplicerad fråga. Under hela den aktuella perioden har schweiziska medborgare haft prioritet till erbjudna jobb. Detta har också inneburit att den utländska arbetskraften – åtminstone tidigare – kunnat utnyttjas som konjunkturbuffert. Denna omständighet hade stor betydelse i samband med konjunkturedgången vid 70-talets mitt. Endast genom att ett betydande antal utländska arbetare lämnade landet kunde en efter schweiziska förhållanden omfattande arbetslöshet undvikas. Det bör dock framhållas att denna politik inte är den enda orsaken till den låga schweiziska arbetslösheten.

Samtidigt kan man konstatera att de åtgärder som vidtagits på det invandringspolitiska området i sin tur bidragit till att konjunkturnedgången vid 70-talets mitt blev så djup. Fram till 1963 var invandringen i stort sett oreglerad, vilket innebar en mycket kraftig ökning i arbetskraften och befolkningen. Invandringsbegränsande åtgärder sattes sedan in med ökande styrka, vilket från 1973 ledde till en mycket kraftig nedgång i den utländska arbetskraften. Detta gav upphov till flera problem. Den mycket kraftiga ökningen av den utländska arbetskraften under 50- och 60-talen kan ha bromsat rationaliseringsinvesteringar och lett till att en föråldrad bransch- och företagsstruktur konserverats, vilket sannolikt haft negativa effekter på BNP-tillväxten per capita. Den snabba befolkningsökningen gav upphov till olika slag av spänningar i det schweiziska samhället, vilka förstärktes av att infrastrukturen var helt otillräcklig för den ökade befolkningen. De kraftiga invandringsbegränsande åtgärder som så småningom sattes in fick en markant efterfrågedämpande effekt, som i sin tur bidrog till att göra konjunkturnedgången vid 70-talets mitt så djup som den blev. Det förefaller som det politiska systemet reagerade för sent på den kraftiga invandringsökningen, vars samhällsekonomiska följder under 50- och 60-talen var ofullständigt kända.

8.3.4 *Det politisk-ekonomiska systemet*

Man kan nu konstatera att samtidigt som de exogena förutsättningarna i många avseenden varit tämligen likartade för Schweiz och Sverige under den studerade perioden, så är skillnaderna med avseende på den ekonomiska politiken mycket stora. Man kan knappast hävda att Schweiz ekonomiska framgångar kan förklaras av en aktiv ekonomisk politik. Schweizarna har i stället valt att bedriva en icke-interventionistisk ekonomisk politik¹⁴, som åtminstone när det gäller penningpolitiken varit klart framgångsrik. Man kan nu fråga sig vilken betydelse det politisk-ekonomiska systemet har haft. Diskussionen kommer därvid att koncentreras till tre områden: arbetsmarknaden, den offentliga sektorn och det politiska systemet.

Den schweiziska arbetsmarknaden uppvisar flera intressanta egenskaper. En sådan är den anmärkningsvärda elasticiteten på utbudssidan. Genom att utbudet av arbetskraft förhållandevis

¹⁴ Detta gäller även näringspolitiken, som inte behandlats i 8.3.3 (se 6.4)

snabbt har anpassats till variationer i efterfrågan, har arbetslösheten kunnat hållas på en låg nivå. Detta beror till största delen – men inte enbart – på den anpassning via den utländska arbetskraften som diskuterades ovan. Schweizarna – framför allt de schweiziska kvinnorna – har också uppvisat ett jämfört med de svenska förhållandena annorlunda arbetsmarknadsbeteende.

Ett annat intressant drag är de – åtminstone under den andra delperioden – mycket låga nominella löneökningarna. Dessa har varit klart lägre än i Sverige, vilket inte har hindrat att de schweiziska reallöneökningarna överträffat de svenska. Detta förhållande har säkerligen bidragit till den låga schweiziska inflationstakten. Den schweiziska lönebildningsmodellen skiljer sig ganska avsevärt från den svenska. De viktigaste skillnaderna är att lönebildningen i Schweiz är betydligt mer decentraliserad, att fackföreningarna har en svagare ställning i detta land och att antalet konfliktdagar där är extremt lågt. Det är vanskligt att avgöra vilken betydelse dessa faktorer har haft för den låga arbetslösheten och inflationen. Lönebildningens låga grad av centralisering bör rimligen ha lett till större lönespridning i Schweiz än i Sverige och större löneflexibilitet. I det senare fallet är forskningsresultaten dock inte entydiga. Huruvida en decentraliserad lönebildning ger upphov till en mindre inflationsdrivande löneutveckling än en centraliserad är svårt att uttala sig om generellt. Det förefaller t ex som om den svenska arbetsmarknaden fungerade bättre i detta avseende då den var mera centraliserad än den är i dag. I det schweiziska fallet torde en rad olika faktorer – t ex den stora importen av utländsk arbetskraft, de låga inflationsförväntningarna och det måttliga skattetrycket – ha medverkat till att de nominella löneökningarna har blivit så måttliga.

Som framgår av kapitel 4 är den offentliga sektorn betydligt mindre i Schweiz än i Sverige. En stor offentlig sektor – speciellt om dess andel växer mycket snabbt – kan ha en negativ effekt på den ekonomiska tillväxten, om man utgår från att denna sektor uppvisar en relativt svag produktivitetsökning. Den offentliga sektorns expansion kan ge upphov till undanträngningseffekter, som t ex drabbar industrin via ökade skatter eller via arbets- och kapitalmarknaden. Av 6.3.1 framgår att den schweiziska industrisektorn har en större relativ betydelse än i Sverige och att tjänstesektorns betydelse är mindre. Hur detta inverkat på den ekonomiska tillväxten är dock svårt att mäta.

Det är troligt att den offentliga sektorns relativt snabba expansion i Sverige på 70-talet bidrog till att hålla arbetslösheten på en låg nivå. Samtidigt kan den emellertid ha verkat inflationsdrivande. Om den offentliga sektorn växer mycket snabbt, föreligger en betydande risk för att lönenivån dras upp, särskilt om arbetsgarorganisationerna inom denna sektor har ambitionen att leda löneutvecklingen.

Som 4.3 visar är skillnaden i skattetryck mellan Schweiz och Sverige påfallande stort. Hur har detta påverkat samhällsekonomin i de båda länderna? Det relativt höga svenska skattetrycket – åtminstone när det gäller de statliga inkomstskatterna – bör ses mot bakgrund av höga fördelningspolitiska ambitioner. Skattesystemet och de offentliga utgifterna har också verkat utjämnande, även om skillnaderna i inkomstfördelning och social trygghet mellan de båda länderna inte förefaller extrema. Vidare har, som tidigare antytts, det relativt höga skattetrycket i Sverige rimligen haft en pådrivande effekt på löneutvecklingen. De jämfört med Schweiz höga skattekilarna i Sverige (se 4.4) bör vidare ha gett upphov till förhållandevis höga samhällsekonomiska kostnader. Det är dock vanskligt att uttala sig om vad dessa effekter betytt för tillväxten. Även om man kan utgå från att de varit negativa, är de svåra att mäta och sätta i relation till andra tillväxtpåverkande faktorerers betydelse.

Det politiska systemet i Schweiz skiljer sig i hög grad från det som råder i Sverige. Som ovan framhållits ställer författningen vissa hinder i vägen för möjligheterna att bedriva en aktiv ekonomisk politik. Som framgår av 3.4 ligger den politiska tyngdpunkten mera till höger i Schweiz än i Sverige, vilket också verkat i riktning mot en mindre interventionistisk ekonomisk politik. Det schweiziska politiska systemet ger vidare – i kanske ännu högre grad än i Sverige – olika intressegrupper stort inflytande. Samtidigt framstår den struktur som dessa grupper bildar som mer pluralistisk än i Sverige.

Vilken betydelse har intressegrupperna haft för den ekonomiska utvecklingen i de båda länderna? Enligt Mancur Olson (1984) tenderar mogna och stabila samhällen som tex Schweiz och Sverige, att utveckla en rik flora av intressegrupper, vars verksamhet är inriktad på att tillvarata de egna medlemmarnas intressen. Den politiska processen blir under sådana förhållanden alltmer inriktad på omfördelande åtgärder än på sådana åtgärder

som befrämjar ekonomins effektivitet och – ytterst – den ekonomiska tillväxten. Resultatet blir på sikt ekonomisk stagnation och lägre materiell standard relativt andra länder. Olson tvekar inte att förklara den låga tillväxten som Storbritannien har uppvisat under efterkrigstiden i sådana termer.

Kan Olsons teori också användas för att förklara den relativt låga ekonomiska tillväxt som Schweiz och Sverige har haft under denna period? Han diskuterar själv huruvida hans teori kan tillämpas på dessa länder. Eftersom breda organisationer har relativt starka incitament att handla med samhällets bästa för ögonen (se även 3.5), borde ett land som Sverige med sin förhållandevis korporatistiskt präglade intressegruppsstruktur enligt hans mening löpa mindre risk att drabbas av en sådan "förkalkning", som han betraktar som ett stort hot mot mogna och stabila industriländer, än ett land med en mera pluralistisk struktur. Hur förhåller det sig då med Schweiz?

Som Olson själv erkänner, försvårar det särpräglade politiska systemet en tillämpning av hans teori på de schweiziska förhållandena. Franz Lehner (1983) framhåller att Schweiz visserligen kännetecknas av en differentierad och pluralistisk intressegruppsstruktur men att de förutsättningar som "folkomröstningsdemokratin" skapar och som beskrivs i 3.3 motverkar politiska beslut i omfördelande riktning. Detta system försvårar den politiska beslutsprocessen, eftersom det – inför hotet om referendum – framtvingar en utdragen förhandlingsprocess i syfte att skapa kompromisser som tillgodoser berörda intressen. Under sådana omständigheter kommer de fattade besluten att i relativt liten utsträckning kännetecknas av radikala förändringar eller av att en eller flera grupper kan tillgodogöra sig vinster på andra gruppers bekostnad. Denna hypotes stöds i viss mån av att den offentliga sektorn i Schweiz är så liten – trots intressegruppernas stora inflytande (se 4.2).

Man kan lätt konstatera att det schweiziska näringslivet är ovanligt rikt på karteller. Det finns ett klart samband mellan den rikhaltiga floran av intressegrupper inom det schweiziska näringslivet och det stora antalet karteller. Den tidigare behandlade "Uhrenstatut" utgör ett historiskt exempel (se 6.4). Här spelade branschens intresseorganisationer en viktig roll. Den schweiziska kartellagstiftningen anses vara mycket mild. Egentligen är det dock svårt att jämföra med förhållandena i Sverige som också är tämligen rikt på karteller. Som Mancur Olson påpekar bör det

dock understrykas att den schweiziska – såväl som den svenska – ekonomins höga grad av öppenhet mot omvärlden utgör en effektiv motvikt mot de skadliga effekter som inhemska konkurrensbegränsningar kan ge upphov till. Denna öppenhet är till stor del en följd av att de båda länderna med enstaka undantag fört en mycket liberal handelspolitik (se 6.4).

8.4 Vad kan Sverige lära av Schweiz?

Har Sverige något att lära av Schweiz? Medan den ekonomiska tillväxten per capita inte har varit snabbare i Schweiz än i Sverige har schweizarna däremot varit mycket framgångsrika när det gäller att uppnå en låg arbetslöshet och en låg inflation. Det har också framgått att dessa framgångar inte i första hand kan tillskrivas olikheter i exogena faktorer. Till en del beror de på den ekonomiska politiken (penning- och invandringspolitiken), men kanske än mer på karakteristika i det politisk-ekonomiska systemet.

Skillnaderna i den ekonomiska politiken respektive det politisk-ekonomiska systemet bottnar i en ganska annorlunda syn på hur väsentliga samhällsfrågor skall lösas. Den svenska modell som väckt så stor internationell uppmärksamhet under efterkrigstiden har karakteriserats av ett antal olika inslag. Ett kontinuerligt socialt reformarbete har bedrivits, som resulterat i framväxten av en avancerad välfärdsstat. Stabiliseringspolitiken har varit aktiv och har gett upphov till ett antal ekonomisk-politiska innovationer. Inte minst har Sverige varit banbrytande när det gäller utvecklingen av rörlighetsstimulerande och sysselsättningsskapande arbetsmarknadspolitiska medel. Sverige har vidare karakteriserats av breda intresseorganisationer som kunnat utöva ett betydande inflytande på samhällsutvecklingen. Viljan till kompromisslösningar mellan olika partier och intressegrupper har under större delen av efterkrigstiden varit stor. Samtidigt har den svenska ekonomin i huvudsak byggts på marknadsekonomin principer.

I den schweiziska modellen spelar staten en betydligt mera tillbakadragen roll. Även om Schweiz har utvecklats till ett välfärdssamhälle, kan landet knappast karakteriseras som en välfärdsstat, vilket också sammanhänger med att de fördelningspolitiska ambitionerna varit lägre. Stabiliseringspolitiken har varit betydligt mindre aktiv än i Sverige, och målet "låg inflation" har priorite-

rats relativt högt. Marknadskrafterna har getts ett större spelrum i Schweiz än i Sverige. Även om det politiska systemet är radikalt olikt det svenska, har viljan till kompromisslösningar mellan olika grupper i samhället varit utmärkande också för den schweiziska modellen.

De skillnader som ovan skisserats beror i stor utsträckning på olika värderingar och på olika historiska traditioner. Sverige har under större delen av efterkrigstiden dominerats av socialdemokraterna, även om strävan efter samförståndslösningar ingalunda uteslutit andra grupper från inflytande. Den politiska tyngdpunkten har legat relativt långt till vänster. Det borgerliga maktinnehavet mellan 1976 och 1982 ändrar ganska litet på detta faktum.

I Schweiz har politiska institutioner växt fram som är mycket olika dem som existerar i Sverige. Det är också uppenbart att värderingarna i Schweiz är betydligt mer konservativa än hos oss. Den politiska vänstern – inte minst fackföreningsrörelsen – är relativt svag, och den politiska tyngdpunkten ligger klart längre till höger jämfört med Sverige.

Mot denna bakgrund kan det förefalla något naivt att föreslå lösningar på de svenska samhällsproblemen som är kalkerade på den "schweiziska modellen". Värderingarna och den historiska bakgrunden är alltför olika. En lösning som fungerar bra i det ena landet kanske fungerar mindre bra i det andra. Härtill kommer att det för många synes vara alltför tidigt att dödförklara den svenska modellen – även om vissa inslag i denna modell i dag framstår som problematiska.

Vad gör då den schweiziska modellen intressant? För det första är den – med tanke på de resultat som uppnåtts – värd en större internationell uppmärksamhet än vad den hittills har rönt. Det är nog inte endast i Sverige som kunskaperna härom är begränsade. För det andra finns här ett konkret exempel på ett samhälle där man lyckats kombinera låg arbetslöshet och inflation och där man i flera avseenden valt helt annorlunda lösningar på samhällsproblemen än i Sverige. Genom att studera den schweiziska modellen kan vi få en bättre uppfattning om vad som fungerar mindre tillfredsställande i den svenska ekonomin och kanske också i vilken riktning vi bör gå för att få den att fungera bättre.

Litteratur

- Abrahamsen, Yngve, Kaplanek, Heinz & Schips, Bernd 1986: Arbeitsmarkttheorie, Arbeitsmarktpolitik und Beschäftigung in der Schweiz, Grösch.
- Baltensperger, Ernst, 1985: Disinflation – The Swiss Experience 1973–83, *Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaft*, 2/3.
- Bericht der Expertengruppe "Wirtschaftslage", 1977: Lage und Probleme der Schweizerischen Wirtschaft 1977/78, Bern.
- Blattner, Niklaus, 1986: Ausländerbeschäftigung, Wirtschaftswachstum und Produktivität, Diskussionspapier nr 107, Institut für Sozialwissenschaften & Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung, Universität Basel.
- Blattner, Niklaus, 1983: Funktionsprobleme des Schweizerischen Arbeitsmarktes, Diskussionspapier nr 93, Institut für Sozialwissenschaften & Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung, Universität Basel.
- Borner, Silvio; Stuckey, Barbara; Wehrle, Felix & Burgener, Bernhard, 1985: Global Structural Change and International Competition among Industrial Firms: The Case of Switzerland, *Kyklos*, nr 1.
- Borner, Silvio, 1980: Wirtschaftswachstum und Fremdarbeiter in der Schweiz: Konjunkturelle und Strukturelle Auswirkungen der Segmentierung des Arbeitsmarktes, i "Wandlungen in Wirtschaft und Gesellschaft", Festschrift für Walter Adolf Jöhr zum 70. Geburtstag. Herausgegeben von Emil Küng, Tübingen.
- Brown, C. V. & Jackson, P. M., 1978: Public Sector Economics, Oxford.
- Brunner, Karl, 1983: Has Monetarism Failed? *Cato Journal*, nr 3.
- Chouraqui, J. C. & Montador, B. 1985: Fiscal Policy in the Small OECD Countries since the Early Seventies, *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, Heft 3.
- Clark, M. Gardner, 1983: The Swiss Experience with Foreign Workers: Lessons for the United States, *Industrial and Labor Relations Review*, nr 4.
- Coe, David, 1985: Nominal Wages, the NAIRU and Wage Flexibility, *OECD Economic Studies*, no 5.
- Danthine, Jean-Pierre & Lambelet, Jean-Christian, 1987: The Swiss Case, *Economic Policy*, October.
- DsFi 1986:12, Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse, Rapport till expertgruppen för Studier i Offentlig Ekonomi (ESO).
- Erixon, Lennart, 1984: Varför har svensk industri klarat krisen sällre? Skandinaviska Enskilda Bankens Kvartalstidskrift, nr 2.
- Ernst, Urs, 1983: Die Wohlstandsverteilung in der Schweiz. Stand und Entwicklung der Personellen Einkommens- und Vermögensverteilung, Diessenhofen.
- Ettlin, Franz, 1987: The Demand for Bank Notes in Switzerland. An

- Error Correction Approach. Paper presented at the Ökonometriker-Tagung, October 23, 1987, at the "Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung", Universität Basel.
- Franzén, Magnus, 1988: Olika mått på tillväxt. Aktuell information, Näringslivets Ekonomifakta AB.
- Fromlet, Hubert, 1987: Den schweiziska centralbanken – hur styrs schweizerfrancen? *Utvecklingen på kreditmarknaden*, nr 8.
- Gordon, Robert, J., 1982: Why Stopping Inflation May Be Costly: Evidence from Fourteen Historical Episodes, ingår i Robert E. Hall (ed.): *Inflation: Causes and Effects*, Chicago & London.
- Grubb, Dennis; Jackman, Richard & Layard, Richard, 1983: Wage Rigidity and Unemployment in OECD Countries, *European Economic Review*, nr 1/2.
- Hansson, Ingemar, 1986: Skatter och samhällsekonomi, Stockholm.
- Hansson, Ingemar & Stuart, Charles, 1985: Labor Supply Estimation: Equilibrium Approach, Nationalekonomiska institutionen, Lunds Universitet.
- Hertig, Hans Peter, 1984: Volksabstimmungen, ingår i Klöti, Ulrich (Hrsg.) *Handbuch politisches System der Schweiz*. Band 2. Strukturen und Prozesse, Bern & Stuttgart.
- Horwitz, Eva & Christina, 1984: Export Performance of the Nordic Countries 1965–82 – A Constant-Market-Shares Analysis, i "Economic Growth in a Nordic Perspective", Stockholm.
- Hughes, Christopher, 1962: *The Parliament of Switzerland*, London.
- Katzenstein, Peter J., 1984: *Corporatism and Change. Austria, Switzerland and the Politics of Industry*, Ithaca & London.
- Katzenstein, Peter J., 1985: *Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe*, Ithaca.
- Kriesi, Hanspeter, 1980: *Entscheidungsstrukturen und Entscheidungsprozesse in der Schweizer Politik*, Frankfurt/Main & New York.
- Lehner, Franz, 1983: Pressure Politics and Economic Growth: Olson's Theory and the Swiss Experience, ingår i Mueller, Dennis G, *The Political Economy of Growth*, New Haven & London.
- Larsson, Janerik; Rock, Robert & Löfgren, Svante, 1981: *Schweiz – ökänt land mitt i Europa*, Stockholm.
- Leu, Robert E.; Buhmann, Brigitte & Frey, René, 1986: Die personelle Einkommens- und Vermögensverteilung der Schweiz 1982, *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, Heft 2.
- Lewin, Ralph, 1983: Niveau und Struktur der Arbeitslosigkeit in der Schweiz 1973–1983, *Geld, Währung und Konjunktur*, nr 5.
- Lundager, Jens & Schneider, Friederich, 1986: En sammeligning af udviklingen i den sorte økonomi for Danmark, Norge og Sverige, *Nationaløkonomisk tidsskrift*, no 3.
- McCracken, Paul, (ed), 1977: *Towards Full Employment and Price Stability*, Paris.
- McKee, Michael J.; Visser, Jacob, J. C. & Saunders, Peter G., 1986: Marginal Tax Rates on the Use of Labour and Capital in OECD Countries, *OECD Economic Studies*, no 7.

- Maddison, Angus, 1982: *Phases of Capitalist Development*, Oxford & New York.
- Marelli, Bruno; Sheldon, George & Stampfli, Rolf, 1986: Risiko und Dauer der Arbeitslosigkeit in der Schweiz, Bestandesaufnahme der Jahre 1978–85, Bern & Stuttgart.
- Meier, Alfred, 1986: Konsolidierung und neue Herausforderungen. Öffentliche Finanzen und Finanzpolitik der Schweiz 1977/85. Särtryck ur Andel, N. & Neumark, F. (ed) *Finanzarchiv*, Band 44, Heft 1, Tübingen.
- Meier, Henri, B., 1985: *Swiss Capital Markets*, London.
- Messere, K., C. & Owens, J., P., 1987: International Comparisons of Tax Levels: Pitfalls and Insights, *OECD Economic Studies*, no 8.
- OECD, 1984: The Tax/Benefit Position of a Production Worker, Paris.
- OECD, 1985: Economic surveys 1985/1986 Switzerland, Paris.
- OECD, 1986 (a): Economic Outlook, no 40, Paris.
- OECD, 1986 (b): Personal Income Tax Systems under Changing Economic Conditions, Paris.
- OECD, 1987 (a): OECD Economic Surveys 1986/1987 Switzerland, Paris.
- OECD, 1987 (b): National Accounts, Paris.
- Olson, Mancur, 1984: Nationens uppgång och fall – ekonomisk tillväxt, stagflation och samhällets förkalkning, Stockholm.
- Rich, Georg, 1984: Ist die schweizerische Geldpolitik wirklich monetaristisch? *Geld, Währung und Konjunktur*, no 3.
- Rich, Georg & Béguelin, Jean-Pierre, 1985: Swiss Monetary Policy in the 1970s and 1980s. An Experiment in Pragmatic Monetarism, Center Symposia Series N.CS-17. Published by the Center for Research in Government Policy and Business, Graduate School of Management, University of Rochester.
- Ruin, Olof, 1983: Korporatismen och demokratin i det moderna samhället, ingår i "Nykorporatismen. Organisationerna i ett demokratiskt samhälle", Stockholm.
- Saunders, Peter & Klau, Friedrich, 1985: The Role of the Public Sector. Causes and Consequences of the Growth of Government, *OECD Economic Studies*, no 4.
- Sawyer, M., 1976: Income Distribution in OECD Countries, *OECD Economic Outlook*, Occasional Studies, Paris.
- Schmidt, Manfred, G., 1985: Der schweizerische Weg zur Vollbeschäftigung. Eine Bilanz der Beschäftigung, der Arbeitslosigkeit und der Arbeitsmarktpolitik, Frankfurt & New York.
- Schmidt, Manfred, G., 1984: Labour Market Performance and Inflation in OECD Nations – A Political-Institutionalist View, i Knut Gerlach, Wilhelm Peters, Werner Sengenberger (ed.): Public Policies to Combat Unemployment in a Period of Economic Stagnation. An International Comparison, Frankfurt/New York.
- Schmitter, Philippe, 1974: Still the Century of Corporatism? *Review of Politics*, vol 36.
- Schmitter, Philippe, 1977: Interest Intermediation and Regime Govern-

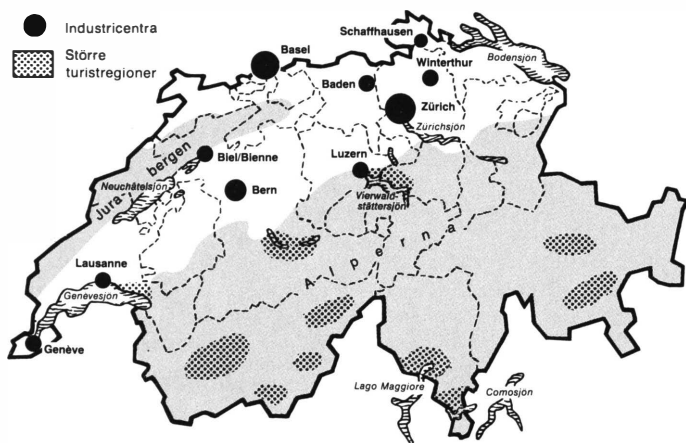
- ability, citerad i Lehner (op.cit.).
- Schneider, Friedrich & Weck-Hannemann, Hannelore, 1986: Schattenwirtschaft: Grösse und Entwicklung im internationalen Vergleich und in der Schweiz, *Geld und Währung*, nr 33.
- Schwarz, Heini, 1984: Regionalwirtschaftliche Wirkungen der schweizerischen Fremdarbeiterpolitik, Forschungsstelle Arbeitsmarkt, Universität Basel.
- Schweizerische Bankgesellschaft, 1987: The Swiss Economy 1946–1986, Data, Facts, Analyses, Zürich.
- Schweizerischer Handels- und Industrieverein, 1985: Forschung und Entwicklung in der schweizerischen Privatwirtschaft, Bericht zur fünften Erhebung des Vororts über das Jahr 1983 in Zusammenarbeit mit dem Bundesamt für Statistik, Zürich.
- SOU 1979:9, Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling, Stockholm.
- SOU 1987:3, Långtidsutredningen 1987 (LU 87).
- Huvudbetänkande.
  - Bilaga 19: Industriell förnyelse, basindustri, högteknologi, Stockholm.
- Spänt, Roland, 1983: Wealth Distribution in Sweden 1920–83, C. V. Starr Conference on International Comparisons of the Distribution of Household Wealth, 1983 (citerad i LU 87).
- Steuerinformationen, 1987: Steuerinformationen der Interkantonalen Kommission für Steueraufklärung, Bern.
- Stolz, Peter, 1985: Empirische Untersuchungen über das Verhältnis von registrierter zu selbstdeklarerter Arbeitslosigkeit in der Schweiz, *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, Heft 4.
- Tschäni, Hans, 1986: Wer regiert die Schweiz? Der Einfluss von Lobby und Verbänden, München.
- Tson Söderström, Hans, 1985: Exchange Rate Strategies and Real Adjustment after 1970. The Experience of the Smaller European Economies, Institute for International Economic Studies, University of Stockholm.
- Tson Söderström, Hans (ed.), 1986: Nya spelregler för tillväxt, Konjunkturrådets rapport 1986, Stockholm.
- Vahlne, Jan Eric, 1985: Multinationella företag i svensk industri, ingår i "Sveriges Industri", Stockholm.
- Vibe Christensen, Benedicte, 1986: Switzerland's Role as an International Financial Center, International Monetary Fund, Washington D.C.
- Wagner, Antonin, 1985: Wohlfahrtsstaat Schweiz, Bern & Stuttgart.
- Weck-Hanneman, Hannelore; Pommerehne, Werner W. & Frey, Bruno S., 1986: Die heimliche Wirtschaft und Entwicklung der Schattenwirtschaft in der Schweiz, Bern.

De i boken citerade "Wirtschaftsspiegel" och "Die Volkswirtschaft" är periodika som publiceras av Bundesamt für Statistik, Bern, respektive Bundesamt für Industrie Gewerbe und Arbeit, Bern.

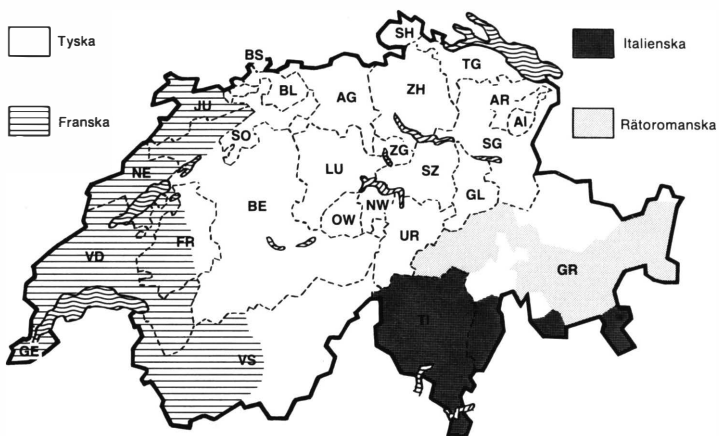
Kartbilaga

Karta 1

De viktigaste industri- och turistcentra i Schweiz

Karta 2
Kantoner och språkområden i Schweiz

Kantoner

	<u>Yta (km²)</u>	<u>Befolkning (1000-tal)¹</u>
AG Aargau	1 405	469
AI Appenzell-Innerrhoden ²	172	13
AR Appenzell-Ausserrhoden ²	243	49
BE Bern	6 049	928
BL Basel-Landschaft ²	428	225
BS Basel-Stadt ²	37	198
FR Freiburg	1 670	193
GE Genève	282	366
GL Glarus	685	37
GR Graubünden	7 106	173
JU Jura	837	65
LU Luzern	1 492	306
NE Neuchâtel	797	156
NW Nidwalden ²	276	31
OW Obwalden ²	491	28
SG St Gallen	2 014	403
SH Schaffhausen	298	70
SO Solothurn	791	219
SZ Schwyz	908	103
TG Thurgau	1 013	191
TI Ticino	2 811	279
UR Uri	1 076	34
VD Vaud	3 219	548
VS Valais	5 226	235
ZG Zug	239	81
ZH Zürich	1 729	1 135
Schweiz	41 293	6 533

¹Siffrorna gäller 1985.

²Halvkantoner.

Sakregister

Alters- und Hinterlassenenerver-
sicherung (AHV) 64

Arbetsförmedling 78 ff, 98 f

Arbetskraftsimport 29 ff, 38,
83 ff, 111, 152 f

Arbetskraftsundersökningar
(AKU) 78

Arbetslöshet 14, 19 ff, 23 f, 34 f,
37 f, 77 ff, 138 ff

Arbetslöshetsförsäkring 65, 79 ff

Arbetsmarknadspolitik 98 f, 151,
157

Arbetsproduktivitet 23 f, 33 f

Arbetstid 94

Balansbrister 40 f

Banker 109, 116, 118, 119 ff

Banksekretess 120 f

Beklädnadsindustri 85, 106 ff,
117

BNP per capita 14, 17 ff, 25,
138 ff

BNP-tillväxt 14, 17 ff, 23 ff, 31,
32 ff, 35 ff, 138 ff

Bretton Woods-systemet 26 f,
32, 148 f, 151

Byggnadsindustri 85, 89, 106 ff

Dringlighet 47, 53, 75, 130

Ekonomisk politik 21, 143 ff

Exogena faktorer 144 f

Exogena förutsättningar 21

Extern balans 15

Fackföreningsrörelsen 51 f, 55,
92 ff, 154, 158

Finansieringsstöd till krishotade re-
gioner 116

Finanspolitik 75 f, 150 f, 157

Finansreferenda 49, 63

Folkomröstningsinstitutet 46 ff,
53 f, 62, 75, 156

Forskning och utveckling
(FoU) 109 f

Fredsplikt (på arbetsmarkna-
den) 93 f

de Frisinnade (Freisinnig-demo-
kratische Partei der Schweiz)
49, 52

Förbunds församlingen 45 ff, 53 f

Föbundsrådet 45 ff, 53 f

Föbundsstat 43 ff, 62 f

Grafisk industri 106 ff

Ginikoefficient 140 ff

Gränsgångare 85 ff

Indirekt skatt 66 ff

Industri 103, 106 ff

Industrialisering 100 ff

Inflation 14, 19 ff, 23 ff, 31 ff,
35 ff, 129 ff, 138 ff

Initiativ 46 ff, 54, 88

Inkomstskatt 66 ff

Internationella obligationsmarkna-
den 124 f

Intressegrupper 50 ff, 53 ff, 63,
155 f

Invalidförsäkring 65

Invandringspolitik (schwei-
zisk) 87 ff, 152 f

Investeringskvot 27 ff, 41

Jordbrukspolitik 51, 114

Jordbrukssektorn 100 ff, 103 ff,
114

Justerad monetär bas 131 ff

Kanton 44 f, 48 f, 58 ff, 66 ff, 99,
117, 122 ff

Kemisk industri 103 f, 106 ff

Kollektivavtal 93 f

Kommun 44 f, 48 f, 58 ff, 66 ff

Korporatistisk struktur 55 f, 156

Kristdemokraterna (Christlich-

demokratische Partei der Schweiz) 49
 Kriterier på ekonomisk framgång 13f, 138ff
 Kvinnor på arbetsmarknaden 91f

 Livsmedelsindustri 106ff
 Lönebildning 92ff, 154
 Löneflexibilitet 96f, 154
 Lönespridning 94

 Marginalskatt 69ff
 Metallindustri 106ff
 Milissystemet 46, 48, 52
 Monetaristisk politik 134f, 152

 Nationalrådet 45
 NIC-länder 148
 Nominallöner 97ff, 154
 Notariataffärer 125ff
 Näringspolitik 113ff

 Offentliga utgifter 57ff
 Olycksfallsförsäkring 65

 Partistrukturen i Schweiz 49f
 Penningmängden (M_1) 36f, 130ff
 Penningpolitik 129ff, 150ff
 Permitteringar 80f
 Plastindustri 106ff
 Pluralistisk struktur 55, 63, 156
 Politisk-ekonomiska system 21, 144, 153
 Public-choice-ekonomer 62

 Reallöner 97f, 154
 Referendum 46ff, 53f, 63
 Regionalpolitik 114ff
 Rörliga växelkurser 32, 36, 38

 Schweizerische Bauernverband 51
 Schweizerische Gewerbeverband 51

Schweizerische Gewerkschaftsbund (SGB) 51, 92
 Schweizerischer Handels- und Industrieverein (Vorort) 50
 Schweizisk modell 13, 138, 157f
 Schweiziska centralbanken (Schweizerische Nationalbank SNB) 122ff, 130ff
 Schweiziska folkpartiet (Schweizerische Volkspartei) 49
 Sjukförsäkring 65
 Skattekil 71ff, 155
 Socialdemokraterna (Sozialdemokratische Partei der Schweiz) 49, 52, 92
 Socialförsäkringar 62, 63ff
 Socialförsäkringsavgifter 67f
 Sparkvot 41
 Strukturomvandling 103ff
 Ständernas råd (Ständerat) 45
 Svensk modell 13, 157f
 Sysselsättning 82ff
 Säsongsarbetare 86ff

 Textilindustri 101ff, 106ff, 117
 Tjänstesektorn 104ff, 113
 Träindustri 106ff

 Ueberfremdung 37, 88f
 Ungdomsarbetslöshet 81f
 Utlännningar med permanent uppehållstillstånd 86ff
 Utlännningar med årliga uppehållstillstånd 86ff
 Utrustningskvot 29
 Urindustri 101ff, 106ff, 117f, 156f

 Valutakorgen 152
 Valutaormen 36, 151
 Verkstadsindustri 93, 102f, 106ff
 Valfärdsfördelning 16, 140ff

 Ålderspension 63f

 Överbrygningspolitiken 36

